

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: POLITICOLOGIJA
SMJER: UPRAVLJANJE DRŽAVOM

**POLITIČKI PREDSTAVNICI
BOSANSKOHERCEGOVAČKIH HRVATA U
XX. I XXI. STOLJEĆU**
- magistarski rad -

Kandidat:

Mirko Mišković

Broj indeksa: 50/II-UPD

Mentor:

Prof.dr. Šaćir Filandra

Sarajevo, svibanj, 2019. godine

2019.

Mirko Mišković / Politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata u XX. i XXI. stoljeću

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: POLITICOLOGIJA
SMJER: UPRAVLJANJE DRŽAVOM

**POLITIČKI PREDSTAVNICI
BOSANSKOHERCEGOVAČKIH HRVATA U
XX. I XXI. STOLJEĆU**
- magistarski rad -

Kandidat:

Mirko Mišković

Broj indeksa: 50/II-UPD

Mentor:

Prof.dr. Šaćir Filandra

Sarajevo, svibanj, 2019. godine

SADRŽAJ

1	UVOD	5
2	TEORIJSKO – METODOLOŠKI DIO RADA.....	8
2.1	<i>Problem istraživanja.....</i>	8
2.1.1	<i>Hipotetički stavovi o problemu istraživanja.....</i>	8
2.1.2	<i>Važnost istraživanja</i>	9
2.1.3	<i>Dosadašnji rezultati istraživanja</i>	9
2.2	<i>Predmet istraživanja.....</i>	10
2.2.1	<i>Teorijsko određivanje predmeta istraživanja.....</i>	10
2.2.2	<i>Operacionalno određenje predmeta istraživanja.....</i>	12
2.3	<i>Ciljevi istraživanja.....</i>	13
2.3.1	<i>Znanstveni ciljevi istraživanja.....</i>	13
2.3.2	<i>Društveni ciljevi istraživanja</i>	14
2.4	<i>Sustav hipoteza i pokazatelja.....</i>	14
2.4.1	<i>Hipoteze.....</i>	14
2.4.2	<i>Pokazatelji</i>	15
2.5	<i>Metode i tehnike istraživanja.....</i>	15
2.5.1	<i>Način istraživanja</i>	15
2.6	<i>Znanstvena i društvena opravdanost istraživanja</i>	16
2.6.1	<i>Znanstvena opravdanost istraživanja.....</i>	16
2.6.2	<i>Društvena opravdanost istraživanja</i>	16
3	RAZDOBLJA POLITIČKIH PREDSTAVLJANJA.....	17
3.1	<i>Austrougarsko razdoblje (1878. – 1918.).....</i>	17
3.1.1	<i>Konfesijski odnosi u BiH.....</i>	18
3.1.2	<i>Hrvatske političke stranke</i>	21
3.1.3	<i>Utjecaj crkve na političke okolnosti</i>	27
3.2	<i>Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavija (1918. – 1941.)</i>	29
3.2.1	<i>Političke okolnosti u BiH.....</i>	30
3.2.2	<i>Hrvatske političke stranke i pokreti</i>	33
3.2.3	<i>Politička ubojsvta</i>	36
3.2.4	<i>Sporazum Maček – Cvetković</i>	38
3.3	<i>Drugi Svjetski rat (1941. – 1945.)</i>	39
3.3.1	<i>Komunistička partija Jugoslavije</i>	40
3.3.2	<i>Nezavisna država Hrvatska</i>	42
3.3.3	<i>Završetak rata i ustroj države</i>	43
3.4	<i>Socijalistička Jugoslavija (1945. – 1990.).....</i>	44
3.4.1	<i>Jednostranački sustav</i>	45
3.4.2	<i>Posljedice Nezavisne države Hrvatske po bosanskohercegovačke Hrvate</i>	46
3.4.3	<i>Utjecaj Hrvatskog nacionalnog pokreta na BiH</i>	46
3.4.4	<i>Početak raspada Jugoslavije</i>	47
3.5	<i>Prvi slobodni demokratski izbori u BiH 1990. godine</i>	49
3.5.1	<i>Hrvatske političke stranke na izborima</i>	50
3.6	<i>Rat u BiH</i>	52
3.6.1	<i>Hrvatska zajednica Herceg – Bosna</i>	55
3.6.2	<i>Hrvatsko vijeće obrane</i>	57
3.6.3	<i>Završetak rata</i>	57
3.7	<i>Poslijeratno i trenutno vrijeme</i>	58
3.7.1	<i>BiH kao dva entiteta i jedan distrikt</i>	69
3.7.2	<i>Političko jedinstvo hrvatskog naroda u BiH</i>	70

4	NACIONALNA SVIEST I IDENTITET BOSANSKOHERCEGOVAČKIH HRVATA.....	71
4.1	<i>Nacionalna svijest.....</i>	71
4.2	<i>Identitet bosanskohercegovačkih Hrvata</i>	72
5	POLITIČKA BUDUĆNOST HRVATA U BIH	74
5.1	<i>Utjecaj prošlosti na političku sadašnjost.....</i>	74
5.2	<i>Politička budućnost</i>	76
6	ZAKLJUČAK.....	80
7	SPISAK LITERATURE.....	84
8	SKRAĆENICE	87

1 UVOD

Hrvati su narod koji stoljećima živi u Bosni i Hercegovini (BiH), većinom su katoličke vjeroispovjesti, a njihov maternji jezik je hrvatski jezik, koji je i jedan od tri službena jezika u BiH. Vjera, jezik, identitet, nacionalna svijest, odnos prema BiH kao svojoj matičnoj državi i odnos prema Republici Hrvatskoj su glavne odrednice Hrvata u BiH. Politička povijest bosanskohercegovačkih Hrvata ima posebnu dimenziju u cjelokupnoj bosanskohercegovačkoj političkoj povijesti. U ovom radu su predstavljeni prvenstveno politički subjekti bosanskohercegovačkih Hrvata koji su u određenoj mjeri utjecali na politička događanja u BiH u razdoblju XX. i XXI. stoljeća, odnosno od austrougarske uprave do danas.

BiH je od 1878. do 1918. godine bila pod austrougarskom upravom. Tijekom austrougarske uprave, najvažniji procesi koji su oblikovali društvo je uključivanje BiH u kulturni i politički prostor Europe i konačna kristalizacija bosanskohercegovačkih Hrvata od etničkih i vjerskih u moderne političke subjekte. Znajući koliki utjecaj na narod u BiH ima Crkva, austrougarska uprava je nastojala pod svoju kontrolu staviti sve vjerske i crkvene zajednice u BiH kako bi učvrstila svoju vladavinu, te je u svrhu toga koristila i utjecaj katoličkog svećenstva među hrvatskim pučanstvom. Za vrijeme austrougarske uprave istaknuto je značenje prvih hrvatskih novina, narodnih čitaonica i kulturnih društva na tlu BiH, a sloj hrvatske inteligencije u vrijeme austrougarske uprave je odigrao važnu ulogu u buđenju hrvatske nacionalne svijesti i političkom životu Hrvata u BiH, prije svega kroz aktivnosti Hrvatske narodne zajednice i Hrvatske katoličke udruge.

Od 1918. do 1941. godine, BiH se nalazila u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije prozvane Kraljevina Jugoslavija. Osnovno obilježje ovoga razdoblja je režim ograničenog parlamentarizma i izbornih manipulacija, državne pljačke, političkih ubojstava i korupcije, te nastojanja Srba da se koristeći dominacijom u vojsci i politici, te relativnom većinom, nametnu kao dominantan čimbenik u državi. Pred početak Drugog svjetskog rata, a poslije godina diktature, ubojstava, korupcijskih skandala i nasilja, suočeni s neuspješnom politikom, srpski vladajući krugovi su pristali na kompromis, u vidu sporazuma između vođe Hrvatske seljačke stranke Vladka Mačeka i predsjednika vlade Jugoslavije Dragiše Cvetkovića, kojim je utemeljena Banovina Hrvatska, u koju je ušlo otprilike jedna trećina područja današnje BiH.

Tijekom Drugog svjetskog rata koji je trajao od 1941. do 1945. godine, glavne suprotstavljene sile su bile okupacijske postrojbe i snage Komunističke partije Jugoslavije, koje su imale za cilj uspostavu Jugoslavije kao federalne države sastavljene od nacionalnih republika. Presudno razdoblje za političko oblikovanje BiH u sastavu Jugoslavije bila su zasjedanja

vrhovnog partizanskog političkog tijela Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja BiH koje je bilo najviše zakonodavno i izvršno tijelo Narodno oslobođilačkog pokreta u BiH.

Razdoblje od Drugog svjetskog rata do 1990. godine u BiH je bilo obilježeno jednostranačkim komunističkim sustavom. Ustrojavanjem BiH kao posebne republike i uvođenjem federalizma, Komunistička partija Jugoslavije je provodila jugoslavizaciju, odnosno srbizaciju BiH, uz unutarnji otpor, poglavito u krajevima gdje su bili nastanjeni Hrvati. O stanju u BiH do 1990. mnogo govori studija o kadrovskim odnosima, iz koje se vidi da su najveći postotak u političkim i upravljačkim strukturama Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine imali Srbi.¹

Nakon sloma komunizma, 1990. godine održani su prvi demokratski izbori na kojima je pobijedila koalicija nacionalnih stranaka, sastavljena od Stranke demokratske akcije, Srpske demokratske stranke i Hrvatske demokratske zajednice BiH. Nacionalne stranke su, bez obzira na uzajamne optužbe, programske i političke razlike uspostavile koaliciju. Osnovni razlog koji je povezivao nacionalne stranke je bio antikomunizam i demokratizacija društva.

U ratu u BiH od 1992. godine do 1995. godine sukobile su se tri dominantne ideologije: bošnjačka, hrvatska i srpska od kojih svaka ima svoju definiciju rata, a hrvatska glasi: Domovinski rat je rat u kojem su Hrvati prvo obranili BiH od srpskoga agresora stvorivši Herceg-Bosnu i HVO, a zatim, izdani od Bošnjaka koji su započeli agresiju na hrvatske prostore, obranili svoju opstojnost na tim prostorima. Međusobna isključivost tih triju istina otežava mogućnost transetničke interpretacije rata, koja je važan uvjet za rekoncilijaciju i izgradnju stabilnoga društva.²

Daytonskim mirovnim sporazumom koji je potписан 1995. godine, efektivno je završio rat u BiH, ali su mnoga temeljna pitanja za funkciranje države ostala neriješena. Pored toga konačni dogovor ostvaren u Daytonu, danas se smatra jednim od najkontroverznijih političkih rješenja proizašlih iz cjelokupne Jugoslavenske krize.

Nakon završetka rata u kojem se Hrvatski narod održao kao konstitutivan i suveren narod u BiH, uslijedio je gospodarski uspon uz finansijsku pomoć Republike Hrvatske, ali majorizacija i odluke visokih predstavnika u BiH, koje su bile na štetu Hrvata, dovele su do teškog položaja Hrvata u BiH. Također, za težak i nezavidan položaj, Hrvati u BiH trebaju „zahvaliti“ i politici koju provode izabrani politički predstavnici bosanskohercegovačkih

¹ Abazović, Mirsad, 1999, *Kadrovska rat za BiH*, Savez logoraša BiH, Sarajevo

² <http://ivanlovrenovic.com>, zvanična web stranica Ivana Lovrenovića

Hrvata. Jedno od pitanja, za koje je bi bila potrebna posebna analiza: „Zašto ih onda narod bira”?

U današnje vrijeme je naglašena potreba uspostave novog funkcionalnijeg ustroja u BiH.

Događanja iz prošlosti su uvijek imala i imaju poveznicu i refleksiju na trenutnu političku situaciju u određenom razdoblju na području BiH. Pa tako od austrougarske uprave do danas, uvijek je bilo prisutno „hrvatsko pitanje”, a koje nikad nije riješeno na adekvatan način, štoviše, kako naglašava Zdravko Tomac trenutno se ponavlјaju neke povijesne sličnosti s prethodnom zajedničkom državom, prvom i drugom Jugoslavijom. „Način na koji je izvršeno ujedinjenje nije riješio „hrvatsko pitanje” već ga je samo postavio u novim odnosima. Unitarističko jugoslavenstvo, kako se ono postavljalo poslije prvog svjetskog rata, značilo je negaciju hrvatske nacionalne individualnosti, te otud sputavalo ideoološko – kulturne uvjete i okvire nacionalnog života i razvoja, a unitarističko – centralističko uređenje države sužavalо je državno – pravne okvire nacionalnog razvoja. Uz to ekonomsko – socijalni problemi dobivali su obilježje i manifestirali se kao elementi nacionalnog pitanja”. Kada sagledavamo današnji položaj Hrvata u BiH, nameće se dojam velike sličnosti? Mogli bismo reći: Način na koji je Daytonom izvršeno ujedinjenje BiH nije riješio „hrvatsko pitanje”, već ga je samo postavio u nove odnose.

2 TEORIJSKO – METODOLOŠKI DIO RADA

2.1 Problem istraživanja

Istraživanje političkog predstavljanja bosanskohercegovačkih Hrvata kroz institucionalno predstavljanje i utjecaj na političke prilike u određenom vremenskom razoblju.

2.1.1 Hipotetički stavovi o problemu istraživanja

2.1.1.1 Hipotetički stav o cjelini problema istraživanja

Politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata kroz događanja u prošlosti, a u skladu sa modernim demokratskim principima kroz svoju aktivnost teže na tome da učine sve potrebne političke i institucionalne reforme da bih život kako Hrvatima tako i svim narodima i ostalim građanima u BiH učinili boljim.

2.1.1.2 Hipotetički stav o strukturi problema istraživanja

Politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata kroz institucionalni sustav s domaćim i stranim političkim subjekatima, te kroz njihov međusobni odnos moraju prepoznati i provesti politiku ulaska BiH u pozitivna europska i svjetska događanja.

2.1.1.3 Hipotetički stav o funkcijama problema istraživanja

Kada napravimo analizu političkih aktivnosti predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata, te dužnost i ulogu u prošlosti, možemo reći da mnogi odnosi i događanja imaju utjecaj na događanja u sadašnjosti, pa vjerojatno i u budućnosti. Naravno, taj utjecaj treba biti usredotočen načinu, kako iz negativnih situacija izvući pouke u cilju pozitivnog djelovanja i BiH učiniti što naprednjom državom i što više je približili svjetskim političkim tokovima.

2.1.1.4 Hipotetički stav o relacijama problema istraživanja

Bez obzira što ovakav politički i državni poredak BiH se pokazuje kao nedovoljno učinkovit, BiH kao sastavni dio Europskog kontinenta i europskih integracija kroz institucionalne reforme i dobru volju kako političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata tako i ostalih političkih subjekata može podići stupanj demokracije i kvalitetu života njenih građana.

2.1.2 Važnost istraživanja

2.1.2.1 Znanstvena važnost istraživanja

U krugu političkih, ekonomskih i drugih pitanja, politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata kroz institucionalne procese i u suradnji sa drugim političkim subjektima moraju nastojati da djeluju na nacionalnom i nadnacionalnom nivou, te povezati politička, gospodarska, tehnološka, informacijska, kulturno-umjetnička i druga područja, a sve u cilju postizanja što većeg napretka. Stoga je potrebno istražiti ovakvu aktivnost, u postojećim administrativno ustavnim okvirima BiH i istu unaprijediti.

2.1.2.2 Društvena važnost istraživanja

Društvena važnost istraživanja je društveno, kulturno i vjersko povezivanje kroz proces poboljšanja društvenih odnosa u BiH, društvenih odnosa sa susjedima, te odnosa sa ostalim dijelovima Europe i svijeta.

2.1.3 Dosadašnji rezultati istraživanja

Bez obzira na činjenicu da je na ovu temu napisano mnogo knjiga, tekstova, članaka i dr., u predmetnom radu analiza je posvećena utjecaju političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata na političku situaciju u BiH, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, te povlačenju paralele između događanja u prošlosti, sadašnjosti i utjecaja na budućnost.

2.2 Predmet istraživanja

2.2.1 Teorijsko određivanje predmeta istraživanja

Predmet istraživanja je objektivno predstavljanje rezultata istraživanja vezanih za predstavljanje, te pozitivne i negativne utjecaje političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata na politički život u BiH. Polazeći od navedenih problema u vezi s političkim aktivnostima predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata, njihove društvene važnosti i utjecaja na političku situaciju, svjesni smo da dijele sudbinu opće situacije u državi, prvenstveno političkog stanja, ali i stanja na drugim područjima koja za sobom nose političke okolnosti. Naravno, kako za ona pozitivna tako i za negativna su odgovorni u onolikoj mjeri, u koliko su sudjelovali u određenim političkim aktivnostima. Predmet rada je utvrditi i opće i posebne mjere, kao i aktivnosti u kojima su djelovali i djeluju politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata. Kroz identificirani problem nastojim utvrditi stupanj utjecaja istih na cjelokupnu situaciju u vremenskom razdoblju njihovog djelovanja i utjecaju na djelovanje u budućnosti. Analizirajući neka postojeća istraživanja, može se sa sigurnošću konstatirati da događaji iz prošlosti, pa čak i od prije sto godina, imaju utjecaj na trenutne okolnosti, a vjerojatno i na buduće.

2.2.1.1 Istraživanje i iskazivanje znanstvenog saznanja

U predmetnom radu analiza je posvećena pitanju aktivnosti političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata prvenstveno na politički život u BiH, a onda i svaki drugi na koji je utjecala ta aktivnost, na način na koji do sada ova tema nije istraživana, odnosno aktivnost političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata u vremenu njihovog postojanja i utjecaja na buduće aktivnosti.

a) Znanstveno potvrđena saznanja

Veliki broj znanstvenih potvrđenih istraživanja nam ukazuje na fenomenološke oblike političkog aktivnosti, te ču neke od njih izdvojiti kao posebne.

b) Znanstveno evidentirana ali nepotvrđena saznanja

Postoji mnogo znanstvenih aktivnosti koja u područjima istraživanja upućuju na različite političke aktivnosti, a ista nisu potvrđena. Pokušat ču „potvrditi tu vrstu znanstveno nepotvrđenog znanja” iz još dva druga izvora, kako bi ih mogao uključiti u ovu znanstvenu analizu.

c) Neznanstvena evidentirana saznanja

U ovom odjeljku koristit će različite pokazatelje koji se mogu naći u raznim tekstovima, člancima i emisijama, u kojima se može promatrati određena analiza političkih djelovanja vezana uz istraživanje.

2.2.1.2 Pojmovno kategorijski sistem i termini

U cilju razumijevanja problema promatranja, uspostaviti će slijedeći pojmovno kategorijski sustav:

Pojedinac: Pojedinac je pojedinačno biće, jedinka, cjelovita osoba, koja se razlikuje od svih drugih ljudi i koja je uključena u neku veću cjelinu (obitelj, država, crkva, itd.), ali koja se od te cjeline razlikuje upravo po svojim specifičnim pojedinačnim svojstvima koja ju čine različitom i neponovljivom u odnosu na druge jedinke.

Politička organizacija / stranka: Političke organizacija / stranka je dobrovoljna udruga građana koja nastaju radi aktivnosti u natjecanju za političku vlast, te radi obavljanja javnih poslova. Stranka se minimalistički definira kao svaka politička skupina koja izlazi na izbore i koja je sposobna putem izbora postaviti svoje kandidate na javne položaje.

Društveni pokret: Društveni pokret je kolektivno djelovanje, na stanovitom stupnju organizacije i postojanosti izvan institucionaliziranih kanala političke djelatnosti utvrđenih u nekom društvu, sa svrhom zastupanja ili osporavanja određenih promjena u užoj ili široj zajednici kojoj i sam pokret pripada. Društvene pokrete karakterizira osjećaj zajedničke pripadnosti sudionika pokreta određenoj skupini ili zajednici.

Društvo: Društvo je skup pojedinaca ili skupina ljudi oblikovana suradnjom i komunikacijom, ali i različitostima i sukobima oko raspolažanja materijalnim i simboličkim dobrima, a na osnovi čega se izgrađuju zajednička pravila aktivnosti, poduprta minimumom zajedničkih interesa i uvjerenja.

Hrvatsko pitanje: Pitanje koje se kroz povijest ponavlja i odnosi se na odnos Hrvata i drugih političkih predstavnika sa kojima su dijelili i dijele zajednički teritorijalni i politički prostor, njihov ustavni položaj, političko predstavljanje uz poštivanje načela pariteta i konsenzusa, jednakopravnost, očuvanje identiteta i dr.

Koalicija: Savez političkih stranaka, sklopljenih prije ili poslije parlamentarnih izbora u državama koje koriste parlamentarni tip društvenog uređenja.

Udruga: Udruga je oblik slobodna i dobrovoljna udruživanja više fizičkih ili pravnih osoba radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanja za zaštitu ljudskih prava i sloboda, te zaštitu

uvjerenja i ciljeva u području kulture, nacionalnih interesa, pronataliteta, strukovnih interesa, znanosti, ekologije, društvenih i humanitarnih prava i dr., i to bez namjere stjecanja dobiti.

Izbori: Izbori u tehničkom smislu su različiti formalizirani postupci i sredstva tvorbe političkih institucija i postavljanja pojedinaca na javne položaje, a u sadržajnom smislu, proces tvorbe političke volje koji se temelji na mogućnosti birača da se odluče za jednu od više ponuđenih političkih opcija i njihovih nositelja, te na slobodi izbora među tim opcijama. Mogućnost biranja i sloboda izbora aksiomatske su sastavnice pojma izbora, pa su izbori u strogom pojmovnom smislu samo kompetitivni izbori u demokratskim političkim sustavima.

Rat: Rat je nasilan, oružani sukob između dviju ili više država, saveza ili većih društvenih skupina od kojih je barem jedna strana vojnički ustrojena, naoružana i opremljena. U širem smislu, rat je stanje organiziranoga, po trajanju unaprijed neograničenoga kolektivnog sukoba koje uključuje nasilno, ali i nenasilno neprijateljsko djelovanje. U pravu i nekim drugim društvenim znanostima, za rat se koristi izraz „oružani sukob“.

Gerilci: Gerilci su grupa naoružanih osoba neke države, izvan sastava redovite vojske, koje se bore na vlastitom teritoriju protiv neprijateljske vojske, okupatora, nepočudnog režima itd. Oblik tog ratovanja (diverzantske akcije, iznenadni prepadi, zasjede i dr.) uvjetovan je nedovoljnom naoružanošću i brojčano slabijim snagama, koje ne mogu voditi frontalni rat s nadmoćnjim neprijateljem.

Sporazum: Sporazum je pravni posao, suglasno očitovanje volja dvaju ili više subjekata usmjerenog na postizanje dopuštenih pravnih učinaka, a koji se sastoje u postanku, prestanku ili promjeni pravnog odnosa.

Sabor: Sabor je skup većega broja ljudi, izabranih predstavnika radi vijećanja i odlučivanja o određenim pitanjima političkog, gospodarskoga i kulturnog značenja.

2.2.2 *Operacionalno određenje predmeta istraživanja*

2.2.2.1 *Činitelji sadržaja predmeta istraživanja*

Kao činitelji sadržaja predmeta istraživanja postoje čimbenici, motivi, ciljevi, sredstva i uvjeti.

a) Čimbenik

Kao čimbenike istraživanja čije međusobne odnose će istraživati u smislu aktivnosti i suradnje su: pojedinci, političke organizacije, političke stranke, kulturološka društva, pokreti i

udruge, koji su politički djelovali i utjecali na političke okolnosti u i za ime političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata u određenom vremenskom razdoblju.

b) Motivi

Kao motive navest će pobude, potrebe, želje i razloge koje je ponašanje političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata usmjeravalo prema određenom cilju u određenom vremenskom razdoblju.

c) Uvjeti

Uvjeti u kojima promatram predmet istraživanja odnosno provodim znanstveno istraživanje jeste aktivnost političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata u skladu sa administrativnim i ustavnim poretkom BiH u vremenu u kojem su pojedini čimbenici djelovali.

2.2.2.2 Vremensko određenje predmeta istraživanja

Provedeno istraživanje obuhvatit će razdoblje od 1878. godine do danas i prognozu utjecaja u budućnosti.

2.2.2.3 Prostorno određivanje predmeta istraživanja

Istraživanje je provedeno na području BiH.

2.2.2.4 Disciplinarno određivanje predmeta istraživanja

Provedeno istraživanje je intradisciplinarno i svrstano je prvenstveno u red politoloških disciplina.

2.3 Ciljevi istraživanja

2.3.1 Znanstveni ciljevi istraživanja

Znanstveni cilj istraživanja je da kroz znanstveno opisivanje, znanstvenu klasifikaciju, znanstveno otkriće, objašnjenje i prognozu, pokušam objasniti aktivnost i utjecaj političkih

predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata na političke aktivnosti u BiH kroz procese političke, gospodarske, društvene, kulturne i vjerske aktivnosti.

2.3.2 Društveni ciljevi istraživanja

Društveni cilj istraživanja formuliran je kroz znanstveno istraživanje koje će osigurati pouzdano znanstveno saznanje prema čijoj uporabi će se društvo opredijeliti po osobnom izboru i rezultati koji će biti temelj za ispitivanje činjenica na način na koji su djelovali političkih predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata u BiH, istaknuvši te pozitivne i negativne aktivnosti s ciljem identificiranja političkih problema koja se ponavljaju i ukazuju na činjenice koje bi mogle dovesti do rješenja određenih političkih problema. Društveni cilj rada i cjelokupnog planiranog istraživanja je da dođemo do zaključaka koji nas vode kako bi uklonili pogreške u cjelokupnom političkom životu BiH i djelovanju usmjerrenom na uklanjanju tih pojava.

2.4 Sustav hipoteza i pokazatelja

2.4.1 Hipoteze

2.4.1.1 Opća hipoteza

Utjecaj i odgovornost bosanskohercegovačkih Hrvata na političke okolnosti u BiH je ovisio i ovisi o njihovoј zastupljenosti u političkom životu. Politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata su na političke okolnosti u BiH imali i imaju pozitivan i negativan utjecaj, a samim tim i hrvatski narod kao takav. Drugim riječima, politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata kao pojedinci, tako i političke, pa i kulturne organizacije kroz svoje aktivnost su utjecajali na političke okolnosti u BiH u vremenu u kojem su djelovali. Također, politička aktivnost u prošlosti ima implikacije u mnogim segmentima za akciju i mišljenje političkih predstavnika u sadašnjosti.

2.4.1.2 Posebna hipoteza

- Utjecaj predstavnika bosanskohercegovačih Hrvata na politički život u BiH ovisio je o njihovoј zastupljenosti.
- Bosanskohercegovački Hrvati svjesni su svog nacionalnog identiteta u BiH.
- Pouke iz prošlosti su utjecale i utječu na trenutna, a vjerojatno i buduća politička događanja.
- Bosanskohercegovački Hrvati kroz institucionalni okvir moraju se izboriti za ravnopravan položaj.

2.4.2 Pokazatelji

Kao izravne i neizravne pokazatelje ćemo navesti objektivne, pouzdane, jednoznačne, precizne, reprezentativne pojave koje se događaju pri predstavljanju bosanskohercegovačkih Hrvata. U BiH kako u prošlosti tako i danas postoji više različito orijentiranih političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata koji su utjecali i utječu na politička događanja.

2.5 Metode i tehnike istraživanja

2.5.1 Način istraživanja

2.5.1.1 Metode istraživanja

Na temelju problema, predmeta, ciljeva i hipoteza, ovaj rad se temelji kao sustav misaonih postupaka i na korištenju znanstvenih metoda karakterističnih za društvene znanosti, spoznaje raznih autora, njihovog međusobnog upoređivanja i nadopunjavanja. U izradi ovog rada koristio sam analitičke i sintetičke metode saznanja i mišljenja i to:

- Induktivnu metodu,
- Deduktivnu metodu,
- Metodu analize i sinteze,
- Metodu deskripcije,
- Metodu kompilacije,

- Komparativnu metodu i
- Delfi metodu,

iste sam koristio kroz analizu sadržaja prikupljenih dokumenata o trenutnom istraživanju ove problematike, stručnoj i drugoj raspoloživoj dokumentaciji, člancima i drugim radovima.

2.5.1.2 Tehnike istraživanja

Od tehika istraživanja korištena je analiza dokumenata, analiza literature, već napisane pojedine studije slučaja, ispitivanje i promatranje.

2.5.1.3 Instrumenti istraživanja

Istraživaje je izvršeno bez korištenja nekih posebnih tehničkih pomagala.

2.6 Znanstvena i društvena opravdanost istraživanja

2.6.1 Znanstvena opravdanost istraživanja

Znanstveno istraživanje rada i aktivnosti političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata u BiH pridonijet će produbljivanju, proširenju, pouzdanosti i primjenjivosti činjenica o načinu i programima njihovog političkog rada i aktivnosti.

2.6.2 Društvena opravdanost istraživanja

Društvena opravdanost istraživanja ovog problema je procjenjena na temelju prošlih i trenutnih političkih događanja, te će pridonijeti rješavanju političkih problema kako bosanskohercegovačkih Hrvata tako i ostalih naroda u BiH.

3 RAZDOBLJA POLITIČKIH PREDSTAVLJANJA

3.1 Austrougarsko razdoblje (1878. – 1918.)

Odlukom Berlinskog kongresa, 4. srpnja 1878. godine dobila je Austrougarska mandat da okupira BiH. Kada se u Berlinu na kongresu uređivalo pitanje Balkanskog poluotoka poslije rata, ovlastile su velevlasti na prijedlog Engleske, Austrougarsku da zaposjedne BiH i da u njoj preuzme upravu. BiH je ostala okupirana sve do 5. listopada 1908. godine, kad je Franjo Josip I car i kralj Austrougarske Monarhije, proglašio manifestom njenu aneksiju Austrougarskoj Monarhiji, a 20. veljače 1910. godine, BiH je dobila poseban status.³ austrougarska vlast u BiH s državnopravnog stanovišta razlikovala se na dva nivoa:

1. od 1878. godine do aneksije 1908. godine, kada je njena vlast u BiH bila privremena, pod mandatom međunarodne zajednice i kada je turski sultan imao formalni suverenitet nad Bosnom i
2. od 1908. godine do 1918. godine kada je BiH aneksijom postala kolonija austrougarske uprave, koja je nad njom imala puni državni suverenitet, i oblike političke organizacije vlasti u kojima je aktivno učestvovalo i domaće pučanstvo, pod čvrstom kontrolom i ovlašćenjima središnje vlasti u Beču.

Austrougarska upravna vlast je u BiH imala dva bitna obilježja: Vrhovna upravna vlast pripadala je zajedničkoj (austrougarskoj) vlasti, u čije ime je administraciju vršilo zajedničko ministarstvo financija, što nije bio slučaj ni sa jednom drugom pokrajinom u Monarhiji i za čitavo vrijeme austrougarske uprave u BiH nije bila potpuno odvojena ni razgraničena vojna i civilna vlast.⁴ Zaposjedanjem 1878. godine, BiH je faktički ušla u sastav austrougarske uprave, iako je njen teritorij sve do aneksije 1908. godine, ostao pravno pod sultanovim suverenitetom. Zbog posebnih međunarodnih okolnosti u kojima je izvršeno zaposjedanje, unutarnjih prilika i odnosa i veoma složenog ustavnog sklopa Habsburške Monarhije,⁵ BiH je

³ Šišić, Ferdo 2001, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskog naroda 1526. – 1918.*, Marjan tisak, Split, str. 493.

⁴ Sućeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svjetlost, Sarajevo, str. 128

⁵ Habsburška Monarhija, pojam kojim se neslužbeno označavalo zemlje pod vlašću Habsburgovaca. Iako je prvi put upotrijebljen već 1711. godine, ostao je na razini kolokvijalnog i historiografskog termina. Službeni naziv habsburškoga vladanja bio je *domus Austriae* (Austrijska kuća), kojim se označavala dinastija, dok za sve zemlje kojima su Habsburgovci vladali nije bilo jedinstvenoga naziva. Do 6.8. 1806. godine vladali su Habsburgovci Svetim Rimskim Carstvom Njemačke Narodnosti, a već 11. 8. 1804. godine nosili su titulu austrijskih careva. Nakon Austrougarske nagodbe 1867. godine upotrebljavao se naziv Austrougarska Monarhija. Pojmom Habsburška Monarhija označavali su se svi posjedi Habsburgovaca, unutar i izvan Carstva, ali to nikada nije bio dio njihove službene titulature.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 21.10. 2018. godine.

u njenom okviru čitavo vrijeme imala poseban položaj.⁶ Nositelji hrvatske politike u BiH za vrijeme austrougarske uprave, imali su različite stavove i koncepte za rješavanje položaja Hrvata u BiH. Podijeljenost je prije svega bila izražena između pristaša Hrvatske narodne zajednice (HNZ) i Hrvatske katoličke udruge (HKU). Hrvatsku politiku u BiH za vrijeme austrougarske uprave moguće je promatrati kroz nekoliko etapa:

1. etapa je u vrijeme osnivanja HNZ-a kao prve političke stranke bosanskohercegovačkih Hrvata,
2. etapa je osnivanje HKU na čelu s nadbiskupom Josipom Štadlerom,
3. etapa je ideološko približavanje i formalno ujedinjenje dvije opcije hrvatskih političkih stranaka koje se dogodilo 1912. godine i
4. etapa je zajednička politička i ideološka aktivnost HNZ-a i HKU.

U svojoj politici prema BiH, Austrougarska Monarhija se nije držala preuzetih međunarodnih obveza, ali se nije ponašala ni kao klasični osvajač. Provodila je tehničku i pravnu modernizaciju BiH vodeći računa, prije svega radi osobne koristi, o zatečenom stanju. Posebno treba istaknuti da je austrougarska uprava u BiH provela ravnopravnost bosanskhercegovačkih konfesija kakvih nije bilo ni prije ni poslije toga vremena. Srpskim i hrvatskim nacionalističkim zahtjevima suprostavljala se ne samo birokratskim i policijskim mjerama, nego i pokušajem uvođenja Kallayevskog integralnog bošnjaštva, koje su Srbi i Hrvati doživljavali kao nacionalno ugnjetavanje, a bosanskohercegovački Muslimani zbog svoje emocionalne povezanosti s islamom i Osmanskim Carstvom nisu prepoznali kao svoju modernu političku identifikaciju. Ono što treba ovdje naglasiti, jest činjenica da je austrougarska uprava nakon provedene aneksije počela uvoditi elemente parlamentarizma. Bilo je to još daleko od političke demokracije, ali je time postavljen parlamentarni okvir za razvoj demokratske svijesti u BiH. Taj proces je prekinut hicima pripadnika organizacije „Mlada Bosna”, u Sarajevu, na Austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, čime su otvorena vrata Prvom svjetskom ratu.⁷

3.1.1 Konfesijski odnosi u BiH

U povijesti BiH na društvene odnose utjecali su razni činitelji, među kojima je važno mjesto uvijek zauzimala vjerska pripadnost. U praksi austrougarske vlasti su vodile politiku, u kojoj

⁶ Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878. – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, str. 13.

⁷ Džaja, Srećko M. Jure 2008., „BiH kao politička kategorija kroz povijest”, *Status*, br. 14, Udruga građana Dijalog, Mostar, str. 68-69.

su važan element bili vjerski i nacionalni odnosi. Konfesijska karta BiH koja je bila raznolika, je posljedica povijesnih zbivanja u procesima razvoja bosanskohercegovačkog društva, rezultat zemljopisnog položaja tih naših pokrajina, kao i mnogih drugih uzroka.⁸ Konfesionalizam je u prošlosti BiH bio tako izrazit da je društvena podjela njezina stanovništva na vjere, u smislu konfesije, imala prednost pred svakom drugom podjelom.⁹ Iako je bila zajamčena sloboda vjeroispovijesti svim građanima u BiH, austrougarske vlasti su poduzimale mjere da uspostave svoju kontrolu i jurisdikciju nad vjerskim zajednicama u BiH. Jedan od osnovnih zadataka austrougarske uprave u BiH, bio je onemogućavanje razvitka različitih nacionalnih težnji bosanskohercegovačkog pučanstva. Nasuprot tome, austrougarski službeni krugovi, na čelu sa zajedničkim ministrom financija, Benjaminom Kallayem, čija je politika u BiH težila za tim da očuva zemlju od nacionalističkih i političkih pokreta u Srbiji i Hrvatskoj i da promovira ideju o bosanskoj naciji kao zasebnom i integrativnom entitetu nastojale su u BiH razviti i učvrstiti osjećaj posebnog bosanskog nacionalnog osjećaja.¹⁰ Po stanovištu austrougarskih državnih vrhova svaki veći poremećaj konfesionalno - nacionalne ravnoteže u BiH u korist jednog od njezina tri elementa mogao je ugroziti položaj Upravi u okupiranoj zemlji. Zato je Kallay nastojaо u bosanskohercegovačkom pučanstvu razviti i učvrstiti osjećaje zemaljske, bosanske posebnosti, odnosno narodnosti. Svojom nacionalnom politikom bošnjaštva, Kallay je nastojaо onemogućiti razvitak postojećih nacionalnih pokreta i izolirati BiH od okolnih južnoslavenskih zemalja.¹¹ Sloboda vjere u vrijeme austrougarske uprave u BiH je zakonom bila zajamčena. Crkvena katolička hijerarhija koja je uspostavljena nakon 1881. godine je u mnogo čemu odredila razvitak odnosa među različitim konfesijama u BiH. Bosanskohercegovački Hrvati, koji su većinom katolici, očekivali su da će se nastupom austrougarske vlasti, kao većinske katoličke države, položaj katolika Hrvata, znatno popraviti u svim aspektima javnoga, političkoga, kulturnoga i svakodnevnoga života. Međutim, austrougarski državni interesi bili su u suprotnosti s hrvatskim očekivanjima glede nacionalne i političke aktivnosti. Stoga se hrvatsko nezadovoljstvo očitovalo na političkom, nacionalnom, vjerskom i društvenom području. Državna austrougarska politika prouzročila je ne samo pasivne nego i aktivne višestruke otpore i aktivnost hrvatske inteligencije iako su bosanskohercegovački Hrvati i njihovi svećenici franjevci uglavnom s odobravanjem dočekali novu austrougarsku vlast. Provodeći politiku strogog nacionalnog pariteta u BiH, te nastojanjem da se pučanstvo okupirane teritorije izolira od nacionalnih kretanja u susjednim

⁸ Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, str.7.

⁹ *Isto*, str.7.

¹⁰ Noel, Malcolm 2011., *Bosna kratka povijest*, Buybook, Sarajevo, str. 109.

¹¹ Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878. – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, str. 22.

zemljama, odnosno da se presječe proces nacionalnog konstituiranja u njoj, Austrougarska je nastojala smanjiti utjecaj franjevaca na hrvatsko pučanstvo u BiH. U vezi s tim, austrougarske vlasti i Sveta stolica¹² su nastojale reorganizirati katoličku crkvu u BiH, odnosno ponovo uvesti svjetovnu katoličku hijerarhiju u toj zemlji. Tek poslije duže diplomatske borbe Sveta stolica je na kraju, iako je tijekom pregovora s Bećom nastojala to izbjegći, dopustila Caru privilegij imenovanja nadbiskupa i biskupa u BiH.¹³ U početku austrougarske uprave u BiH, Hrvati se nisu smjeli politički organizirati, te se na buđenju hrvatske nacionalne misli i na integraciji hrvatske ideologije radilo se isključivo na kulturnom terenu, preko kulturnih ustanova, najčešće čitaonica i pjevačkih društava, te posredstvom hrvatske knjige.¹⁴ Inicijativu za osnivanje hrvatskih kulturnih društava u BiH prvo su dali franjevci, a njima su se s vremenom priključili i činovnici, posebno fakultetski obrazovani domaći sinovi, koji su se u tom poslu oslanjali na pomoć i suradnju obrtnika i trgovaca, općenito građanstva. Sredstva borbe bila su po obliku kulturološka, a suština i cilj nedvojbeno je bio politički: buđenje i jačanje hrvatske nacionalne svijesti.¹⁵ Na tragu toga, fra Ambro Miletić katolički svećenik i tajnik Paškala Buconjića, franjevca, filozofa, teološkog pisca i biskupa Mostarsko - duvanjske biskupije je pri osnivanju pjevačkog društva u Mostaru, naglasio da hrvatskoj pjesmi nije prvi i osnovni cilj umjetnički nego joj je svrha da razvija rodoljubnu hrvatsku misao. Tako hercegovački franjevci, uz pomoć i u okrilju Mostarske biskupije osnivaju i prvu hrvatsku tiskaru u BiH. Uprava tiskare bila je povjerena don Frani Milićeviću.¹⁶ Po otvaranju tiskare Frano Milićević je pokrenuo 1883. godine prvi neslužbeni list u BiH - „Hercegovački bosiljak”, namijenjen najširim narodnim slojevima. List je prvobitno okupio najvrsnije domaće intelektualne sile, koje su u njemu surađivale.¹⁷ Nakon što je list „Hercegovački bosiljak” zabranjen, Frano Milićević je 1885. godine pokrenuo novi list pod nazivom „Glas Hercegovca”, koji je promovirao kulturnu, prosvjetnu, nacionalnu i političku propagandu, list su vlasti zabranile 1896. godine. Vlasti su list zabranile, zbog kako kažu: „Hercegovački fratri preko tog lista vrše propagandu Starčevićeva¹⁸ programa i izražavaju želju za sjedinjenjem

¹² Apostolska stolica ili Sveta stolica (lat. Sedes Apostolica ili Sancta Sedes) u Katoličkoj crkvi je naziv za papu i Rimsku kuriju (kongregacije, sudišta, urede) preko koje papa upravlja čitavom Crkvom.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 26.10. 2018. godine.

¹³ Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878 – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, str. 21.

¹⁴ Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, str. 156.

¹⁵ *Isto*, str. 156.

¹⁶ *Isto*, str. 156.

¹⁷ *Isto*, str. 157.

¹⁸ Ante Starčević (1823. – 1896.) je bio hrvatski političar, književnik i publicist, poznat po tomu što je zajedno s Eugenom Kvaternikom utemeljio Hrvatsku stranku prava, tj. pravno-politički je obrazložio hrvatsku nacionalnu ideologiju i državnost koja se potom naziva pravaštvo ili starčevićanstvo. Bio je žestoki

BiH sa Hrvatskom i Dalmacijom". Poslije zabrane izlaska lista „Glas Hercegovca”, 1898. godine tiskan je novi list pod imenom „Osvit”. Pjevačka su društva, kao uostalom i sva druge udruge (kulturne, sportske, vjerske ...) zaista vršile funkciju osnovne škole u podizanju nacionalnog pokreta. Od kojih se posebno može istaknuti, prvo katoličko pjevačko društvo „Hrvoje”, utemeljeno 1888. godine u Mostaru, pjevačko društvo „Vlašić” utemeljeno u Travniku, Hrvatski društveni dom u Sarajevu, Hrvatska dionička tiskara u Mostaru, pjevačko društvo „Trebević”, list „Vrhbosna”, koji je pokrenuo 1887. godine, Josip Štadler kao službeno glasilo Vrhbosanske nadbiskupije umjesto dotadašnjeg „Srca Isusova”, list „Hrvatski dnevnik”, list „Radnička obrana”, odnosno „Hrvatska radnička obrana”, uređivan od strane Đure Džamonje, kao i Hrvatsko kulturno društvo „Napredak”.

3.1.2 *Hrvatske političke stranke*

Osnivanje političkih stranaka kod bosanskohercegovačkih Hrvata se ponajprije veže za osnivanje HNZ-a, koja je bila zajednički projekt svih hrvatskih rodoljubivih snaga u BiH, biskupijskoga svećenstva, franjevaca i svjetovnjaka, u iznimno teškim političkim okolnostima i hrvatstvu vrlo nesklonim vremenima. HNZ kao nepolitička organizacija bosanskohercegovačkih Hrvata utemeljena je 1906. godine. Zbog zabrane političke aktivnosti, HNZ je utemeljena radi gospodarske i prosvjetne aktivnosti u hrvatskom narodu BiH, ali je osnivački Odbor od šest osoba tzv. „Odbor šestorice” u koji su ušli Nikola Mandić, Milan Katičić, Jozo Sunarić, Stjepan Kukrić, Ivo Pilar i Đuro Džamonja napravio i potajni politički program u obliku „Punktacija”,¹⁹ u kojima je pokušao odrediti temeljne političke stavove kao dugoročniju platformu budućeg razvitka nacionalnog pokreta bosanskohercegovačkih Hrvata. Osnovno načelo tog političkog programa bilo je: „BiH je etnički i državno - pravno hrvatska zemlja i prirodna težnja bosanskohercegovačkih Hrvata sjedinjenje BiH s Hrvatskom, a u okviru Hasburške monarhije”. Drugi princip od kojega je polazio „Odbor šestorice” bilo je

antiklerikalac i protivnik Katoličke crkve u Hrvata u skladu s „modernim trendovima” svog vremena koji su kršćanstvo i Crkvu smatrali glavom zaprekom (velikih) nacionalnih država, kao i zaprekom modernizacije i napretka čovjeka XIX. stoljeća. Zastupao je stajališta o hrvatskom državnom pravu, cjelovitosti hrvatskih zemalja i pravu hrvatskog naroda na samoodređenje. U državotvornom smislu protivio se bilo kakvim zajedničkim poslovima s Austrijom i Ugarskom, a političku budućnost Hrvatske zamišljao je utemeljenu na ugovornom odnosu između kralja i hrvatskog naroda („Ni pod Beč, ni pod Peštu, nego za slobodnu, samostalnu Hrvatsku”). U skladu sa stajalištem da je Hrvatska pravno neovisna država, koja bi se trebala protezati na cijelom hrvatskom povijesnom području, bosanskohercegovačke muslimane smatrao je sastavnim dijelom hrvatskog naroda. Svojim djelima i političkim radom Starčević je položio osnovice moderne nacionalne države i svojim dosljednim zauzimanjem za narodna prava još je za života stekao ugled kao „Otc Domovine”. Hrvati u BiH su za Starčevića bili najčišća, najnepokvarenija strana hrvatskog naroda, koji lakše može biti bez nas, negoli mi bez njega.

¹⁹ Punktacija je pojam koji označava skicu, nacrt ugovora, uvjete sporazuma, osnovne odredbe i sl.

zauzimanje stanovišta, s obzirom na činjenicu da su Hrvati u BiH kako po svojoj brojčanoj snazi tako i po ekonomsko – društvenoj moći slabiji od preostale dvije narodne skupine Srba i Muslimana, nemože se dopustiti stvaranje više narodnih organizacija među Hrvatima. Mora, dakle, postojati samo jedna, tj Hrvatska narodna zajednica.²⁰ HNZ na čelu s Nikolom Mandićem²¹ kao prvakom hrvatske građanske i liberalne struje prvo se zalagao za aneksiju BiH, a potom i sjedinjenje s Hrvatskom, a ideolog HNZ-a čije je temeljno političko stanovište bilo stanovište pankroatizma je bio Ivo Pilar.²² Pilarova brojna publicistička djela geopolitičkog sadržaja, nastala u austrougarskom razdoblju, temeljila su se ili na trijalizmu ili na njegovim modifikacijama, kao što je dualizam²³, kondominij²⁴ ili federalizam²⁵.

²⁰ Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, str. 230.

²¹ Nikola Mandić (Travnik, 20. siječnja 1869. – Zagreb, 7. lipnja 1945.), hrvatski političar i odvjetnik, drugi i posljedni premijer NDH. Gimnaziju je završio u Sarajevu. Doktorirao je pravo u Beču 1894. godine. Još kao mladi odvjetnik bio je predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva „Trebević”. Godine 1907. bio je suutemelitelj i predsjednik političke stranke Hrvatska narodna zajednica u BiH. Izabran je u Bosanskohercegovački zemaljski sabor 1910. godine, a godine 1911. Godinebio je njegov predsjednik. Istodobno je bio i donačelnik Sarajeva a od 1914. godine, Kraljevom odlukom, zamjenik zemaljskog poglavnara BiH. Utemeljitelj je i prvi predsjednik Hrvatske centralne banke i podružnice Poljoprivredne banke u Sarajevu. Godine 1920. izabran je za narodnog zastupnika u Konstituanti (Ustavotvornoj skupšini) Prve Jugoslavije na listi Hrvatske težačke stranke. U Konstituanti je ustao protiv Vidovdanskog ustava i napustio je. U prve dvije godine postojanja NDH nije se politički angažirao. Tijekom tih prvih godina NDH bio je državni tajnik mirovini, odvjetnik i predsjednik Odvjetničke komore u Sarajevu. Onda ga je 2. rujna 1943. godine poglavnik Ante Pavelić imenovao za predsjednika Vlade NDH. Na tom položaju je ostao do kraja mijenjajući tri puta sastav vlade. Nakon što je preuzeo dužnost predsjednika vlade uključio se u već započete pregovore s predstavnicima HSS-a o karakteru i sastavu „nagodbene” vlade gdje se zalagao za koaličijsku vladu, nasuprot Augustu Košutiću koji je bio za nadstranačku (činovničku) vladu i to bez ustaša. Pregовори су završili neuspjehom. U svibnju 1945. godine povukao se u Austriju gdje su ga sa grupom drugih visokih dužnosnika NDH zarobili Britanci. Bio je u skupini od 130 članova Vlade NDH koje je Britanska vojna policija izručila vlastima komunističke Jugoslavije. Sud II. armije, u Zagrebu 6. lipnja, osudio ga je na smrt.

Matković, Hrvoje 1997., *Tko je tko u NDH*, Minevra, Zagreb, str.253.

²² Pankroatizam je pojam koji označava težnju za ujedinjenjem svih država u kojima žive Hrvati.

²³ Dualizam, dvojnost, dvojstvo, dvojno ustrojstvo; termin kojim se označuje da je nešto sastavljeno od dvaju elemenata, čimbenika, načela, područja i dr.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 25.10. 2018. godine.

²⁴ Kondominij, suverena vlast dviju ili više država nad istim teritorijem na temelju njihova međusobnog sporazuma koji uređuje odnos i način uprave; također, područje pod zajedničkim suverenitetom dviju ili više država. Samom činjenicom uspostavljanja kondominija ne stvara se nov subjekt međunarodnog prava ni posebno državljanstvo stanovništva. Neki su autori BiH u razdoblju 1879. – 1908. godine nazivali nejednakim kondominijem Austrougarske i Turske, a nakon aneksije 1908. o BiH govorilo se i kao o kondominiju Austrije i Ugarske.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 25.10. 2018. godine.

²⁵ Federalizam, višeoznačan pojam koji se odnosi na svaku složenu društvenu i političku strukturu stvorenu udruživanjem užih cjelina u šиру zajednicu kako bi se postigli neki trajniji ciljevi. U takvu značenju termin federalizam ima dugu povijest i još šиру primjenu u suvremenoj političkoj zbilji. U užem, suvremenom značenju federalizam obilježava poseban oblik složene države, njezinu političku i ustavnopravnu strukturu i organizaciju vlasti. U tome značenju, federalizam je prvi put primijenjen u SAD-u 1787. godine. Nakon toga federalizam su primjenile i mnoge druge države u svijetu, a njegova se primjena i dalje širi. S tog stajališta ustavno-pravna i politička teorija dijele države na unitarne (jedinstvene) i federalivne ili savezne (složene) države. Federalivne države imaju opće značajke po kojima se razlikuju od unitarnih država, odnosno od drugih oblika udruživanja i povezivanja država, premda u svima njima federalizam nije primijenjen na jednak

Josip Štadler, hrvatski teolog i filozof je 1881. godine imenovan prvim Vrhbosanskim nadbiskupom. Josip Štadler je pripadao radikalnoj konzervativnoj politici, a viziju BiH je vidoio u trijalizmu, ravnopravnosti Zagreba s Peštom i Bečom, a BiH s Hrvatskom. Josip Štadler je u javni diskurs BiH uveo politički i katolički klerikalizam²⁶, i s njim u vezi osebujno tumačenje veza i odnosa između vjere i nacije, u ovom slučaju katoličanstva i hrvatstva. Za Josipa Štadlera po pitanju odnosa između vjerske i nacionalne pripadnosti, katolička i hrvatska identifikacija su bile u supstancialnoj istovjetnosti. Josip Štadler je u odnosu između vjere i nacije davao primat vjeri, odnosno katoličkom narodu kojem je na prvom mjestu njegova vjera, a na drugom nacija. Kroz katolički politički klerikalizam je pretendirao da se sva svjetovna vlast u hrvatskoj narodnoj politici koncentrira u crkvenoj hijerarhiji. Josip Štadler je uz zastupanje politike moderniziranog katoličkog klerikalizma koji odgovara suvremenom životu, zastupao politički i povijesni tradicionalizam, zalagao se za konfesionalni školsko - odgojni sustav u BiH i protivio se sekularizmu u školama. Josip Štadler je smatrao da i političke stranke moraju biti zasnovane na monokonfesionalnom načelu i radikalno je odbacivao svaku ideju multikonfesionalne, odnosno multinacionalne konstitucije političkih stranaka. Inzistirao je da Hrvati budu okupljeni unutar samo jedne stranke tj. Hrvatske katoličke udruge. Iz Štadlerove koncepcije katoličkog klerikalizma da se očitati i njegovo poimanje same biti politike, u čija supstancialna određenja ulazi da se, politika promatra u paradigmili militarizma, gdje se u analogiji razumijeva u jeziku, duhu i logici vojnog odnosno militantnog mentaliteta i njemu odgovarajućeg poretku i svijet politike jest svijet odnosa između prijatelja i neprijatelja i to je temeljni kategorijalni par unutar kojeg je on percipirao, vrednovao i oblikovao svoje političke koncepcije. Josip Štadler je zastupao pravaško stanovište i ideologiju Ante Starčevića, ali nakon raskola među pravašima, više je

način. Po svojem društvenom obilježju, ustavno – pravnim značajkama i povijesnoj perspektivi poseban oblik federalizma bio se razvio u SFRJ. Kao ustavni model on je bio razrađen u Ustavu iz 1974.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 25.10. 2018. godine.

²⁶ Klerikalizam (franc. *cléricalisme*, od *clérical*: koji se tiče svećenstva, klera), stajalište ili nastojanje da kler ili Crkva ima istaknut položaj i ulogu u javnom životu, kulturi i politici neke zemlje. Naziv je nastao u drugoj polovici XIX. stoljeća uglavnom u nekadašnjim katoličkim zemljama (u Francuskoj 1863.), u razdoblju nastajanja i razvoja laičkog i liberalnoga društva, tj. nestajana sustava u kojima je Crkva imala vodeći ulogu. Problem ima dublje povijesne korijene, u odnosu između religije i društva, Crkve i države. Klerikalizam osobito dolazi do izražaja kada se mijesaju dva autonomna područja, duhovno i svjetovno. S laičkoga, liberalnoga i potom komunističkoga gledišta (antiklerikalizam) klerikalizam je najčešće označavao svako nastojanje Crkve ili katolika da imaju određeno mjesto i slobodu djelovanja u državi i društvu; istodobno, on je nerijetko bio izlika za progone i potiskivanje vjere. Crkva je, s druge strane, u snalaženju i prilagodbi laičkomu društvu često pokušavala vratiti nekadašnje povlastice i povlašteni položaj u državi. Najizrazitiji primjeri sukoba oko klerikalizma bili su „Kulturkampf“ (1871.–1880.) u Njemačkoj, nasilno odvajanje Crkve i države u nekim zemljama Zapadne Europe (Francuska, Španjolska, Italija i dr.) i zemljama Latinske Amerike u XIX. i XX. stoljeću, te u počecima komunističkih država u Istočnoj Europi i drugdje. Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 15.12. 2018. godine.

bio priklonjen Josipu Franku²⁷ nego Anti Starčeviću. Prema tim planovima unutar tadašnje Austrougarske Monarhije, trebala je nastati treća država Hrvatska, a unutar nje bi se nalazila i BiH. Kako se nadbiskup Josip Štadler i njegovi istomišljenici nisu slagali, sa politikom HNZ-a osnovali su HKU-u, kojoj je pristupio i dio članstva HNZ-a. HKU je zastupala sve Štadlerove naprijed navedene političke principe. HKU za razliku od HNZ-a je smatrala da sve političke udruge u BiH trebaju održavati vjersku i nacionalnu podjelu stanovništva. Suština sukoba između Štadlerove grupe i HNZ tvore razliku u pogledima na osnovna programska načela razvoja nacionalnog pokreta bosanskohercegovačkih katolika Hrvata. Središnji odbor HNZ-a stajao je na stanovištu da se hrvatski interkonfesionalni nacionalizam ne smije pomiješati s „anacionalnom i internacionalnom katoličkom vjerom“. Osnovna karakteristika politike HNZ-a bila je zato distanciranje hrvatskog narodnog pokreta od crkvene hijerarhije i njezinih političkih opcija.²⁸

Redovno svećenstvo je podržavalo HKU, a franjevci su bili skloniji HNZ-u, te su odnosi između dvije stranke bili vrlo zaoštreni do 1911. godine, kada je poseban papinski izaslanik posredovao u sporu između dvije stranke i uspio ih izmiriti.

Franjevci su u preporodnom pokretu Hrvata u BiH, odigrali važnu ulogu šireći prosvjetu i kulturu i bili jedini učitelji i začetnici prvih književnih i znanstvenih djela, te su se čitavo vrijeme isticali kao istinski borci za zaštitu hrvatskog naroda, zbog čega su često i sami stradavali. Franjevci su utemeljili niz organizacija i društava koja su isticala nacionalnu hrvatsku pripadnost u svom nazivu, a preko njih hrvatsko ime je dopiralo u hrvatski narod koji je sve više postajao svjestan svoje nacionalne pripadnosti. Franjevci su jedini imali utjecaj na hrvatske seljake koji su činili veliku većinu hrvatskog naroda u BiH i isticali su da nisu pripadnici nijedne stranke, iako su im bliske ideje Stranke prava, promičući ideju ilirizma. Austrougarska uprava je smatrala da u redovima franjevaca ne mogu stvoriti pouzdan oslonac za svoje ciljeve, te su u franjevcima vidili nositelje hrvatske ideje, koju je trebalo onemogućiti.

U sažetku možemo konstatirati da se s jedne strane, izdvojila Štadlerova politička skupina koja se u svojoj aktivnosti opredjelila za ideoško – politička načela katoličkog klerikalizma. Druga organizacija – Hrvatska narodna zajednica – koju je organizirala i vodila građansko – liberalna grupa, povezana s franjevcima, nastojala je kao prva sveobuhvatna političko –

²⁷ Josip Frank je hrvatski političar (1844. – 1911.) koji je afirmirao ideju o rješenju hrvatskoga pitanja u okviru Habsburške Monarhije, te je zagovarao ideju ujedinjenja i obnove hrvatske državnosti. Josip Frank je bio radikalni protivnik mađarske, velikosrpske i jugoslavenske politike.

²⁸ Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, str. 292.

kulturološka i ekomska organizacija bosanskohercegovačkih katolika Hrvata, zastupati drukčije interes i ideološke koncepcije od Štadlerove političke grupe.²⁹

Prvaci i jedne i druge političke struje bosanskohercegovačkih katolika – Hrvata odobravali su, ne samo akt okupacije iz 1878. godine, nego i anektiranje ovih država, proglašeno vladarskim dekretom u Budimpešti 1908. godine.³⁰ Frankovačko - pravaški krug oko vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Štadlera, u kome se posebno isticao Ivo Pilar, rješenje državnopravnog statusa BiH nisu vidjeli u formi stvaranja jugoslovenske države. Kako razvoj događanja nije išao u prilog Štadlerovim koncepcijama, inzistirajući na stvaranju Kraljevine Hrvatske, Štadler je na kraju prihvatio odluke Narodnog vijeća o proglašenju samostalne Države Slovenaca, Hrvata i Srba iako nije prihvaćao Svibanjsku deklaraciju kojom je istaknuta potreba ujedinjenja jugoslovenskih naroda Austrougarske Monarhije u zajedničku državu. Članovi „Jugoslovenskog kluba“ u rješavanju jugoslovenskog pitanja su pošli putem kompromisa i oportunizma. Oni su rješenje jugoslovenskog pitanja tražili u preuređenju Austrougarske Monarhije, ne vodeći pri tome računa o željama i raspoloženju svih jugoslovenskih naroda da se ujedine u jednu samostalnu jugoslovensku državu na čitavom jugoslovenskom etničkom području.³¹

Od 1908. do 1918. godine Austrougarska je, protivno odredbama Berlinskog kongresa, i formalno izvršila aneksiju BiH. Proglašenje aneksije je opravdavano potrebom donošenja ustava i demokratizacijom političkoga života, te donošenje Ustava za BiH i uvođenjem sabora. Ustav za BiH je proglašen 20. veljače 1910. godine pod nazivom Zemaljski ustav (Štatut) za BiH.³² Nakon sarajevskog atentata na prestonsljednika Franju Ferdinanda 1914. godine, i početka Prvog svjetskog rata, Bosanski sabor je raspušten i uklonjene su sve mogućnosti za djelatnost političkih stranaka do oživljavanja političkog života, koje je donijela

²⁹ Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, str. 358.

³⁰ *Isto*, str. 231.

³¹ Sućeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svetlost, Sarajevo, str.136.

³² Štatut je svim zemaljskim pripadnicima jamčio jednakost pred zakonom. Iako je ovaj ustav bio prilično ograničen i nije davao domaćim ljudima i institucijama mnogo ovlasti, već je vrhovna uprava ostala u rukama Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, njegova je važnost neosporna, jer je označio početak ustavnoga poretku u BiH. On je u politički život zemlje unio tri nove institucije, od kojih je Sabor svakako najvažnija. Iako s ograničenim legislativnim pravima, Sabor je bio institucija bez koje se nisu mogla riješiti bitna pitanja. Imao je pravo surađivati u onim pitanjima koja zakonom o upravljanju u BiH nisu bila u isključivoj nadležnosti parlamenata Austrije i Ugarske. Donošenjem Ustava i početkom rada Sabora bila je dovršena izgradnja ustavnopravnog porekta u BiH u doba austrougarske uprave. Ograničenja Sabora bila su višestruka. Iako Sabor nije mogao samostalno odlučivati o najvažnijim pitanjima za zemlju i narod, ipak su se iz istupa saborskih zastupnika mogle uočiti težnje pojedinih društvenih slojeva koje su oni zastupali, o čemu su Austrougarske vlasti vodile računa. Mada je kurijalni princip kao neučinkovit bio napušten u Austriji 1907. godine i prešlo se na opće pravo glasa, Bosanski je sabor zbog posebnih okolnosti bio utemeljen na konfesionalnom i kurijalnom principu.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Parlamentarne skupštine BiH: <https://www.parlament.ba>, datum pristupa, 22. 10. 2018. godine.

rezolucija „Jugoslavenskog kluba” u Bečkom parlamentu 1917. godine o ujedinjenju jugoslavenskih država koje su bile pod dinastijom Habsburške monarhije. Samostalna država Slovenaca, Hrvata i Srba proglašena je 29. listopada 1918. godine. Poslije sjednice Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba, održane u Zagrebu od 17. do 19. listopada 1918. godine došlo je do formiranja Glavnog odbora Narodnog vijeća za BiH. Istovremeno je osnovana Narodna vlada za BiH pod predsjedništvom Atanasija Šole srpskim političarom iz Mostara. Narodna vlada je 1. studenog 1918. godine preuzeila vlast od dotadašnjeg zemaljskog poglavara generala Sarkotića, čime je prestala četrdesetogodišnja vlast Austro-Ugarske Monarhije nad BiH.³³

Uz već navedene stranke, organizacije i osobe koje su utjecale na politički život bosanskohercegovačkih Hrvata za vrijeme austro-Ugarske uprave, prof. Esad Zgodić u svojim knjigama „*Bosanska politička misao: austro-Ugarsko doba*“ i „*Ideja bosanske nacije i druge teme*“ između ostalih ističe i sljedeće osobe koje su imale određeni utjecaj na političke okolnosti:

Fra Grga Martić se zalagao za ideju panslavizma i jugoslavenstva. Njegov ideal je bila modernizirana Bosna, u kojoj bi svi na ravnopravan način mogli živjeti svoju tradiciju i razvijati svoj kulturni i politički identitet;

Marcel Šnajder je potencirao ideju pacifizma, koja nije bila samo ideal, nego i zahtjev vremena i marksističko shvatanje povijesti;

Stjepan Tomić je zaključivao da samo zdravo i moralno društvo može stvoriti moralne i dostoje građane, pa se kao zadatak suvremene inteligencije javlja stvaranje socijalne tehnike i socijalnog viška vrijednosti, ali tadašnje društvo nije odgovaralo tim kriterijima;

Fra Josip Markušić, profesor, gvardijan, provincijal, pjesnik, književni kritičar, povjesničar, prevoditelj, sociolog i domoljub, je od samog početka podržavao ilirsku ideju o ujedinjenju svih Južnih Slavena u jednu državu. Tijekom cijelog svog života naglašavao je potrebu rada za narod, a pod narodom u BiH je shvaćao stanovništvo bez obzira na naciju, vjeru i društveni položaj. Najveća prepreka jedinstva za Markušića je nacionalizam i klerikalizam. Katolički klerikalizam koji je izjednačavao hrvatsko i katoličko, Markušić je osuđivao sa pozicije vjere, a i nacije. Branio je interes Katoličke crkve i svoje redovničke zajednice. Podupirao je HNZ nasuprot politici HKU i vjerovao je u promjene, s tim u vezi zalagao se s Đurom Džamonjom za osnivanje Hrvatskih narodnih socijalista. Markušić se zadovoljavao s tim da jedna politička stranka štiti načela katoličke vjere, a da ne počiva na njezinim načelima i odbacivao je svaki politički klerikalizam.

³³ Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878 – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, str. 31-32.

3.1.3 Utjecaj crkve na političke okolnosti

Katolička crkva u ovom razdoblju je imala velik utjecaj na političke okolnosti, a naročito na položaj Hrvata u BiH koji su većinom bili katolici. U početku austrougarske uprave, nacionalni pokret kod Hrvata u BiH vršili su franjevci, koji su u to vrijeme bili jedina svjetovna inteligencija. Nova crkvena katolička hijerarhija koja je uspostavljena nakon 1881. godine je u mnogo čemu odredila razvitak hrvatske nacionalne ideologije u BiH. Nova crkvena hijerarhija je zastupala načelo da hrvatska narodna politika u BiH mora ići za tim da, kako se to izričito inzistiralo: „Okupiti ono što spada pod sferu crkve i što može nazvati svojim“. To je prema mišljenju crkvene hijerarhije, bilo samo bosanskohercegovačko stanovništvo katoličke vjere. Isticalo se stoga da toj skupini treba jaka i jedinstvena politička, kulturološka i socijalna organizacija. U toj organizaciji katolički narod ne bi se nikada smio drukčije odgajati nego u katoličkom duhu i po katoličkim načelima. Prosvjeta koju bi širila i zastupala takva organizacija ne bi smjela biti drukčiji nego kršćanska, a moralni odgoj katoličkog stanovništva zasnivao bi se na principima katoličkog morala, čime se, dakle, udaraju temelji političkom klerikalizmu, tj. Vlasti crkvene hijerarhije u narodnoj politici katolika.³⁴ Nadbiskup Josip Štadler i njegovi istomišljenici, organizatori i pomagači katoličkog pokreta u BiH, i pored pokušaja uvažavanja bosanskohercegovačkih posebnosti u društvenoj sredini, koja je u najmanju ruku konfesijski trodijelna i u kojoj je došlo do nesuglasica, pa i otvorenih diferencijacija između političkih struja, ostali su čvrsto, u praktičnom radu, na pozicijama konzervativnog klerikalizma, zagovarajući na prvom mjestu vodstvo biskupa.³⁵

Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) je u počecima uglavnom bila dobro prihvaćena od strane katoličkog svećenstva i laičke katoličke inteligencije, što se nije moglo reći za katolički puk, koji je strepio za svoju sudbinu. No, već nakon donošenja Vidovdanskog ustava³⁶ počnjala je slabiti potpora novoj državi i u redovima onih katoličkih elita koje su je u početku podržavale, jer je Katolička crkva u odnosu na Pravoslavnu, koja je imala status državne Crkve, bila u podređenom položaju. Većinu svećenstva činili su franjevački

³⁴ Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, str. 176.

³⁵ *Isto*, str. 186.

³⁶ Vidovdanski ustav je ustav Kraljevine SHS donesen 28.6.1921. godine u beogradskoj skupštini običnom većinom, bez nazočnosti hrvatskih zastupnika, koji su istupili iz Ustavotvorne skupštine zbog nametnute majorizacije. Ustavom je proglašena ustavno - parlamentarna monarhija s iznimnim ovlastima kralja. Država je uređena centralistički, dokinute su povijesne cjeline i ustoličen nacionalni unitarizam "troimenog naroda". Vidovdanski ustav ukinut je jednostranim kraljevim aktom 6.1.1929. godine kada je uvedena šetosiječanska diktatura. Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 26.10. 2018. godine.

redovnici, koji su kroz stoljeća osmanlijske vlasti, uspijevali opstati i očuvati hrvatski identitet svojih vjernika. Njihov rad bitno je utjecao i na djelovanje Hrvatskog katoličkog pokreta u BiH. U upravnom smislu Katolička crkva u BiH bila je razdijeljena u četiri biskupije, okupljene u jednu metropoliju. Većinu svećenika činili su franjevci, isusovci i trapisti uz više od 700 časnih sestara, pripadnica različitih redova koje su obavljale različitu humanitarnu i prosvjetnu djelatnost.³⁷ Hrvatski katolički pokret u BiH aktivno se uključio u politička zbivanja, te su njegove pristaše pod vodstvom hercegovačkog franjevca Dominika Mandića u Mostaru 1919. godine osnovale Hrvatsku pučku stranku (HPS), koja je važnije djelovala uglavnom na području Hercegovine. Smatralo se da vrijeme od katolika zahtijeva bavljenje politikom s ciljem primjene katoličkih načela u politici. S druge strane na području Bosne pod utjecajem bosanskih franjevaca znatno je jači utjecaj imala Hrvatska težačka stranka (HTS). Sve skupa je to dijelilo hrvatski korpus, što je smanjivalo mogućnost njegovog većeg političkog utjecaja. Međutim, kasnjim jačanjem Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), kasnije preimenovane u Hrvatsku seljačku stranku (HSS), Crkva je donekle bila rasterećena od političke borbe za hrvatske interese, te se više posvetila djelovanju Katoličke akcije. Crkva je sve više izražavala nezadovoljstvo državnom politikom prema katolicima, posebice time što su katolička djeca morala u školama slaviti pravoslavne blagdane, što je pomagala odbjegle katoličke svećenike, kao i što je agrarnom reformom Katolička crkva puno više pogodjena od Pravoslavne. Biskupi su se nadali da će se ti i drugi problemi riješiti konkordatom³⁸ Kraljevine Jugoslavije i Svetе Stolice. No, nakon višegodišnjih pregovora, s kojima katolički biskupi i onako nisu bili zadovoljni, konkordat nije sklopljen zbog izričitog protivljenja Srpske pravoslavne crkve. To je za Katoličku crkvu značilo konačnu potvrdu o neravnopravnosti katolika, kao i konačno razočaranje u zajedničku državu.³⁹

³⁷ Vukšić, Tomo 2013., *Žrtve Drugoga svjetskog rata i porača u Bosni i Hercegovini: Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 24. i 25. travnja 2012. godine, Zagreb, str. 128-129.

³⁸ Konkordat (srednjovj. lat. *concordatum*, od lat. *concordare*: složiti se, sporazumjeti se), u pravu, naziv za međunarodni ugovor u kojem je jedna stranka Sveti Stolica, a druga neka država. Konkordat uređuje vjerska i crkvena pitanja; njime se državna vlast odriče, u korist Katoličke crkve, nekih prava koja joj pripadaju na njezinu teritoriju i nad njezinim građanima. Konkordat je dvostrani međunarodni ugovor, s nekim posebnostima zbog osobitosti međunarodnopravnoga subjektiviteta Svetе Stolice. Na konkordat se primjenjuje pravo međunarodnog ugovora.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 26.10. 2018. godine.

³⁹ Goluža, Božo, 1997, *Pregled života i rada Katoličke crkve u pokrajinama BiH 1918.-1990.*, str. 40-42.

3.2 Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavija (1918. – 1941.)

Nakon Prvog svjetskog rata u kojemu se raspala Austro-Ugarska Monarhija, BiH se našla najprije u okvirima provizorne Države Slovenaca, Hrvata i Srba koja se 1. prosinca 1918. ujedinila s Kraljevinom Srbijom u novu državu pod imenom Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Prva jugoslavenska država je bila na idejama:

1. na ideologemu o troimenom ili troplemenom narodu Srba, Hrvata i Slovenaca i
2. na pravnim i političkim tradicijama Kraljevine Srbije.

Sve što nije počivalo na tim polugama proglašavano je tuđinskim i štetnim, pa je to trebalo što brže razgraditi i zamijeniti političkim i kulturnim predodžbama srpskoga naroda. Dakako, takvo polazište na prostorima s različitim tradicijama vodilo je u međusobne sukobe i na koncu dovelo do propasti jugoslavenske države. Ideologem najprije o dvoimenom narodu Srba i Hrvata, a onda o troimenom narodu Srba, Hrvata i Slovenaca, postao je kamen spoticanja. Slovenci i Hrvati su pod tim shvaćali tri naroda i u skladu s takvim shvaćanjem novu zajedničku državu zamišljali kao tročlanu federaciju, a Srbi su govorili o troplemenom narodu i sve poduzimali da državu što prije unitariziraju. Vidovdanski ustav koji je donijela Ustavotvorna skupština 28. lipnja 1921. godine je predstavljao prvi ustav u povijesti jugoslavenske države. Njime je ona definirana kao ustavna, parlamentarna i nasljedna monarhija. Ustav je također dao široke ovlasti kralju kao poglavaru države, koji je dijelio i zakonodavnu vlast s jednodomnom Narodnom skupštinom. Oko donošenja Ustava nije postojao konsenzus među pučanstvom, a i vodećim političarima nove države. Ustavotvorna skupština ga je, dijelom i zbog toga, donijela tek običnom, a ne dvotrećinskom većinom, i to uglavnom na temelju etničkog preglasavanja.

Od samog osnivanja zajedničke jugoslavenske države izbilo je u prvi plan pitanje koje je od ranije postojalo, a to je pitanje njenog unutarnjeg ustrojstva. U procesu rješavanja tog pitanja od početka su se očitavale dvije politike centralističko – unitaristička i njoj suprotna konfederalna.⁴⁰ Nakon uvođenja šestosiječanske diktature 1929. godine kojom je Kralj prekinuo dotadašnje ustavno stanje, tako što je ukinuo Ustav, raspustio parlament i zabranio rad političkih stranaka.⁴¹ Država je podijeljena na devet banovina, pri čemu je BiH ovoga puta raskomadana na četiri banovine. Uvođenje diktature, krizu u državi je još više zaoštirolo i dovelo do atentata na kralja Aleksandra 1934. godine u Marseilleu. Izlaz iz krize tražen je i dalje u okviru ideologema o troimenom narodu, odnosno federaliziranju države kao tročlane federacije Srba, Hrvata i Slovenaca. Gotovo nijedan od projekata ni na srpskoj ni na hrvatskoj

⁴⁰ Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878 – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, str. 64.

⁴¹ Sućeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svjetlost, Sarajevo, str. 154.

strani nije predviđao status BiH kao zasebne federalne jedinice, nego je u njima BiH bila podijeljena na ovaj ili onaj način. Labavim hrvatsko - srpskim sporazumom iz 1939. godine uspostavljena je Banovina Hrvatska, u koju je uključeno 13 bosanskohercegovačkih kotareva, a 40 ostalih bosanskohercegovačkih kotareva ostalo je i dalje predmetom rasprava između Srba i Hrvata. Zahtjevi za autonomnim statusom BiH dolazili su od bosanskohercegovačkih muslimanskih političara, a tu opciju podržavali su i komunisti, prije svega zbog toga što su bili u principu protiv svakog „buržujskog rješenja“⁴². Osnovno obilježje ovoga razdoblja je nastojanje Srba da se koristeći dominacijom u vojsci i politici, te relativnom brojnošću nametnu kao dominantan čimbenik u zemlji s ciljem „srbizacije“ nesrpskih naroda. Režim ograničenog parlamentarizma, izbornih manipulacija, diktature, državne pljačke provedene putem novčane unifikacije, političkih ubojstava, korupcije, unutarnje rastočenosti države, doveo je do brzog kolapsa Kraljevine Jugoslavije u ratu s nacističkom Njemačkom 1941. godine. Sama uspostava kraljevine južnih Slavena pokazala je da njeni stanovnici ne posjeduju jedinstvenu jugoslavensku svijest koju su postulirali (hrvatski) začetnici ilirske ideje početom XIX. stoljeća, te da ih se mnogo lakše može mobilizirati sloganima dovoljno snažnim da dovedu do masakra, a koji im se obraćaju kao Hrvatima, Srbima ili Slovincima. Dapače, po svemu sudeći, masovna hrvatska nacionalna svijest razvila tek po stvaranju Jugoslavije, i to protiv nove kraljevine, ili točnije, protiv navodne srpske prevlasti unutar nje.⁴³

3.2.1 Političke okolnosti u BiH

Austrougarska monarhija je predala vlast Narodnom vijeću BiH na način da je namjesnik Stjepan Sarkotić⁴⁴ odstupio s funkcije. Prva narodna vlada za BiH imenovana je 3. studenog 1918. godine, Predsjednik Vlade bio je Atanasije Šola. Prva zajednička vlada Srba, Hrvata i Slovenaca formirana je 20. prosinca 1918. godine, u koju su iz BiH ušli Tugomir Alaupović,

⁴² Džaja, Srećko M. Jure 2008., „BiH kao politička kategorija kroz povijest”, *Status*, br.14, Udruga građana Dijalog, Mostar, str. 69-70.

⁴³ Hobsbawm, Eric 1993., *Nacije i nacionalizam: program, mit, stvarnost*, Novi Liber, Zagreb, str. 147.

⁴⁴ Stjepan Sarkotić (von Lovćen), austrijski general (Sinac kraj Otočca, 4. 10. 1858 – Beč, 16. 10. 1938). Nakon završene vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu 1879. godine bio je poručnik u konjičkoj pukovniji u Trebinju te je 1882. godine sudjelovao u gušenju ustanka u Hercegovini i Krivošijama. Godine 1889. bio je promaknut u čin kapetana i dodijeljen Glavnому stožeru u Beču; od 1907. godine general bojnik a od 1911. godine podmaršal. Početkom Prvog svjetskog rata bio je jedan od glavnih austrijskih zapovjednika na srpskoj fronti te se od 1914. godine nalazio na čelu Zemaljske vlade BiH i bio zapovjednik trupa Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Potom je 1916. godine sudjelovao u okupaciji Crne Gore i zapovijedao u pohodu na Lovćen, za što je bio odlikovan naslovom baruna (s pridjevkom *von Lovćen*). Godine 1917. bio je promaknut u čin general pukovnika, a do umirovljenja 1918. godine bio je u službi u BiH. Nakon završetka rata, u Beču je razvio političku djelatnost na čelu skupine hrvatskih emigranata, boreći se protiv vladajuće dinastije Karađorđevića.

Mehmed Spaho i Uroš Krulj. Ovakvim činom ujedinjenja odstupilo se od ranije dogovorene procedure ujedinjenja dvije države, usuglašene na trojnim pregovorima⁴⁵ u Genovi. Tako je, umjesto ustrojstva države na federalnom principu, osnovana centralistička monarhija s jakom unitarističkom vladom i jedinstvenim narodnim političkim predstavništvom. U takvim okolnostima BiH se našla, sa svojim povijesnim naslijeđem, u sastavu jugoslavenske države.⁴⁶ Središnja vlada je odredila da Privremena skupština ima 296 članova, s tim da u njoj budu zastupljene sve stranke i političke grupacije, srazmjerno njihovom broju, u svakoj pokrajini posebno. Privremena skupština koja je održala izbore, 28. studenog 1920. godine izabrana su 63 zastupnička mesta, koliko ih je bilo određeno za BiH. Od stranaka koje su zastupale bosanskohercegovačke Hrvate, sedam mandata je dobila HTS i tri mandata je dobila HPS.

HTS je utemeljena 14. kolovoza 1919. godine na sastanku u Travniku kada su čelnici Hrvatske zajednice jednoglasno usvojili rezoluciju o utemeljenju nove jedinstvene stranke svih Hrvata BiH pod imenom Hrvatska težačka stranka. U mjesnim odborima novoosnovane stranke prevladavali su težaci, ali je vodstvo stranke bilo u rukama svjetovne inteligencije i katoličkog svećenstva. U HTS-u su se isticali Jozo Sunarić, Juraj Šutej, fra Didak Buntić, Bariša Smoljan i dr. Pripadnici HTS su prihvaćali federaciju, te su odbijali Vidovdanski ustav koji je Narodna skupština Kraljevine SHS, usvojila bez njihovih glasova.

HPS je bila stranka koja je svoje ishodište imala u Hrvatskome katoličkom pokretu, kakav je u Europi već postojao u smislu političkoga katolicizma. HPS je bila stranka između ekstremnih društvenih tendencija liberalizma i društvene demokracije, te kulturno konzervativna i društveno i gospodarski pravična prema svim staležima, odnosno stranka unitarizma uz postojanje općinske i pokrajinske autonomije s obzirom na kulturu i gospodarstvo.

⁴⁵ Trojni pregovori su pregovori koji održani u Ženevi od 6. – 9. studenog 1918. godine na kojima je prihvaćena tzv. Ženevska deklaracija između predsjednika srpske vlade Nikole Pašića i predsjednika Narodnoga vijeća SHS Antona Korošeca, uz sudjelovanje predstavnika Jugoslavenskog odbora Ante Trumbića i srpske oporbe. Deklaracijom je bila predviđeno da Država SHS i Kraljevina Srbija ostanu zasebni teritoriji sa zakonodavnim i upravnim funkcijama u autonomnim poslovima sve do osnivanja zajedničke vlade nove države. Njome je priznata ravnopravnost Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom pri ujedinjenju južnoslavenskih naroda u zajedničku državu, o unutarnjem uređenju koje će odlučiti Ustavotvorna skupština, izabrana na demokratskim načelima. Utvrđeno je osnivanje zajedničke vlade, koju će činiti po tri člana iz srpske vlade i Narodnoga vijeća SHS-a, u djelokrug koje će ući vanjska politika, vojska i mornarica, dok će o unutarnjim poslovima i dalje odlučivati vlade Kraljevine Srbije i Države SHS. Time je trebala biti uspostavljena ravnopravnost obaju dijelova nove države, što nije odgovaralo hegemonističkoj politici srpske vlade te je Nikola Pašić opozvao svoj potpis i Ženevska deklaracija nikada nije stupila na snagu, a rad na stvaranju zajedničke države prenio se na dogovor srpske vlade i Narodnoga vijeća.

⁴⁶ Podaci preuzeti sa službene stranice stranica Parlamentarne skupštine BiH: <https://www.parlament.ba>, zvanična web stranica , datum pristupa, 22. 10. 2018. godine.

Na skupštinskim izborima 1923. godine, 1925. godine, vanrednim izborima 1927. godine, za narodne zastupnike Kraljevine SHS, najveći broj mandata u BiH doble su: Jugoslavenska muslimanska organizacija, Narodna radikalna stranka i Hrvatska republikanska seljačka stranka. Vjersko - nacionalna opredijeljenost birača izražena preko izbornih rezultata dovela je u Skupštini Kraljevine SHS do napetosti, nesporazuma i na kraju do atentata na poslanike HSS-a. Nakon atentata na Stjepana Radića 20. lipnja 1928. godine, svi hrvatski političari su iz prosvjeda napustili sve dužnosti u Beogradu. Iz teške političke krize u kojoj se našla tadašnja jugoslavenska država najviše je koristi izvukao kralj Aleksandar, koji je nakon lipanjskog atentata počeo s pripremama za uvođenje diktature, te je 6. siječnja 1929. proglašio ukidanje dotadašnjeg parlamentarnog sustava, objavio Proklamaciju kojom je ukinuo Vidovdanski ustav, raspustio Narodnu skupštinu, proglašio sebe jedinim nositeljem suvereniteta i vrhovne vlasti u državi i kao program svoje absolutističke vlasti proglašio „čuvanje državnog i narodnog jedinstva”. Raspustio je političke stranke i obrazovao vojnu vladu.⁴⁷ Novi Ustav Kraljevine Jugoslavije (Oktroirani ustav) kralj Aleksandar donio je 3. listopada 1931. godine s kojim je vraćen parlamentarizam, ali ne i parlamentarni sustav u demokratskom smislu riječi. Od uvođenja šestosiječanskog režima do ožujka 1941. godine ukupno je bilo četrnaest vlada u Kraljevini Jugoslaviji u kojima su učestvovali i ministri iz BiH, koji su zastupali različita mišljenja, poglede i rješenja u ovisnosti od nacionalnog i političkog opredijeljenja stranaka kojima su pripadali. Identično su se ponašali i poslanici na malobrojnim, neefikasnim i konfliktnim skupštinskim zasjedanjima.

Od uspostavljanja Kraljevine Jugoslavije do njenog sloma u svim njezinim segmentima, političko predstavljanje BiH karakterizirali su stalni prekidi, politička nestabilnost i nesuglasje o osnovnim pitanjima koja su ostala neriješena od 1918. godine. Osim temeljnog pitanja na liniji sukoba između centralizacije i federalizacije države, BiH morala je stalno brinuti o očuvanju teritorijalnog integriteta. Vodeće parlamentarne političke stranke iz BiH djelovale su na vjersko - nacionalnoj osnovi, a uz to su srpske i hrvatske stranke imale svoja središta u Beogradu i Zagrebu, te nisu mogle biti istinski predstavnici interesa bosanskohercegovačkog stanovništva kao cjeline. Parlamentarizam u pokušajima, zabrana lijevo - orijentiranih političkih stranaka, uvođenje diktature i nagomilani društveni i nacionalni problemi uz početak Drugog svjetskog rata stvorili su uvjete za promjenu državnopolitičkog ustrojstva i političkog predstavljanja.

⁴⁷ Ibrahimagić, Omer 1998., *Državno – pravni razvitak BiH*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 31.

3.2.2 Hrvatske političke stranke i pokreti

Razvitak modernih organizacijskih oblika društvenoga života kao i osnivanje prvih političkih stranaka u BiH započelo je na razmeđu stoljeća i uglavnom se odigralo u prvom desetljeću XX. stoljeća. BiH je oduvijek bila ideološki i politički ranjiva točka u hrvatsko - srpskim odnosima. Pritom se povijesna i kulturološka kompleksnost na objema stranama više ili manje previđala odnosno ignorirala. Umjesto toga traženi su argumenti i kvaziargumenti za pripadnost ove države isključivo hrvatskom odnosno srpskom političkom i kulturnom korpusu.⁴⁸ Hrvati u BiH su u početku namjeravali osnovati samo jednu stranku, ali zbog baštinjene podjele bosanskohercegovačkog katoličanstva iz Austrougarskog vremena na jedno klerikalno i jedno liberalno krilo kao i pojačanih utjecaja kršćansko - konzervativnih stranaka iz Slovenije (Slovenska ljudska stranka Antona Korošeca) i Hrvatske (Hrvatska pučka stranka) s jedne strane, i liberalne Hrvatske zajednice s druge strane, nisu uspjela nastojanja oko osnivanja samo jedne hrvatske stranke. Konačno, i osobne ambicije unutar vodećega sloja (kler zajedno sa svjetovnim obrazovanim slojem) odigrale su svoju ulogu kod konačnog razdvajanja u kolovozu 1919. godine na dvije stranke: HPS s zemljopisnim težištem u zapadnoj Hercegovini i HTS s zemljopisnim težištem u užoj Bosni. Obje stranke treba uvrstiti u politički katolicizam. Prvoimenovana HPS stavljala je u svom programu nešto više naglaska na jamčenje katoličkog odgoja u novoj državi, druga na kršćansko - socijalne interese seljaka i radnika. U državno - političkom pogledu obje su zauzimale anticentralističke pozicije, HPS kao član klerikalnog Jugoslavenskog kluba u stranačkom spektru, HTS kao član liberalnog hrvatskog nacionalnog kluba.⁴⁹ Hrvatske stranke i pokreti koji su osnivani u interesu bosanskohercegovačkih Hrvata bili su usko povezani sa pokretima i strankama koje su djelovale u Hrvatskoj.

HPS je bila klerikalna usmjerena politička stranka koja je djelovala u Hrvatskoj, te u BiH u parlamentarnom razdoblju postojanja Kraljevine SHS, a okupljala je mahom svećenike i katoličke intelektualce. HPS je svoje ishodište imala u Hrvatskom katoličkom pokretu (HKP)⁵⁰, koji je potaknut 1912. godine od krčkoga biskupa dr. Antuna Mahnića. Kao predstavnik BiH u Privremeno narodno predstavništvo Kraljevine SHS koje je sazvano 1. ožujka 1919. godine, iako HPS tada još nije bio formalno osnovan, ušao je fra Didak Buntić, koji je u to vrijeme bio stranački neopredijeljen. Iako brojčano neznatni, članovi nastajućeg HPS-a imali su udjela u raznim stranačkim kombinacijama oko

⁴⁸ Džaja, Srećko M. 2004., *Politička realnost jugoslovenstva*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, str.195.

⁴⁹ *Isto*, str.190.

⁵⁰ Katolički pokret je organizirano djelovanje katoličkih laičkih udruga i inicijativa u prvoj polovici XX. stoljeća, a cilj im je bio duhovna i intelektualna izobrazba mladih, širenje prosvjete u pučanstvu, borba za socijalnu pravdu i pravednije društvo prožeto kršćanskim vrednotama.

podržavanja, rušenje i sastavljanja jugoslavenskih vlada, što su mogli ponajprije zahvaliti Slovenskoj ljudskoj / pučkoj stranci (SLS), svom neusporedivo jačem i važnijem partneru. Rezultati izbora održanih 28. studenoga 1920. godine odredili su odnos snaga u parlamentarnom životu Kraljevine SHS sve do ožujka 1923. godine, kada su održani izbori za novi saziv Narodne skupštine. Nakon održanih izbora, HPS je dobila svega devet zastupničkih mesta. Sa liste za Hercegovinu izabrani su: fra Didak Buntić, Marko Rebac i Nikola Mandić, a sa liste za Bosni nisu osvojili nijedan zastupnički mandat. Analizirajući konačne rezultate izbora, HPS-a je prihvatio činjenicu da je stranka izgubila u izbornom nadmetanju s Radićevom Hrvatskom (republikanskom) seljačkom strankom (H(R)SS). Drugi parlamentarni izbori u Kraljevini SHS bili su presudni za daljnje aktivnost HPS-a. Vodstvo HPS-a bilo je svjesno da im je na ovim parlamentarnim izborima, HRSS najopasniji konkurent, kako u Hrvatskoj, Slavoniji i u Dalmaciji, tako i u BiH, gdje je Radićeva stranka prvi put izašla pred glasače. Rezultati ožujskih parlamentarnih izbora bili su za HPS porazni, jer stranka nije osvojila nijedno zastupničko mjesto u Narodnoj skupštini. Nakon poraza, vodstvo HPS-a, krenuo je u rekonstrukciju stranke, jer je poraz HPS-a kao političke grane HKP-a shvaćen kao kriza cijelog HKP-a. Jačanje unutarnje discipline i organizacije trebalo je dovesti do vraćanja izgubljenih pozicija njihove stranke, a time i do osnaženja cijelog HKP-a. Za HPS nije bilo dileme po pitanju očuvanja jugoslavenske države. Istodobno dok je vodstvo HPS-a poduzimalo korake za oživljavanje svojih stranačkih redova uzdrmanih na prethodnim parlamentarnim izborima, vlada je odlučila raspustiti Narodnu skupštinu i raspisati nove parlamentarne izbore za 1924. godinu, na kojima HPS i ovaj put nije uspio osvojiti nijedan zastupnički mandat. Izbornu pobjedu je slavio Radić, čija je stranka, unatoč žestokom vladinom teroru, dobila 67 zastupničkih mandata. Nakon još jednog teškog izbornog neuspjeha, vodstvo HPS-a je nastavilo s radom na reaktiviranju i organiziranju stranke. U rujnu 1927. godine održani su posljednji parlamentarni izbori u Kraljevini SHS, kada je HPS nastupio samostalno i dobio jedan zastupnički mandat, koji je pripao Stjepanu Bariću, predsjedniku stranke, te je HPS ponovno postao parlamentarna stranka, čime su bili stvoreni uvjeti za ponovni osnutak „Jugoslavenskog kluba”, zajedničke parlamentarne reprezentacije SLS-a i HPS-a. HPS-a je raspuštena na temelju odluke ravnateljstva zagrebačke policije, 21. siječnja 1929. godine.

Hrvatska seljačka stranka (HSS) je stranka koja povijesno spada među najvažnije hrvatske političke stranke zahvaljujući svom utjecaju među Hrvatima kako u Hrvatskoj tako i u BiH. HSS je stranka koja od svog osnutka pa sve do danas sa manjim ili većim utjecajem je funkcionalala i funkcioniira u političkom životu na ovim prostorima. Osnovana je 1904. godine pod imenom Hrvatska pučka seljačka stranka. Stranku su osnovala braća Antun

i Stjepan Radić, koji je bio na njezinu čelu od osnutka do smrti. Raspadom Austrougarske Monarhije i nakon Prvoga svjetskog rata, HSS je prihvaćala ideju o ujedinjenju Južnih Slavena u jednu južnoslavensku državu, gdje se unutar te države zalagala za njezin poredak na federalnom načelu, te je zbog toga dolazila u sukob s predstvincima unitarizma, pretežito srpskim političkim snagama. Unatoč kritikama njezinog unutarnjeg uređenja, HSS je prihvatio novu Kraljevinu SHS i postao vodeća hrvatska politička stranka unutar nje, zalažeći se za stvaranje Hrvatske Seljačke Republike, te je shodno tome 1920. godine promijenila ime u Hrvatsku republikansku seljačku stranku, odnosno 1925. godine u Hrvatska seljačka stranka. HSS nije priznavala ni čin likvidacije Trojedne kraljevine u smislu suverenosti Hrvatske kao države, ni čin stvaranja Jugoslavije 1. prosinca 1918. godine, već je zahtijevala da se Hrvatska konstituira kao država, a tada da se odredi spram svih mogućih modaliteta udruživanja sa susjednim državama, ističući da u obzir dolazi i federacija, odnosno konfederacija sa Srbijom i Slovenijom.⁵¹

HSS je bila najprihvaćenija politička stranka među Hrvatima u prvoj polovici XX. stoljeća. U Austrougarskoj Monarhiji, Kraljevi SHS, odnosno Kraljevi Jugoslaviji, stranka se zalagala za opću demokratizaciju hrvatskog društva i rješavanje hrvatskog nacionalnog pitanja. Po svojim načelima bila je progresivna narodna odnosno, pučka stranka koja je smatrala hrvatsko seljaštvo, tada ogromnu većinu u hrvatskom društvu, temeljem hrvatskog naroda. Program stranke temeljio se na nauku braće Radić o moralu, vjeri, miru i poštenju, borbi za slobodu, pravicu i napredak odnosno, borbi za hrvatska nacionalna prava, demokratizaciju društva i socijalnu pravdu. Nakon što je Stjepan Radić od posljedica ranjavanja, umro 13. kolovoza 1928. godine, na sastanku kluba zastupnika HSS-a, izabranih na posljednjim skupštinskim izborima 1927. godine, za novoga predsjednika stranke izabran je Vladko Maček. Nakon što je kralj Aleksandar 6. siječnja 1929. godine, uveo diktaturu, stvaranje povoljnih organizacijskih uvjeta za okupljanje sljedbenika politike HSS-a bio je prvi i osnovni zadatak. Za takva okupljanja u BiH su poslužile organizacije Seljačke slove, Hrvatskog sokola u Sarajevu, pjevačka društva, čitaonice uz naravno još mnoštvo domišljatih načina za sastajanje, okupljanje i prenos informacija koje su provodili pojedinci kao što su Nikola Preka, Jure Budimirović, Hakija Hadžić, Đure Vasilj i dr. između vodstva stranke i članova.⁵²

U kontekstu rješenja hrvatskog pitanja i državnog preuređenja Jugoslavije, BiH je bila konstanta politike HSS-a. Rješenja iz ranijih razdoblja (plebiscit, samoodređenje, federacija s

⁵¹ Bilandžić , Dušan, 1999., *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, str. 69.

⁵² Išek, Tomislav 1991., *Hrvatska seljačka stranka u BiH 1929 – 1941*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, str. 27.

Hrvatskom) zamjenjivana su novim formulama odnosa unutar zajedničke države, pošto je Vladko Maček konačno shvatio da za ostvarenje krajnjeg cilja nije dovoljno imati samo podršku birača i glasača, nego i najširih hrvatskih društvenih slojeva u Hrvatskoj i BiH.⁵³ U aktivnostima HSS-a, bosanskohercegovački Muslimani i BiH su tretirani kao posebni interesi HSS-a, kao i pokušaji da se nađe izlaz za Hrvate, Hrvatsku, BiH i zajedničku državu. Ubrzo nakon uspostave NDH, zabranjen je rad HSS-a, kao i svih drugih stranaka. Među dužnosnicima stranke došlo je do raskola na tri struje: tzv. „Sredinski dio” koji je zagovarao neaktivnost i čekanje, „Desno krilo” koje je zagovaralo aktivnu suradnju s ustaškim režimom i „Lijevo krilo” koje je sudjelovalo u Narodnooslobodilačkom pokretu. Osim toga, njemački plan za Hrvatsku predviđao je formiranje države pod vodstvom Vlatka Mačeka i HSS-a, ali on je to odbio, čime je sebe i stranku svrstao na antifašističku stranu. Od osoba koje se mogu istaknuti, a koje su nakon članstva u HSS-u bili kao dužnosnici u stvaranju Jugoslavije su Aleksandar Preka, Ante Kamenjašević, Jakov Grgurić i dr.

3.2.3 *Politička ubojstva*

Prije svih političkih ubojstava koja su se dogodila u ovom razdoblju, izvršen je atentat na Austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu, 28. lipnja 1914. godine, kada su pripadnici organizacije „Mlada Bosna” izvršili atentat. Motiv atentata je bio taj što je Srbija od 1903. godine vodila otvorenu agresivnu politiku protiv Austrougarske i Turske i nadala se da će rušenjem tih dviju velesila ostvariti ideju Velike Srbije, koja se tada obično maskirala težnjom za ujedinjenje Južnih Slavena. Atentat u Sarajevu je bio povod za Prvi svjetski rat.⁵⁴

Drugi događaj je vezan uz atentat u beogradskoj Skupštini, kada je srpski radikalni poslanik Puniša Račić 1928. godine, pucao u skupinu poslanika HSS-a. Ubio je Pavla Radića i Đuru Basaričeka, a teško ranio Stjepana Radića, koji je podlegao od zadobivenih ozljeda 8. kolovoza 1928. godine. Ubojstvom političkog vođe hrvatskog naroda stvoren je nezacijsjivi raskol između Hrvata i Kraljevine Jugoslavije. Nakon atentata skupina hrvatskih nacionalista na čelu s parlamentarnim zastupnikom Hrvatske stranke prava u saveznoj skupštini Antonom Pavelićem je napustila zemlju i utemeljila ekstremni nacionalistički Ustaški pokret, koji je u ideološkom i organizacijskom pogledu imao korijene u političkim

⁵³ Išek, Tomislav 1991., *Hrvatska seljačka stranka u BiH 1929 – 1941*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, str. 282

⁵⁴ Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 27.10. 2018. godine.

previranjima i prije uvođenja diktature, osobito nakon atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini u Beogradu. Po njihovu shvaćanju, hrvatski je narod samosvojan i nema nikakve veze s bilo kojim drugim narodom. Iz toga su izvlačili svoj temeljni cilj – stvaranje neovisne hrvatske države na njezinu cijelokupnom etničkom i povijesnom području, onaku kakvim su taj prostor oni shvaćali: BiH je smatrana nerazdvojnim dijelom hrvatske države, a bosanskohercegovački Muslimani dijelom hrvatskog naroda („cvjet hrvatskog naroda“). Rušenje Kraljevine Jugoslavije svim sredstvima smatrali su jedinim putem za ostvarenje svojega osnovnog cilja. Zastupali su gledište da taj cilj mogu postići samo oružanim ustankom („revolucijom“) i terorom.⁵⁵

Ante Pavelić je bio narodni zastupnik na listi Hrvatskog bloka (sačinjavali su ga Hrvatska stranka prava i Hrvatska federalistička seljačka stranka). U beogradskom se parlamentu isticao protujugoslavenskim govorima u kojima je ustajao protiv velikosrpske hegemonije i branio pravo Hrvata na vlastitu samostalnu državu. Nakon što je kralj Aleksandar 6. siječnja 1929. godine uveo diktaturu, Pavelić je napustio zemlju i od tada je djelovao u emigraciji. U ljeto 1929. godine na procesu u Beogradu osuđen je u odsutnosti na smrt zbog potpisivanja Sofijske deklaracije, kojom se traži rasformiranje Jugoslavije. U Italiji, uz potporu fašističkih vlasti, Pavelić je organizirao ustašku organizaciju s ciljem uspostavljanja nezavisne hrvatske države. Poslije atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu, koji je pod Pavelićevim vodstvom organizirala i izvela ustaška emigracija. U travnju 1941. godine, je kao poglavnik stupio na čelo Nezavisne Države Hrvatske. Poslije sloma i propasti hrvatske države u svibnju 1945. godine, Pavelić je napustio Hrvatsku. Godine 1957. na Pavelića je u Buenos Airesu izvršen atentat, nakon čega se nastanio u Madridu, gdje je od posljedica ranjavanja umro 28. prosinca 1959. godine.⁵⁶

Atentat u Marseilleu na jugoslavenskoga kralja Aleksandra I. Karađorđevića dogodio se 9. listopada 1934. godine, prilikom njegovog službenog posjeta Francuskoj. Atentat na Kralja Aleksandra je bio „osveta“ za suurotništvo u atentatu na Stjepana Radića. Organizatori atentata bili su članovi Ustaškog pokreta i makedonsko revolucionarog pokreta (VMRO), koji nisu željeli da Hrvati i Makedonci žive pod srpskom dominacijom, posebno nakon zavođenja šestosiječanske diktature i donošenja Oktroiranog ustava, već su se zalagali za stvaranje neovisnih država Makedonije i Hrvatske. U atentat su bile umiješane i pojedine strane sile, u prvom redu Mussolinijeva Italija, koja je imala teritorijalne pretenzije ka Jugoslaviji, odnosno njezinoj jadranskoj obali. Ubojstvom kralja Aleksandra i nestankom

⁵⁵ Matković, Hrvoje 1997., *Tko je tko u NDH*, Minevra, Zagreb, str. 482-483.

⁵⁶ Matković, Hrvoje 2002., *Povijest Nezavisne države Hrvatske – drugo dopunjeno izdanje*, PIP pavičić, Zagreb, str. 268-269.

glavnog aktera šestosiječanskog režima sa političke scene, došlo je u političkom životu Kraljevine Jugoslavije do određene demokratizacije odnosa. Budući da je šestosiječanska diktatura do kraja kompomisirala ideju integralnog jugoslavenstva kod svih jugoslavenskih naroda, vladajući velikosrpski režim bio je u novim međunarodnim odnosima prisiljen da odstupi od svoje centralističko – unitarističke politike jer mu ona nije mogla osigurati trajnu prevlast, te kako unutarnju tako i vanjskopolitičku stabilnost države.⁵⁷

3.2.4 Sporazum Maček – Cvetković

Sporazum Maček - Cvetković je potписан 26. kolovoza 1939. godine. Sporazumom je utvrđeno područje Banovine Hrvatske i obnova Sabora kao zakonodavne vlasti i Bana kao nositelja upravne vlasti. U cjelokupnom kompleksu pitanja vezanih za Sporazum Maček – Cvetković, posebno mjesto zauzimalo je pitanje BiH, pošto je ova pokrajina bila u središtu političke borbe za prevlast između velikosrpske i hrvatske politike. Osoben povijesni razvitetak, etnička struktura i položaj BiH, uvjetovali su da je njeno pitanje bilo jedno od glavnih zapreka za postizanje političkog kompromisa između dvije spomenute politike. U kontekstu njihove borbe za ostvarivanje osobnih interesa, Sporazum je narušio povijesne granice BiH, što je već učinjeno za vrijeme šestosiječanske diktature podjelom na banovine na osnovu Zakona o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. listopada. 1929. godine. Posljedice podjele BiH poslije Sporazuma Maček – Cvetković rezultirale su vrlo živim političkim previranjima na njezinom teritoriju, koja nisu prestajala sve do početka Drugog svjetskog rata.⁵⁸ Bošnjačka javnost s naglašeno iskazanim negodovanjem uzvratila je na sporazum Maček – Cvetković. Diljem Bosne održavani su skupovi najmjerodavnijih političkih, javnih i kulturnih bošnjačkih pravaca, na kojima se razmatralo političko stanje, raščlanjivao Sporazum s gledišta bošnjačkih interesa i iskazivala potreba organiziranije nacionalne aktivnosti. Na tim sastancima jednodušno je iskazano uvjerenje da se Bošnjaci nalaze u prelomnom trenutku svoje novije povijesti, pred izazovom gubitka domovine i cijepanja njihova narodnog tkiva, pa se, s obzirom na to, pozivalo na jedinstvo naroda, jedinstvo njegovih ustanova i udruga, te izmirenje političkih nesuglasja.⁵⁹ Sporazum Maček – Cvetković nije omogućio ispunjenje pretpostavki za realizaciju osnovnih programskih ciljeva HSS-a. Naprotiv, svi sudionici u političkim i inim igrama smatrali su da signirani ciljevi nisu ni blizu njihovim željama i

⁵⁷ Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878. – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, str. 92.

⁵⁸ *Isto*, str. 101 – 102.

⁵⁹ Filandra, Šaćir, 1998., *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo, str. 107.

nadanjima. Splet složenih okolnosti (početak Drugog svjetskog rata) nije nikome išao u prilog. Sporazumom niko nije bio zadovoljan. Mnogi su očekivali promjene i još neku dobit. HSS od 26. kolovoza 1939. godine nije više bila jedini sudionik zbivanja među Hrvatima. Složeni hrvatski politički korpus koga su činili najbrojniji centar – HSS, malobrojna, militantna separatistički nastrojena desnica (frankovci, odnosno ustaše) i brojčano minorna, ali organizirana i s profiliranim stavovima o bitnim pitanjima ljevice (demokratski, antifašistički, projugoslavenski orijentirana u Banovini Hrvatskoj i onih trinaest srezova BiH što su ušli u njen sastav) već je bio zahvaćen procesom diferencijacije dobrano izazvane Sporazumom.⁶⁰ Sporazumom Maček – Cvetković u osnovi nije riješeno ni hrvatsko nacionalno pitanje, a da ne govorimo o nacionalnom pitanju ostalih jugoslovenskih naroda. Problemi stare Jugoslavije su i poslije toga sporazuma ostali i dalje da žive kao znak nesposobnosti jugoslovenske buržoazije da smogne snage da riješi bar one probleme koji su inače zadatak buržoaske revolucije. Jugoslovenska buržoazija niti je htjela niti je mogla da riješi te probleme, jer bi njihovo rješavanje duboko zasijecalo u interesu te klase. Zato ona u jugoslovenskim prilikama nije mogla da odigra ulogu prave državotvorne klase, i zato je ona pred opasnošću gubljenja povlaštenih klasnih pozicija pošla putem izdaje i povezivanja sa najreakcionarnijim snagama u Evropi.⁶¹

3.3 Drugi Svjetski rat (1941. – 1945.)

Drugi svjetski rat je trajao od 1941. do 1945. godine i može se podijeliti u tri faze: U prvoj fazi, komunisti su podigli masovni ustank protiv fašističkog okupatora, u drugoj fazi, partizanska vojska je vodila uglavnom gerilski rat i u trećoj fazi, potpomognuta sovjetskom armijom, Titova jugoslavenska vojska je vodila završne operacije uništenja protivničkih snaga, te potpuno ovladala teritorijem Jugoslavije. Po završetku rata, Titova komunistička vojska je počinila masovni zločin nad pripadnicima protivničkih snaga, njihovim obiteljima i civila koji su se povlačili s poraženim snagama, a što je bitno utjecalo na razvoj i karakter političke kulture jednog dijela hrvatskog naroda. Među stradalima od komunističke totalitarne diktature, s Komunističkom partijom Jugoslavije kao jedinim političkim subjektom i Josipom Brozom Titom na čelu je bilo najviše Hrvata. Drugi svjetski rat na području Jugoslavije, koja je bila podijeljena u njemačke i talijanske interesene sfere, glavne suprotstavljene sile su bile okupacijske fašističke postrojbe i snage Komunističke partije Jugoslavije. Oružane snage

⁶⁰ Išek, Tomislav 1991., *Hrvatska seljačka stranka u BiH 1929 – 1941*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, str. 62.

⁶¹ Sućeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svjetlost, Sarajevo, str. 161.

Nezavisne Države Hrvatske, bile su sastavljene isključivo od Hrvata i Bosanskih Muslimana, a četničke od Srba, dok je Titova komunistička vojska bila višenacionalna. Na političkom planu po pitanju BiH najvažnija su bila tri zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja BiH (ZAVNOBiH), koje je bilo najviše zakonodavno i izvršno tijelo Narodno oslobodilačkog pokreta u BiH. Zasjedanja ZAVNOBiH-a održana su u Mrkonjić Gradu, 25. studenog 1943. godine, Sanskom Mostu, 30. lipnja 1944. godine i u Sarajevu, 26. travnja 1945. godine. Na tim zasjedanjima donešene su odluke koje su obilježile politički sustav BiH u narednom razdoblju. Bio je to prvi začetak bosanskohercegovačkog parlamenta koji je na zasjedanjima donio odluke o BiH kao posebnoj republici u okviru buduće Jugoslavije. Kroz čitavo vrijeme Drugoga svjetskog rata, hrvatski je narod bio podijeljen ideološki, politički i vojno. Rat je prouzročio velika stradanja ukupnoga hrvatskog pučanstva. Iako su jugoslavenski komunisti najavljavali novu Jugoslaviju kao demokratsku državu slobodnih i ravnopravnih naroda, u ratu i poslije rata su se vrlo okrutno obračunavali s svim stvarnim i mogućim ideološkim protivnicima.

3.3.1 Komunistička partija Jugoslavije

Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je utemeljena u travnju 1919. godine u Beogradu. Na inicijativu radničkih organizacija BiH i Srpske socijaldemokratske stranke, osnovali su je najprogresivniji pripadnici socijaldemokratskih partija iz najvećeg dijela zemalja Jugoslavije. U vrijeme osnivanja ona se zvala Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), a naziv KPJ dobila je na Drugom vukovarskom kongresu Partije 1920. godine.⁶²

Od proglašenja naredbe vlade Kraljevine SHS od 29. prosinca. 1920. godine o zabrani legalnoga djelovanja KPJ, donešene nakon neočekivanoga uspjeha KPJ na izborima za Ustavotvornu skupštinu u studenome 1920 godine zvane kao Obznana,⁶³ KPJ je djelovala ilegalno, što je umanjilo njezinu snagu. Razdirale su je i unutarnje frakcijske borbe, a ozbiljan udarac zadao joj je i šestosiječanjski režim. Određeno sređivanje stanja u redovima KPJ uslijedilo je nakon dolaska na položaj glavnog tajnika Josipa Broza Tita 1937. godine. Ostajući i dalje na pozicijama klasne borbe kao temeljne odrednice komunističkog programa, KPJ je nastojao iskoristiti nacionalno pitanje i ugraditi ga u osobni politički program.⁶⁴ Nakon Drugog svjetskog rata, pošto je KPJ osigurala vojnu i političku pobjedu, prišla je učvršćivanju svoje vlasti i ostvarivanju svog programa, a taj je bio uspostavljanje socijalizma kao prve

⁶² Sučeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svjetlost, Sarajevo, str. 152.

⁶³ Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 25.10. 2018. godine.

⁶⁴ Matković, Hrvoje 2003., *Povijest Jugoslavije 1918.-1991.-2003.*, Pavličić, Zagreb, str. 250.

etape na putu prema komunizmu. Sva je vlast bila koncentrirana u partijskom i državnom vrhu Jugoslavije, a državne vlasti su provodile politiku koju je određivala „Partija”, na čelu s Titom kao glavnim tajnikom. Komunistički režim je imao punu kontrolu nad svim područjima društvenog života. Cjelokupna duhovna sfera bila je utemeljena na nametanju marksističke ideologije i veličanju politike novog režima. Komunistička je ideologija tumačila uvođenje socijalizma kao početak novog društva koji će vječno trajati. Proces likvidacije višestranačkog sustava bio je popraćen intenzivnom promidžbom, koja je opravdavala i hvalila sve mjere režima. Naglašavala je povjesnu nužnost uništenja „kapitalističkog sustava izrabljivanja i nacionalnog ugnjetavanja”, dok, naprotiv - tumačila je službena ideologija - novi socijalistički poredak donosi pravdu i jednakost svih članova društvene zajednice. Tako je službena ideologija opravdavala uspostavljanje partijske diktature. Legalizirajući i učvršćujući svoju vlast, KPJ je nesmetano mogla pristupiti obračunu s političkim protivnicima (četnicima, ustašama, balistima, domobranima) kao i s pripadnicima društvenih slojeva koji su u prethodnom razdoblju bili vlasnici veće ili manje imovine, pa nisu prihvaćali gospodarske mjere nove vlasti. Protivnici s kojima su se komunisti sučeljavali u tijeku rata bili su najčešće likvidirani bez sudskih presuda. No, zbog promidžbenog učinka pred sud su se izvodili samo vodeći Ijudi - čelnici grupacija, ministri u tijelima vlasti, generali, dužnosnici organizacija. Dakako, u tim progonima stradavali su mnogi nedužni ljudi ili u ratu neutralne osobe za koje je partijski vrh procijenio da bi u budućnosti mogli postati opasni za provođenje ciljeva komunističke politike. Naročitu netolerantnost komunistički je režim pokazivao prema vjerskim organizacijama, poglavito prema Katoličkoj crkvi, koja je u početku bila jedina institucija izvan kontrole komunističke vlasti i donekle je postala utočište onima koji su bili protiv novog društvenog uređenja, i koji su i dalje čuvali svoju nacionalnu svijest kao dio svog bića. No, režim je poduzimao niz mjera kojima je nastojao oslabiti utjecaj Crkve na šire slojeve društva. Diktatura jedne stranke nametnuta je kao rezultat četverogodišnjeg rata protiv okupatora, u kojem ratu se vodila i žestoka borba za vlast. KPJ, učvršćujući svoju vlast, pretvarala je građane Jugoslavije u podanike bez političkih i uopće građanskih sloboda. Istodobno, uspostavljanje komunističkog poretku odvajalo je Jugoslaviju od Zapada i vezivalo za istočni totalitarizam.⁶⁵ Prigodom ušutkavanja političkih protivnika i neistomišljenika komunisti su osobito na nišan uzeli bosansko - hercegovačke vjerske zajednice odnosno njihove duhovnike – kršćanske svećenike i muslimanske imame. Da bi izbili antikomunizam iz njihovih glava, mnoge od njih su uhitići, izveli pred sud i osudili na duge zatvorske kazne. Ovim su mjerama nepokolebljivi bili uklonjeni iz javnosti, a ostali kler zastrašen i omekšan za

⁶⁵ Matković, Hrvoje 2003., *Povijest Jugoslavije 1918.-1991.-2003.*, Pavličić, Zagreb, str. 279-283.

političku suradnju u okviru modela narodne fronte, odnosno od 1953. godine Socijalističkog saveza radnog naroda.⁶⁶

3.3.2 Nezavisna država Hrvatska

Na dan 10. travnja 1941. godine još prije nego što je završio njihov Blitzkrieg,⁶⁷ Nijemci su proglašili novu „Nezavisnu Državu Hrvatsku“ (poznatu po svojim inicijalima kao NDH), u koju je ušla čitava BiH. Dakako da nije bila neovisna, nego podijeljena na dvije zone vojne okupacije, njemačku i talijansku, a linija razdvajanja presijecala je dijagonalno BiH od sjeverozapada do jugoistoka. Nakon dva desetljeća pružanja političkog otpora unitarizmu u Beogradu, velika većina Hrvata smatrala je da treba pozdraviti osnivanje „Nezavisne Države Hrvatske“, kakve god bile okolnosti njezina nastanka i koliko god lažna bila njena „neovisnost“.⁶⁸ Ideja hrvatske države, kojoj je stremio hrvatski narod i koja se očitovala u činu proglašenja NDH, imala je duboke korijene u žudnji za samostalnošću i slobodom, snažno ojačanom patnjom i progonima pod velikosrpskim režimom Kraljevine Jugoslavije. Sjedište NDH je bilo u Zagrebu, a u njen sastav ušla je i BiH na temelju povijesnih, etničkih i kulturoloških razloga. Prije svega, BiH i Hrvatska su činile jednu geopolitičku cjelinu, prometno i kulturološki, BiH je uvijek gravitirala prema zapadu i Hrvatskoj, velik dio Muslimana smatralo se još tada Hrvatima islamske vjeroispovijedi, jer u to doba proces njihovog nacionalnog sazrijevanja i političke integracije još nije bio završen. Sam čin proglašenja NDH, u koju je uvrštena i BiH, izazvao je euforično oduševljenje većine hrvatskoga naroda. Oko nove vlasti okupili su se ljudi iz različitih društvenih slojeva, spremni da grade svoju nacionalnu državu, uskrsnu nakon osam stoljeća. Međutim, na plimi tog oduševljenja, ustaše su od prvoga dana forsirano uspostavljali društveni sustav po uzoru na režime nacističke Njemačke i fašističke Italije. Takva politika je mnoge rodoljube postavila u najtežu dilemu: kako biti lojalan ideji nacionalne države kada ona svojim profašističkim režimom i uklapanjem u novi Hitlerov poredak dovodi u pitanje njezinu budućnost.⁶⁹

⁶⁶ Džaja, Srećko M. 2004., *Politička realnost jugoslovenstva*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, str. 236.

⁶⁷ Blitzkrieg ili blickrieg (njem. Blitzkrieg: munjeviti rat), način vođenja ratnih operacija za munjevito slamanje protivnika i brzo postizanje pobjede. U Drugom svjetskom ratu primjenili su ga Nijemci, a u početku i Japanci. Uporabom mnogobrojnih oklopnih i motoriziranih snaga uz potporu zrakoplovstva, u agresivnom pohodu Njemačke u Europi 1939 – 1941. godine svladane su sve protivničke vojske. Pokušaj da se na taj način pobijedi i Sovjetski Savez propao je potkraj 1941.godine u bitci pod Moskvom, koja je označila kraj munjevitog rata.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 28.10. 2018. godine.

⁶⁸ Noel, Malcolm 2011., *Bosna kratka povijest*, Buybook, Sarajevo, str. 125-126.

⁶⁹ Bilandžić , Dušan, 1999., *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, str. 116.

Uspostavu isključivo nacionalne hrvatske države bošnjački narod primio je letargično i zbumjeno. To je za njih bila još jedna tužna i strana vlast. Izuzetak su bili pojedinci, odranije ekstremno nacionalno hrvatski „opredjeljenji“ Bošnjaci, koji su stupili u službu nove države i tako prikazivali ravnopravnost Bošnjaka u njoj. Također, u jednom dijelu bošnjačkog intelektualnog i duhovnog vodstva sama uspostava NDH dočekana je s razumjevanjem kraja velikosrpskog raspirivanja nacionalne mržnje. Bilo je stanovite nade da će njezinim ustrojem biti zasnovani uvjeti za slobodniji ekonomski, politički i duhovni život Bošnjaka. Posebno stoga što su Bošnjaci i Hrvati bili politički saveznici u borbi za ograničavanje velikosrpske prevlasti tokom postojanja Kraljevine Jugoslavije.⁷⁰ Zbog velikosrpskog pritiska u prošlosti, ali i zbog tadašnjeg osjećaja pripadnosti hrvatskom narodu, određen broj Muslimana u početku je podržao nastajanje NDH, uključio se u njena tijela vlasti i u zapovjedni kadar redovite ali i dobrovoljačke vojske.

NDH je dio novije hrvatske povijesti, i to upravo onaj koji je umnogome utjecao na položaj Hrvatske i hrvatskog naroda poslije Drugog svjetskog rata. Nasuprot nekadašnjim pojavama sotonizacije NDH, u novije vrijeme se susrećemo s pojavama glorifikacije te države. Stoga je potrebno objektivno utvrditi njezino pravo povijesno značenje u kontinuitetu povijesnog događanja. NDH je nepobitno rezultat prethodnog povijesnog razvitka Hrvatske. Četiri godine NDH valja promatrati u širokom kontekstu povijesnih procesa na hrvatskim prostorima, poglavito u kontekstu uzroka i posljedica tih procesa. Ona je nesumnjivo bila pokušaj rješavanja „hrvatskog pitanja“ uspostavom vlastite, neovisne hrvatske države. No, u tome se ne smije zanemariti vrijeme njezine pojave i utjecaj okruženja u kojem je nastala. NDH bila je podložna planovima i pothvatima mnogih činitelja, i to najprije međunarodnih, a zatim i snaga koje su je osporavale i s kojima se ona neprestano sučeljavala.⁷¹ Budući se nalazila na strani fašističkih i nacističkih snaga, njen karakter je i određen u skladu sa epitetima koji se vežu za navedene snage.

3.3.3 Završetak rata i ustroj države

ZAVNOBiH je na posljednjem zasjedanju održanom od 26. do 28. travnja 1945. godine u Sarajevu, postao najviše zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo federalne BiH, a njegovo Predsjedništvo je postalo Predsjedništvo Narodne skupštine BiH. To je značilo nastavak izgradnje vlasti u miru i početak rada prve Narodne skupštine BiH. Federalnom

⁷⁰ Filandra, Šaćir, 1998., *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo, str. 159 – 160.

⁷¹ Matković, Hrvoje 2002., *Povijest Nezavisne države Hrvatske – drugo dopunjeno izdanje*, PIP pavičić, Zagreb, str. 10-11.

ustrojstvu nove države najbolje je odgovarala dvodomna skupština, pa je Privremena narodna skupština Jugoslavije odlučila da Ustavotvorna skupština ima dva doma: Saveznu skupštinu i Skupštinu naroda. Da bi se potvrdile sve do tada donesene odluke, Ustavotvorna skupština Jugoslavije sazvala je izbore za 11. studenog 1945. godine. Od tog vremena uvedena je jednostranačka komunistička vladavina koja je na vlasti ostala do prvih višestranačkih izbora 1990. godine.⁷² Od početka, pa do pred kraj postojanja bila je pod punom vlašću Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije, na čijem je čelu od 1939. do 1980. godine bio Josip Broz Tito, koji je koncentrirao u svojim rukama sve ključne položaje u državi. U provođenju svoje politike, Tito i KPJ koristili su se svim sredstvima kako bi ostvarivali svoje zacrtane ciljevi, pa tako i Jugoslavensku narodnu armiju (JNA).

JNA je začetke imala u partizanskim odredima stvaranima od 1941. godine, koji su potkraj 1942. godine organizirani u Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede Jugoslavije, od početka 1945. godine preimenovana je u Jugoslavensku armiju, a naziv JNA uveden je 1951. godine. S čvrstom komunističkom indoktrinacijom i zauzimanjem za jugoslavenstvo, JNA je bila politički važan oslonac režima. U raspadu jugoslavenskog komunističkog i državnog sustava 1990-ih godina, JNA se priklonila Srbiji, te sudjelovala u napadu na Sloveniju i u ratu protiv Hrvatske i BiH.⁷³

3.4 *Socijalistička Jugoslavija (1945. – 1990.)*

Nova Jugoslavija poslije Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) održanog, 29. 11. 1943. godine do proglašenja Republike, 29. 11. 1945. godine se zvala Demokratska Federativna Jugoslavija, od proglašenja Republike do 1963. godine se zvala Federativna Narodna Republika Jugoslavija i od 1963. godine Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ). SFRJ je nastala u toku narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije (NOB) od 1941. godine do 1945. godine u specifičnim uvjetima povezivanja NOB-a sa narodnom revolucijom, koja je predstavljala unutarnju suštinu i društveno - politički sadržaj NOB-a.⁷⁴

Ustrojavanjem BiH kao posebne republike i uvođenjem federalizma, KPJ je smatrala kako je nacionalno pitanje riješeno. Podjelu Jugoslavije na republike i određivanje njihovih granica

⁷² Podaci preuzeti s službene stranice stranica Parlamentarne skupštine BiH: <https://www.parlament.ba>, zvanična web stranica, datum pristupa, 29.10. 2018. godine.

⁷³ Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 30.10. 2018. godine.

⁷⁴ Sučeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svjetlost, Sarajevo, str. 165.

smatrali su vladajući komunisti samo privremenim i formalnim pitanjem. Pri određivanju granica BiH, partijsko se vodstvo držalo povijesnog, a ne etničkog načela. Srbi u BiH su sustavno nametali svoj jezik i cirilicu, a potiskivali hrvatski jezik kao i pismo latinicu. U želji da djelomice zadovolji nacionalne težnje pojedinih naroda i republika za punijim federalnim odnosima unutar Jugoslavije, Savezna skupština je 1974. godine donijela novi Ustav, prema kojem je svim republikama priznato pravo na odcjepljenje. Bio je to presudan čin na temelju kojega je tzv. Badinterova komisija,⁷⁵ na početku 1992. godine riješila unutarnju krizu Jugoslavije tako da je dopustila odvajanje Slovenije, Hrvatske, BiH i drugih republika od Jugoslavije i njihovo priznanje kao samostalnih država.

3.4.1 *Jednostranački sustav*

Jednostranački sustav je princip sustava u kojoj politički režim u državi počiva na ustavnom ili zakonskom dodjeljivanju i osiguravanju sve vlasti jednoj stranci (partiji) države. U takvim državama druge stranke su najčešće zabranjene. Jednostranačke države se vezuju za režime autokratije, autoritarizma i totalitarizma – za nacifašizam, zemlje realnog socijalizma i mnoge postkolonijalne države u kojima su, nakon oslobođenja, svu vlast zadobili najmoćniji autokratski akteri nacionalnih pokreta.⁷⁶

Jednostranački sustav je bio na snazi za vrijeme Jugoslavije, koja svoju pobjedu u borbi za jednu novu, federativnu Jugoslaviju može zahvaliti sljedećim čimbenicima:

1. Građanska se politika pokazala nesposobnom za konsenzus i tako se sama kompromitirala.
2. Ekstremistički protivnici komunista, hrvatske ustaše i srpski četnici, nisu imali nikakve šanse da politički prežive, i to ne samo zato što su izabrali pogrešnu stranu, nego i zato što su na svom štitu nosili rasizam i „etnička čišćenja”.
3. Komunisti su se, naprotiv, iskazali kao sjajni taktičari koji su spretno vladali demokratskim, humanitarnim i socijalnim parolama i znali se pod Titovim vodstvom izboriti za poziciju strateškog partnera Saveznika. Novu Jugoslaviju htjeli su graditi sami i isključivo po svojim predodžbama. Dva lica jugoslavenske stvarnosti, tj. bogata vertikalna paleta jugoslavenskih naroda i narodnih manjina na jednoj strani, a na drugoj horizontalna raslojenost na bogatiji Sjever i siromašni Jug nisu se na koncu konca ni na komunistički način dala uskladiti. Komunistička se politika može okarakterizirati kao mješavina marksističkog dogmatizma i vremenskim

⁷⁵ Badinterova komisija je arbitražna komisija u okviru Mirovne konferencije o Jugoslaviji, koju je ustanovilo Vijeće ministara Europske ekonomске zajednice 27. kolovoza 1991.godine, a čija je zadaća bila da rješavanjem spornih pravnih pitanja pospješi mirno rješavanje krize u bivšoj Jugoslaviji.

⁷⁶ Zgodić, Esad 2015., *O državama – knjiga I*, FPN, Sarajevo, str. 349-350.

okolnostima uvjetovanoga pragmatizma. Pritom se dogmatizam nikada nije mogao prevladati budući da se komunističko samovlašće drukčije nije moglo legitimirati.⁷⁷

3.4.2 Posljedice Nezavisne države Hrvatske po bosanskohercegovačke Hrvate

Poslije Drugog svjetskog rata, Hrvati su nosili stigmu reakcionarnog katoličkog naroda, optuživani su za genocide i brutalnosti i podnijeli su sudbinu građana drugoga reda. Stalno su sumnjičeni i policijski proganjani, njihova etnička područja svjesno su gospodarski zanemarivana. Prisiljavani su na emigraciju, uz potiskivanje hrvatskog jezika i bili su posebno podvrgnuti totalitarnom policijskom režimu, sve s ciljem depopulacije i eliminiranja hrvatskog naroda koji prijeći ostvarenje stvarnog socijalističkog društva u BiH. Komunistička vlast je provodila opću nacionalizaciju,⁷⁸ čime su i Hrvati i Katolička crkva izgubila brojne posjede, bolnice, škole i domove. Oduzeti su ne samo posjedi nego i pojedini samostani. Vjeronauk je izbačen iz škole, laičke organizacije morale su biti raspuštene, vjera je proglašena privatnom stvari čovjeka i zabranjen je bilo kakav način njezinog javnog očitovanja, te je provođen ateizam.⁷⁹ Brojni svećenici, pa čak i visoki i ugledni crkveni dostojanstvenici završili su na suđenjima na kojima ih se optuživalo za suradnju sa fašistima i potporu ustaškom režimu. U takvim su prilikama Hrvati u BiH dočekali raspad Jugoslavije.

3.4.3 Utjecaj Hrvatskog nacionalnog pokreta na BiH

Nakon sloma Hrvatskog proljeća, što je bio naziv za reformno razdoblje sedamdesetih godina u hrvatskoj politici, društvu i kulturi, koje je posebno obilježeno legitimiranjem hrvatskoga

⁷⁷ Džaja, Srećko M. 2004., *Politička realnost jugoslovenstva*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, str. 292.

⁷⁸ Nacionalizacija, postupak kojim se privatna imovina pravne ili fizičke osobe prisilno oduzima uz naknadu ili bez nje i prenosi u vlasništvo države. Provode ju ovlašteni nadležni državni organi na temelju zakonskih odluka i propisa. Razlozi za provođenje nacionalizacije mogu biti raznovrsni, npr. podržavljenje (podruštvo) sredstava za proizvodnju u vrijeme ratova i socijalnih revolucija, preraspodjelje imovine u sklopu društvenih reforma radi veće socijalne stabilnosti na štetu bogatih, sprječavanje većih gospodarskih poremećaja, racionalnije korištenje ljudskih, prirodnih i drugih gospodarskih potencijala, efikasnije funkcioniranje gospodarske i društvene infrastrukture. Opću nacionalizaciju provele su bivše socijalističke zemlje radi stvaranja centralno upravljanoga planskoga gospodarstva, ali je njihovim prijelazom na sustav tržišnoga gospodarstva provedena djelomična denacionalizacija kroz privatizaciju, iako je država i dalje zadрžala znatan udio u vlasništvu poduzeća, infrastrukture i prirodnih bogatstava.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 30.10. 2018. godine.

⁷⁹ Ateizam, bezbožje, bezboštvo, poricanje postojanja Boga; skup različitih teoretskih načela ili praktičnih stavova što niječu ili ne poznaju Boga, kao biće koje je stvorilo svijet i njime upravlja, a istodobno u različitim oblicima prihvaćaju najviše načelo bezlične sile ili samostvarajućega svjetskog poretka.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 30.10. 2018. godine.

nacionalnog identiteta i koji se može smatrati uvodnim čimbenikom u stvaranju neovisne Republike Hrvatske. Hrvatsko proljeće je bio jedan kompleksan povijesni pokret Hrvata. Njegova srž bilo je odlučno „ne” objema prakticirajućim formama jugoslavenstva - asimilacijskom jugoslavenstvu Prve Jugoslavije koje se latentno nastavilo u Drugoj Jugoslaviji, kao i socijalističkom jugoslavenstvu, u kojem je, doduše, bilo mnogo govora o nacionalnom i kulturnom pluralizmu, ali je strogo kažnjavano svako odstupanje od komunističke interpretacije jugoslavenskog „bratstva i jedinstva”. Asimilacijsko jugoslavenstvo Prve Jugoslavije nije se dalo zamijeniti socijalističkim Druge Jugoslavije. Hegelijanska sinteza jugoslavenske mnogovrsnosti jednostavno nije, kako su to željeli komunisti, funkcionalna. Naprotiv! Dalje se profilirao nacionalni i kulturni pluralizam, a komunistička formula zajedništva postajala je sve nevjerodostojnija i problematičnija. Primjena drakonskih represivnih metoda samo je proizvodila više neistomišljenika koji su čekali svoj trenutak.⁸⁰ Hrvatsko proljeće je bio kulturno - politički pokret koji je ranih 1970 -ih godina tražio pripadajuća prava Hrvatske u okviru Jugoslavije. Obračun s Hrvatima rezultirao je tzv. „hrvatskom šutnjom”, koja je prekinuta novim demokratskim pokretom koncem 1980-ih godina, koji je konačno doveo do državnog osamostaljenja Hrvatske. Kako Hrvati u Hrvatskoj, tako i Hrvati u BiH, nakon što je ugušeno Hrvatsko proljeće, su privođeni, maltretirani i zastrašivani. Smjenom starog partizanskog rukovodstva i dovođenjem novih kadrova na čelu političkih i gospodarskih institucija, počelo je se u manjoj mjeri skidati etiketa ustaškoga, klerikalnog i neprijateljskog kod Hrvata, te daljnjim jačanjem, BiH i Hrvati u njoj, naravno koji su ju prihvatali kao takvu, postali su ravnopravna članica jugoslavenske federacije.

3.4.4 Početak raspada Jugoslavije

Raspad SFRJ-a je ime za skup povijesnih događanja koje su započela tijekom 1980-ih godina i koja su dovela do prestanka pravnog postojanja SFRJ kao države. S današnjeg gledišta može se reći da je stvaranje i održavanje Jugoslavije bilo više u rukama velikih sila nego u volji njezinih naroda. Njoj je u europskom i svjetskom poretku bila namijenjena određena uloga u skladu s interesima velesila. Tu tezu potvrđuje politika hladnoratovskih blokova, što znači da je bilo gotovo nemoguće dovesti u pitanje opstanak Titove Jugoslavije ne samo zbog odnosa snaga u njoj samoj već i zbog podrške supersila, odnosno slom jednoga ili obaju blokova otvaralo je pitanje sudbine Jugoslavije, što se i dogodilo 1989. godine. Posljednja faza

⁸⁰ Džaja, Srećko M. 2004., *Politička realnost jugoslovenstva*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, str. 296.

raspadanja režima u Jugoslaviji vremenski se poklapala s sličnim procesima u ostalim komunističkim zemljama Europe. Suvremena BiH rezultat je nagle transformacije jedne od šest republika bivše Jugoslavije u državu sa složenim poratnim daytonskim poredkom. Ustroj predratne Socijalističke Republike BiH pri tome je bio predodređen činjenicom da se nije radilo o suverenoj državi, već o republici sastavnici veće države koja je u svom nazivu imala prefiks federacije, što će nakon njenog raspada 90-ih godina prošlog stoljeća privremeno nanijeti štetu federalizmu kao obliku demokratskog ustroja. Naime, činilo se kako je „raskrinkan” riskantan federalni model koji u konačnici može dovesti do nasilne ili mirne disolucije, kao što je to bio slučaj sa SFRJ, SSSR i Čehoslovačkom. Međutim, vrlo brzo se shvatilo da Jugoslavija i nije bila federacija u pravom smislu te riječi, što je značilo da njen raspad nije skrivio federalizam, već nedemokratičnost socijalističkoga jednopartijskog sustava. Taj je sustav, naime, bio određen nedemokratskim legitimacijskim osnovama ideološkog karaktera koje su se iskazivale u socijalističkim doktrinama klasne jednakosti i radničkog samoupravljanja, karizme osobe vladaoca, represivnim institucijama, zapravo centraliziranom sustavu donošenja odluka, ali i nesposobnosti cjeline sustava da na zadovoljavajući način adresira potrebe republičkih elita, naroda i narodnosti, pa i svih građana. Jedan od ključnih problema odnosio se na nepostojanje mehanizama akomodacije i upravljanja različitostima, što je proizlazilo iz centralističko upravljačkih postavki. One su poticale marginalizaciju nacionalnih identiteta i favorizirale izgradnju općeg državnog – jugoslavenskog identiteta na doktrinarno - ideološkim osnovama, unatoč spomenutoj činjenici da je potreba priznavanja i akomodacije važećih društvenih identiteta u BiH na političkoj razini u određenoj mjeri bila prepoznata već i znatno ranije, pod Osmanskim Carstvom i Austrougarskom Monarhijom. Rušenjem postojećeg ideološko - legitimacijskog osnova koncem 80-ih godina prošlog stoljeća otvoren je put demokratskom političkom predstavljanju postojećih zajednica, tj. konstitutivnih naroda, što je posebno usložnilo odnose u BiH. To je nametnulo nužnost iznalaženja institucionalno - ustrojstvenog odgovora na novu realnost. S tim u vezi u srpnju 1990. godine izmjenama na Ustav Socijalističke Republike BiH provedena je opsežna ustavna reforma koja je u velikoj mjeri uticala na buduće događaje. Njima je BiH definirana kao „demokratska i suverena država ravnopravnih građana, naroda BiH – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive”, čime je BiH zapravo iznova potvrđena kao višenacionalna državna zajednica.

Nakon referendumu od 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine, provedenog tijekom već započetog rata u bivšoj Jugoslaviji, BiH je proglašena neovisnom državom. Ubrzo nakon toga je uslijedilo međunarodno priznanje BiH, ali i zaoštravanje unutarnjih odnosa, s obzirom da su tri novonastupne nacionalne politike zacrtale posve drukčije ciljeve u pogledu statusa,

strukture, unutarnjeg ustroja i općenito budućnosti BiH. U razdoblju između pripremanja ustavno - pravnog terena za održavanje prvih višestranačkih izbora i početka rata učvrstile su se nacionalne politike koje su, sukladno svojim projekcijama, tražile sljedeća rješenja u pogledu statusa i vizije političke organizacije BiH:

1. neovisnost države s nepromijenjenim unitarnim ustrojem (muslimansko - bošnjačka),
2. ostanak u sastavu knjige Jugoslavije cijele ili barem dijela BiH (srpska) i
3. izlazak iz Jugoslavije i promjena ustroja BiH u skladu s novonastalom činjenicom državne neovisnosti i izrazitog etno - nacionalnog pluralizma (hrvatska).

Nemogućnost usklađivanja različitih nacionalnih politika dovela je veoma brzo do oštih političkih, a potom i oružanih sukoba, što je, uz opću devastaciju, kao trajnu posljedicu ostavilo narušene unutardruštvene odnose i ozbiljno poljuljalo perspektive BiH kao suverene, multinacionalne demokratske države. Radikalna promjena političkog sustava i ukupnih društvenih dispozicija podrazumijevale su i temeljite izmjene ustavnog okvira i prateće strukturalne reforme na bazi odredbi o konstitutivnosti. Tek uvedeno višestranačje, međutim, nije imalo solidan demokratski okvir i političku kulturu koji su bili nužni kako bi se dogovorno, na miran i demokratičan način, iznjedrio novi ustroj po mjeri svih nacionalnih zajednica i građana. Umjesto toga opće poznat slijed povjesnih dešavanja u konačnici doveo je do trenutnog ustroja BiH.⁸¹

3.5 Prvi slobodni demokratski izbori u BiH 1990. godine

Izbori u BiH, održani 18. studenog 1990. godine, prvi su višestranački izbori obavljeni u ovoj, nekad središnjoj jugoslavenskoj republici, nakon Drugog svjetskog rata.⁸² Prvi parlamentarni izbori 1990. godine u BiH su de facto bili izbori „protiv“ a ne izbori „za“, odnosno izbori kojim se željela izvršiti temeljna redistribucija političke moći u BiH u korist stranaka sa izrazitom jednonacionalnom konstitucijom i političkom platformom, a nauštrb stranke, odnosno poretku hipertrofiranog negativnim komunističkim naslijeđem.⁸³ Rušenje Berlinskog zida, ujedinjenje Njemačke, slom komunističkog sustava i kriza višenacionalnih država kakve su bile SSSR, Čehoslovačka i Jugoslavija omogućile su pojavu višestranačkog, demokratskog sustava u BiH. Tada se pokazalo da je rješenje nacionalnog pitanja i federalizam u drugoj Jugoslaviji bilo samo faza u njegovom povijesnom razdoblju. Doista, u

⁸¹ Grupa autora, 2016, *BiH - federalizam, ravnopravnost, održivost - Studija preustroja BiH u cilju osiguravanja institucionalne jednakopravnosti konstitutivnih naroda*, Institut za društveno - politička istraživanja (IDPI), Mostar, str. 24-25.

⁸² Arnautović, Suad 1996., *Izbori u BiH '90 : analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, str. 11.

⁸³ Isto, str. 13.

usporedbi s prilikama u SSSR-u, tobožnji jugoslavenski međusustav, tj. treći put između socijalizma i komunizma, te tobožnja nesvrstanost i politika „bratstva i jedinstva” bili su nešto blaži oblik totalitarizma koji je ipak omogućavao razvoj gospodarstva, ali on nije bio nista blaži prema demokratskim težnjama i pravom rješavanju nacionalnog pitanja, poglavito kod nesrpskih naroda, a među njima su Hrvati i Muslimani bili najbrojniji. Kada se 1990. godine počeo raslojavati Savez komunista BiH na stranke po nacionalnom načelu. Muslimani su osnovali Stranku demokratske akcije (SDA), Srbi, Srpsku demokratsku stranku (SDS) i Hrvati, Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ). Za prvog predsjednika HDZ-a je izabran Davor Perinović, ali je ubrzo nakon toga smijenjen sa mesta predsjednika. Nakon njegove smjene, za vršitelja dužnosti predsjednika HDZ-a BiH imenovan je Stjepan Kljujić. Kako su se demokratski procesi širili iz zapadnih jugoslavenskih republika, pa je i HDZ BiH organiziran pod znatnim utjecajem političkog središta iz Hrvatske. Izbori u BiH 1990. godine bili su povijesni, kako zbog činjenice da su označili kraj jednog društvenog poretku koji nije dozvoljavao (niti priznavao, niti prihvatao) koncept političkog pluralizma i višestranačja zapadnoevropskog tipa, tako i zbog uspostave nove političke strukture koja će, na žalost, ubrzo nakon dolaska na vlast postati i subjektom krvave drame u BiH. Jedan od partnera u vlasti (SDS) je u sprezi sa bivšom JNA i po instrukcijama državnog rukovodstva Srbije i Crne Gore, postao neposredni izvršitelj zločina nad bošnjačkim i hrvatskim narodom, kao i osnovni instrument u pokušaju osvajanja BiH. Preostala dva partnera u vlasti (SDA i HDZ) su prešla put od čvrstih saveznika do ljutih protivnika. Tek uz pomoć međunarodne zajednice došli do obnavljanja međustranačkih kontakata i pokušaja ponovnog uspostavljanja najprije kakvog takvog povjerenja između SDA i HDZ, a zatim i jačanja međustranačkih kontakata i zajedničke aktivnosti kroz projekt uspostavljanja i jačanja Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH). Međutim, politička realnost i praksa uspostavljena izborima u BiH 1990. godine još uvijek nije dala odgovor na pitanje, da li je naciokratija bosanskohercegovački usud, odnosno dali je vladavina nacionalnih stranaka jedina perspektiva BiH.⁸⁴

3.5.1 *Hrvatske političke stranke na izborima*

Na Prvim slobodnim demokratskim izborima u BiH održanim 18. studenog 1990. godine, HDZ BiH (utemeljen 18. kolovoza 1990. godine) je dominirao među bosanskohercegovačkim Hrvatima. Pošto niti jedna stranka nije imala absolutnu većinu, pobjedničke nacionalne stranke formirale su koaliciju koja je postojala sve do početka rata.

⁸⁴ Arnautović, Suad 1996., *Izbori u BiH '90 : analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, str. 158-159.

Od bosanskohercegovačkih Hrvata koji su izabrani nakon izbora na pojedine rukovodeće pozicije mogu se istaknuti: Jure Pelivan za predsjednika Vlade, Mile Akmadžić za predsjednika Vlade nakon što je podnio ostavku Jure Pelivan, Mariofil Ljubić za podpredsjednika Skupštine, a za članove Predsjedništva Franjo Boras i Stjepan Kljujić. Rezultati glasanja su pokazali da je stanovništvo u BiH bilo jasno nacionalno diferenciralo i da je nacionalna pripadnost bila ta differentia specifica⁸⁵ koja je razlikovala birače prilikom glasanja i političkog opredjeljivanja. Nacionalna diferencijacija među stanovništvom u BiH imala je za posljedicu političku identifikaciju birača sa nacionalnim strukturama, a rezultati glasanja su to zorno pokazali.

Rezultati su nesumnjivo pokazali da su najjaču nacionalnu i političku identifikaciju iskazali Hrvati u odnosu na HDZ BiH.⁸⁶

HDZ BIH narodna je stranka koja okuplja sve slojeve hrvatskoga naroda i drugih građana u BiH. Svoj program temelji na načelima kršćanske demokracije. HDZ BIH nastala je kao izraz višestoljetne težnje hrvatskog naroda za ostvarenjem svoje nacionalne samobitnosti i opstojnosti u povijesnim okolnostima rušenja totalitarne komunističke vlasti, te kao izraz povijesnih težnji hrvatskoga naroda za ostvarivanjem demokracije, nacionalne slobode, jednakopravnosti i konstitutivnosti hrvatskoga naroda u BiH. HDZ BiH je sudjelovala na svim izborima od 1991. godine do danas. HDZ BiH teži biti moderna demokratska narodna stranka, članica europske obitelji pučkih stranaka. HDZ BiH kao vodeća stranka hrvatskog naroda, kao jednakopravnog i suverenog u BiH, predstavlja i zastupa svekolike interese hrvatskog naroda u i iz BiH na svim nivoima vlasti u BiH, te drugim sferama života i djelovanja. HDZ BIH omogućuje hrvatskom čovjeku priliku da sudjelujući u političkom životu i u vlasti kroz HDZ kao vodeću stranku hrvatskog naroda u BIH, te lidera među hrvatskim političkim strankama sudjeluje u kreiranju i sukreiranju svoje budućnosti, omogućujući da se izbori/očuva za svoju jednakopravnost i suverenost u BiH.⁸⁷ Od utemeljenja HDZ BiH do danas dužnost predsjednika su obnašali: Davorin Perinović, Stjepan Kljujić, Milenko Brkić, Mate Boban, Dario Kordić, Božo Rajić, Ante Jelavić, Bariša Čolak i Dragan Čović.

⁸⁵ Differentia specifica, istaknuto (bitno) svojstvo ili odredba neke stvari koje ju u njezinu individualnom bitku razlikuje od drugih stvari, ali ju ujedno čini pripadnom jednoj vrsti ili rodu stvari.

Podaci preuzeti s zvanične web stranice Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 22.10. 2018. godine.

⁸⁶ Arnautović, Suad 1996., *Izbori u BiH '90 : analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, str. 113.

⁸⁷ Podaci preuzeti s službene stranice Hrvatske demokratske zajednice BiH: <http://www.hdzbih.org>, datum pristupa 2.12.2018.godine.

3.6 Rat u BiH

Na referendumu o neovisnosti BiH održanom 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine glasalo je 63,6 % stanovnika koji su imali pravo glasa, a njih 99,7 % je podržalo neovisnost BiH. Na takvo glasanje pučanstvo su pozvali lideri svih relevantnih političkih stranaka, osim onih sa srpskim predznakom, pri čemu je postotak Srba u BiH po popisu iz ožujka 1991. godine bio 31,2 %. S obzirom da je po istom popisu Hrvata bilo 17,4 %, može se pouzdano ustvrditi da bi bez glasanja bosanskohercegovačkih Hrvata odaziv na referendum bio manji od 50 %, te da neovisnost BiH ne bi dobila demokratski legitimitet, koji mnogi osporavaju već i uslijed činjenice da nije glasalo dvije trećine građana.⁸⁸ Rezultati referenduma omogućili su i međunarodno priznanje BiH kao neovisne države.

Rat na području BiH, se vodio između 1. listopada 1991. i 14. prosinca 1995. godine. Suprotstavljenе snage u ratu u BiH bile su pretežito organizirane prema pripadnosti određenom narodu. Hrvatsko vijeće obrane (HVO) kao oružana sila hrvatskoga naroda u BiH uz Armiju BiH i JNA, koja je bila pod potpunim srpskim nadzorom i čije postrojbe su preimenovane u Vojsku Republike Srpske na području BiH stvorene su tri oružane sile. Za Hrvate u BiH, rat je počeo 1. listopada 1991. godine, kada je JNA razorila hrvatsko selo Ravno u istočnoj Hercegovini.

Hrvatsko vijeće obrane (HVO) kao oružana sila hrvatskoga naroda u BiH je utemeljeno 8. travnja 1992. godine. Za Hrvate u BiH bio je to rat za oslobođanje od ovisnosti, podčinjenosti i ugnjetavanja, odnosno za dobijanje potpune slobode i neovisnosti. Rat u BiH je imao i vjersku crtu koja je možda u njemu i najprepoznatljivija. Od razmatranja rata u BiH nemoguće je isključiti međunarodnu zajednicu. Ona je odredila polazne pozicije u raspodjeli vojne moći, održavala sukob planovima o teritorijalnom ustroju BiH i na kraju prekinula rat iz svojih interesa. Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda o embargu na „isporuke oružja i vojne opreme za sve republike SFRJ” Srbima je dana prednost koju ostali sudionici sukoba nisu uspjeli dostići. Pitanje je, ma koliko to zna bit maglovit i nejasan pojam, je li međunarodna zajednica, ili njezin dio, sudionik rata u BiH? Rat je pratila ogromna medijska pozornost, koja je nakon prekida rata nastavljena pravosudnim procesima u Haagu protiv većeg broja istaknutih sudionika rata. Na taj je način rat u BiH, ostavljajući moralne dvojbe po strani, doveden do rijetko dobre razine na osnovu koje je moguće steći sliku rata, kao

⁸⁸ Grupa autora, 2016, *BiH - federalizam, ravnopravnost, održivost - Studija preustroja BiH u cilju osiguravanja institucionalne jednakopravnosti konstitutivnih naroda*, Institut za društveno - politička istraživanja (IDPI), Mostar, str. 25-26.

pojave na jednom civiliziranom kontinentu, i koja može dati visok stupanj pouzdanosti, na vječno pitanje koliko je rat suprotnost miru.⁸⁹

Bosanskohercegovačke okolnosti za vrijeme rata obilježene su prijedlozima i inicijativama što ih je za rješavanje problema unutarnjeg ustroja BiH nudila i provodila međunarodna zajednica.

Lisabonski sporazum, poznat i kao Carrington - Cutileirov plan, formuliran je u veljači 1992. godine radi prevencije izbjivanja rata u BiH, koji se tada već uvelike očekivao uslijed agresije na susjednu Hrvatsku i djelovanja paravojnih formacija povezanih s raspadajućom JNA. Plan je sadržavao načela o novom ustavnom ustrojstvu BiH. Njime je predložen prijenos središnje vlasti na etnički definirane federalne jedinice, pri čemu bi svaka općina u BiH, čak i one u kojima etnička većina nije bila očita, bila klasificirana kao muslimanska, srpska ili hrvatska. Sve tri strane prihvatile su plan u nekom obliku do 26. veljače 1992. godine. Nekoliko je dana poslije sastanka s bivšim veleposlanikom SAD u SFRJ Zimmermannom, Alija Izetbegović javno odbio plan. Kasniji mirovni planovi, predlagani tijekom samoga rata, također su predviđali podjelu BiH na autonomne, u suštini etnički definirane teritorijalne jedinice konstitutivnih naroda, ali je svaki od njih bio odbijen: Vance - Owenov plan iz prve polovice 1993. godine od strane Narodne skupštine RS-a, Owen-Stoltenbergov plan iz ljeta iste godine od strane bošnjačkog vodstva, a plan Kontaktne skupine na referendumu organiziranom u Republici Srpskoj 1994. godine. Stoga je nužno napomenuti da su doslovno sve spomenute mirovne planove predstavnici Hrvata prihvatali.⁹⁰

Bošnjačko - hrvatski sukob bio je oružani sukob za vrijeme rata u BiH između Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane. Sukob je trajao od 23. listopada 1992. do 18. ožujka 1994. godine, kada je potpisан Washingtonski sporazum.

Washingtonski sporazum je potpisana uslijed posredovanja Republike Hrvatske i predstavnika međunarodne zajednice. Sporazumom je dogovorenost stvaranje Federacije BiH kao zajednice hrvatskog i bošnjačkog naroda, s ciljem kasnijeg federaliziranja cijele države. Sporazum su potpisali Mate Granić, tadašnji hrvatski ministar vanjskih poslova, Haris Silajdžić, tadašnji premijer BiH i Krešimir Zubak, tadašnji predsjednik Federacije BiH.

Kontakt grupa koja je osnovana 25. travnja 1994. godine predstavljala je novi oblik međunarodne arbitraže državnih pitanja na prostoru bivše Jugoslavije, a činili su je predstavnici: Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, Francuske i Njemačke.

⁸⁹ Marijan, Davor, 2004., „BiH:1991.-1995. – u godinama nesvršenog rata”, *Status*, br.3, Udruga građana Dijalog, Mostar, str.110.

⁹⁰ Grupa autora, 2016, *BiH - federalizam, ravноправност, održivost - Studija preustroja BiH u cilju osiguravanja institucionalne jednakopravnosti konstitutivnih naroda*, Institut za društveno - politička istraživanja (IDPI), Mostar, str. 26-28.

Kontakt grupa je preuzeila dokumenta Washingtonskog sporazuma, kao integralni dio budućeg općeg plana i obavijestila predstavnike Republike Srpske da će budući status Republike Srpske biti u okviru državnog integriteta BiH, koja je definirana kao jedna državna teritorija sastavljena od dva državna entiteta, FBiH 49%, Republika Srpska 48% i distrikt Sarajevo 3%. U odnosu na ranije planove, u kojima se o pitanjima teritorijalnog razgraničenja raspravljalo nakon ili zajedno s ustavnim principima, u ovom planu se polazilo od teritorijalnog razgraničenja kao prve faze. Novim procesom pregovaranja, u stilu „arbitraža do konačnog rješenja”, sukobljenim stranama je stavljeno do znanja da se od pregovaračkog procesa neće odustati sve dok se ne postigne sporazum. Odbijanje plana više nije bilo realna opcija, nego je svaka od sukobljenih strana dovedena u situaciju da se aktivno uključi u proces i bori za svoje interese. Prema ponuđenim rješenjima plana Kontakt grupe, BiH bi bila unija sa mješavinom konfederalno - federalnih elemenata.⁹¹

Politički i vojni predstavnici Republike Hrvatske i Hrvata i Bošnjaka iz FBiH, 22. srpnja 1995. godine su Splitskom deklaracijom položili temelje zajedničkoj obrani Republike Hrvatske i Federacije BiH od srpske agresije i postizanju političkoga rješenja u skladu s naporima međunarodne zajednice. Osloboditelske akcije koje su nakon toga uslijedile potpuno su promijenile dotadašnje kako vojne tako i političke odnose snaga, ne samo u BiH i Republici Hrvatskoj, nego i na jugoistoku Europe. Slijed događanja u drugoj polovici 1995. godine prisilio je srpsko vodstvo na traženje primirja, na pregovore, i u konačnici na završetak rata. Američka diplomacija je na početku studenog 1995. godine organizirala pregovore o BiH u vojnoj bazi u Daytonu. Politički predstavnici bošnjačke, srpske i hrvatske strane u BiH i politički predstavnici Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije na tim su pregovorima, pod nadzorom predstavnika američke administracije, usuglasili zemljovid, tekst sporazuma i njegove anekse. Svečano potpisivanje Daytonskega sporazuma, koje je označilo kraj višegodišnjega rata u BiH, organizirano je u Parizu 14. prosinca 1995. godine. Daytonski sporazum je nastao kao sinteza ukupnog pregovaračkog procesa od veljače 1992. godine do prosinca 1995. godine. Određeni elementi iz jednog plana prenošeni su u naredni i tako do Daytonskega sporazuma kao sveobuhvatnog plana za BiH. Washingtonski sporazum je postao integralni dio Daytonskega sporazuma i prestao je da važi kao poseban sporazum i ne može se posmatrati izvan okvira Daytonskega sporazuma. Bitni elementi Daytonskega sporazuma usaglašeni su ranije, tokom pregovora u Genevi i New Yorku i oni su ugrađeni u Daytonske sporazume. Ženevski i Njujorški sporazumi su prvi akti koje su priznali predstavnici sve tri

⁹¹ Nešković, Radomir 2017., *Nedovršena država : politički sistem BiH*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, str. 205-207.

nacije u BiH i obuhvatili su principe iz ranijih sporazuma, naročito odluke Kontakt skupine. Elementi budućeg mirovnog plana prihvaćeni su od strane velikih sila, susjednih država i predstavnika tri etničke nacije iz BiH. Sadržaj sporazuma iz Ženeve dokazuje bitnost dvije konstante sa početka arbitražnog procesa:

1. kontinuitet državnosti BiH kao međunarodnog subjekta i
2. decentralizirani unutarnji poredak države.

Daytonski sporazum je finaliziran u jesen 1995. godine, a suštinski je nastao od samog početka državne krize u BiH.

Mirovni planovi koje smo navodili na različite načine su tretirali istu problematiku – državni status i poredak BiH. Daytonski sporazum predstavlja sustav koji je u procesu i istovremeno predstavlja procese u sustavu. Međunarodna zajednica je uložila veliki napor da dizajnira jedan opći sporazum kojim se razrješava državni status BiH, njen unutarnji poredak i funkcioniranje vlasti kao i izgradnja demokratskog političkog sustava. Vrijednosti i norme međunarodnog prava, povjesno naslijeđe BiH, državnost BiH, status etničkih nacija, ljudska prava i drugi elementi su obuhvaćeni Daytonskim sporazumom i međusobno se prožimaju. Po prirodi nastanka Daytonski sporazum je sinteza arbitražnog procesa o državnom statusu i uređenju BiH od 1992. do 1995. godine. Kontakt grupa je nastavljajući aktivnost Konferencije o bivšoj Jugoslaviji, uspjela da usuglasi Ženevski i Njujorški sporazum na kojima su dogovoreni osnovni principi za okončanje rata, unutarnje ustrojstvo države, zajedničke državne institucije i dr., kao osnovu Daytonskog sporazuma.⁹²

3.6.1 Hrvatska zajednica Herceg – Bosna

Odluku o uspostavi HZ H-B⁹³ donijeli su izabrani predstavnici hrvatskog naroda u Grudama 18. studenog 1991. godine. Analizirajući Odluku o osnivanju HZ H-B, može se reći da je HZ H-B utemeljena iz sljedećih razloga: obrana od agresije na BiH i nužnost povezivanja cijele hrvatske nacije u jednu političku cjelinu, borba za suverenu BiH i za vlastite povijesne prostore i interes cijelokupnog hrvatskog naroda, borba za BiH kao zajednicu tri konstitutivna naroda – Hrvata, Muslimana i Srba, čime je naglašena zajednička suverenost i ravnopravna konstitutivnost sva tri naroda u BiH. Također, u Odluci se navodi da je određenje HZ H-B kao političke, kulturološke, gospodarstvene i područne cjeline, državni entitet BiH koji obuhvaća trideset i jednu općinu, a pristupanje drugih općina Zajednici je moguće uz saglasnost općina

⁹² Nešković, Radomir 2017., *Nedovršena država : politički sistem BiH*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, str. 209-210.

⁹³ Narodni list Hrvatske zajednice Herceg – Bosna, br.1/1992, Mostar, str. 2-3.

utemeljitelja. Zajednica se obvezala da će poštovati demokratsku izabranu vlast u BiH, dok postoji njena državna neovisnost.

Sljedeći Owen - Stoltenbergov mirovni plan za BiH, HZ H-B je u kolovozu 1993. godine preoblikovana u Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu (HR H-B). HR H-B je bila, uz Republiku Hrvatsku i Republiku BiH, supotpisnica Washingtonskog sporazuma, kojim je dogovoren stvaranje FBiH kao zajednice hrvatskog i bošnjačkog naroda, s ciljem kasnijeg federaliziranja cijele države. HR H-B je činjenično postojala i nakon donošenja Ustava FBiH (30. ožujka 1994.), a do njenog samoukinuća je došlo 14. kolovoza 1996. godine, kada su sve ovlasti Vlade HR H-B prenesene na Vladu FBiH.

HR H-B bila je zamišljena kao privremeno tijelo vlasti u funkciji obrane onih dijelova BiH gdje su Hrvati bili u većini ili su barem činili važan udio stanovništva. HR H-B utemeljena je u skladu s tadašnjim ustavnim rješenjima o osnivanju zajednica općina. HR H-B nikada nije donijela ustav o raskidu odnosa s BiH i u svim je aspektima poštivala suverenitet BiH. Prvi predsjednik je bio Mate Boban, a Krešimir Zubak je bio drugi i posljednji predsjednik HR H-B. Nakon samoukinuća HR H-B, od strane društvenih, političkih gospodarskih i kulturnih organizacija Hrvata u BiH, utemeljena je Usluga građana „Hrvatska zajednica Herceg-Bosna“. Temeljna aktivnost Udruge je demokratsko povezivanje Hrvata FBiH i BiH, određivanje strateških smjerova i dugoročno planiranje nacionalnog, kulturnog i općeg društvenog razvijanja, kao i razvijanje svestrane suradnje Hrvata u BiH i izvan BiH i razvijanje njihove solidarnosti i uzajamnosti unutar Zajednice, trajnu skrb za očuvanje i zaštitu kulturne i povijesne baštine hrvatskog naroda, osiguranje uvjeta za zaustavljanje iseljavanja Hrvata iz BiH i povratak prognanih i raseljenih pripadnika hrvatskog naroda, obitelji poginulih branitelja, invalida, ranjenika i sudionika Domovinskog rata, ostvarivanje pune kulturne emancipacije hrvatskog naroda kroz povezivanje na kulturnom i obrazovnom planu s Republikom Hrvatskom, razvitak Sveučilišta u Mostaru, odgoj i obrazovanje, osnivanje sredstava javnog priopćavanja, TV, radija i tiska, osnivanje gospodarskih tvrtki, zaklada i ustanova, doprinos smanjenju napetosti i netrpeljivosti među narodima i uspostava trajnog mira i suradnje.⁹⁴

Bez obzira što su pod okriljem HR H-B za vrijeme rata postojali logori kroz koje je prošao veliki broj Bošnjaka, Srba, ali i Hrvata koji se nisu slagali sa tadašnjom „hrvatskom“ politikom i što je Haški tribunal izrekao pravomoćne presude dužnosnicima HZ H-B i HR H-B i zapovjednicima HVO-a za tzv. „Udruženi zločinački pothvat“ (UZP) u razdoblju od 1993. do 1994. godine, većina Hrvata u BiH ustrajno stoji na tome da je uporaba teze o UZP koja

⁹⁴ Federalno ministarstvo pravde, Rješenje broj:03-054-1241/97 od 6.8.1997. godine.

implicira kolektivnu krivnju naroda neprihvatljiva i da je političko i vojno organiziranje bosanskohercegovačkih Hrvata u tom vremenu imalo presudan značaj za opstojnost njih samih u BiH.

3.6.2 Hrvatsko vijeće obrane

Predsjedništvo HZ H-B je na izvanrednoj sjednici održanoj, 8. travnja 1992. godine, donijelo Odluku o formiranju Hrvatskog vijeća obrane⁹⁵ kao vrhovnog tijela obrane hrvatskog naroda u HZ H-B. HVO zajedno s teritorijalno – samoupravnim hrvatskim zajednicama, Hrvatskom zajednicom Bosanska Posavina, Hrvatskom zajednicom Herceg – Bosnom, Hrvatskom zajednicom Usora i Hrvatskom zajednicom Srednja Bosna je trebalo poslužiti kao zaštitni mehanizam s jedinim ciljem obrane Hrvata i njihovih interesa. HVO i Hrvatske zajednice su osnovane kao odgovor na osnivanje srpskih autonomnih područja i velikosrpsku agresiju i obvezale su se poštovati demokratski izabranu vlast Republike BiH, sve dok postoji državna nezavisnost BiH u odnosu na bivšu ili svaku drugu Jugoslaviju. HVO je bilo oružana snaga i najviše izvršno i upravno tijelo HR H-B, te glavna oružana snaga Hrvata u BiH za vrijeme rata u BiH. HVO je bio vrhovno tijelo obrane hrvatskog naroda u HR H-B i kao najviše izvršno i upravno tijelo Herceg - Bosne do uspostave redovite izvršne vlasti. HVO-u je prvenstveni cilj bio obrana većinskih hrvatskih područja u BiH od srpske agresije. HVO je nakon Daytonskog mirovnog sporazuma definiran kao hrvatska komponenta Vojske FBiH, a nakon reforme obrane 2005. godine, transformiran je u 1. pješačku (gardijsku) pukovniju, jednu od tri pukovnije u okviru Oružanih snaga BiH. Danas se Oružane snage BiH sastoje od tri pukovnije, a jedna od pukovnija je nasljednica HVO-a.

3.6.3 Završetak rata

Daytonskim mirovnim sporazumom završio je rat u BiH. Opći okvirni sporazum za mir u BiH ili Daytonski mirovni sporazum, parafiran je u Daytonu (SAD) na kraju mirovne konferencije održane od 1. do 21. studenoga 1995. godine, a službeno je potpisana u Parizu, 14. prosinca 1995. godine. Glavni su sudionici konferencije bili Alija Izetbegović (predsjednik

⁹⁵ Narodni list Hrvatske zajednice Herceg – Bosna, br.1/1992, Mostar, str. 3-4.

Predsjedništva BiH), Slobodan Milošević (predsjednik Republike Srbije), Franjo Tuđman (predsjednik Republike Hrvatske), glavni američki pregovarač Richard Holbrooke, specijalni predstavnik Europske unije Carl Bildt i zamjenik ministra vanjskih poslova Ruske Federacije Igor Ivanov. Svjedoci potpisivanja finalnog dokumenta bili su francuski predsjednik Jacques Chirac, predsjednik SAD-a Bill Clinton, britanski premijer John Major, njemački kancelar Helmut Kohl i ruski premijer Viktor Černomirdin. Već sam popis aktera usvajanja ovog Sporazuma nedvojbeno svjedoči o njegovoј izrazito visokoj relevantnosti za tadašnju međunarodnu politiku, ali je nagovještavao i teškoće u pokušajima njegovih izmjena u budućnosti. Te su teškoće prije svega uvjetovane nužnošću postizanja konsenzusa o izmjenama Sporazuma među velikim silama, uključujući i one koje su po gotovo svim bitnim pitanjima suprotstavljenih stavova. Njihov je konsenzus još važniji s obzirom na stupanj važnosti međunarodne zajednice za unutarnje odnose u BiH koji se održao sve do danas, te na oštru suprotstavljenost stavova legitimnih zastupnika tri konstitutivna naroda u BiH.⁹⁶ Prema Sporazumu utvrđeno je da BiH opstaje kao cjelovita država koja se dijeli na Federaciju BiH, Republiku Srpsku i Brčko distrikt BiH. Sve tri strane unutar BiH obvezale su se poglavito sačuvati mir, omogućiti povratak prognanika i izbjeglica i uspostaviti život u multietničnosti, multikonfesionalnosti i multikulturalnosti prema zapadnim uzorima. Međutim, iako je otada prošlo više od dvadeset godina, otpori takvim rješenjima su sve su češći i brojniji, a pružaju ih sve tri strane. Daytonskim sporazumom je efektivno završio rat, ali su mnoga pitanja ostala neriješena.

3.7 Poslijeratno i trenutno vrijeme

Prvi poslijeratni opći izbori u BiH održani su u listopadu 1996. godine. Na ovim izborima uvjerljivu pobjedu su odnijele nacionalne stranke koje su pobijedile i na prvim općim izborima 1990. godine, SDA, HDZ BiH i SDS.

Od hrvatskih stranaka i koalicija koje su učestvovale na općim i lokalnim u BiH od 1996. godine do danas, uz HDZ BiH koji je učestvovao na svim općim lokalnim izborima i koji se općenito može ocijeniti kao najuspješnija stranka kod bosanskohercegovačkih Hrvata, a koje su postigle određeni izborni rezultat su:

⁹⁶ Grupa autora, 2016, *BiH - federalizam, ravnopravnost, održivost - Studija preustroja BiH u cilju osiguravanja institucionalne jednakopravnosti konstitutivnih naroda*, Institut za društveno - politička istraživanja (IDPI), Mostar, str. 31-32.

Hrvatska stranka prava (HSP) je službeno registrirana 10. travnja 1991. godine. Politika HSP-a bila je usmjerenja na političko i vojno savezništvo Hrvata i Muslimana protiv velikosrpske politike osvajanja BiH kao nedjeljive država, protivili su se kantonizaciji i podjeli, smatrali su kako treba izaći na referendum o neovisnosti BiH i referendum na kojem će se bosanskohercegovačko stanovništvo izjasniti žele li priključenje Hrvatskoj. Radi izbjijanja velikosrpske agresije, HSP je organizirala Hrvatske obrambene snage (HOS). Program HSP-a se temeljio: na identitetu BiH satkanom od vlastitih uljudbenih vrijednosti, razvijanju dobrosusjedskih odnosa s Hrvatskom s kojom je često bila „sudbinski povezana”, cijenili su doprinos Katoličke crkve i Islamske zajednice u očuvanju Hrvata u BiH i zaštiti njihovog nacionalnog i kulturnog identiteta, smatrali su da su velikim dijelom građani BiH islamske vjeroispovijesti etnički Hrvati, a BiH dio hrvatskog uljudbenog prostora, jačanje oružanih snaga, prijem u NATO i dr.

Unutarstranačkim raskolom koji se dogodio 2004. godine, stranka je podijeljena na dvije frakcije. Iako je stranka nakon raspada Jugoslavije podržavala cjelovitu BiH, zalagala se za njezino ujedinjenje s Hrvatskom putem referendumu na demokratski i legalan način kao legitimnim političkim ciljem. Daytonski sporazum za pravaše je bio štetan, jer su se zalagali za cjelovitu BiH bez dijeljena na dva entiteta i ne vjerujući da država može biti građanska država pod dominacijom bilo kojeg naroda. HSP nije djelovala kao autohtona stranka bosanskohercegovačkoga političkog i stranačkog sustava, već prvenstveno kao ogrank matice stranke iz Hrvatske. Kao načelni sljedbenici izvorne pravaške ideologije, pravaši nikome nisu priznavali dosljedniju državotvornost od one što je sami isповijedaju, deklarirali su se kao stranka s najžešćim nabojem antijugoslavenstva, antisrpsstva i antikomunizma, te je u stranačkoj identifikaciji bila nazočna i ustašonostalgija. Može se zaključiti kako je pravaška politika u i prema BiH bila idealistička, te nije doživjela uspjeh, a sama stranka tijekom 1990-ih godina nije predstavljala veliku političku snagu u bosanskohercegovačkom političkom životu i stranačkom sustavu.⁹⁷

Nakon raskola HSP-a 2004. godine, utemeljena je Hrvatska stranka prava BiH i postojala je pod imenom Hrvatska stranka prava Đapić - Jurišić, paralelno s HSP-om BiH, sve dok se HSP BiH nije ugasio 2010. godine. Nakon općih izbora 2010. godine, HSP BiH je ušao u vlast na razini FBiH, zbog čega je postao nepopularan među Hrvatima u BiH koji su iskazali masovnu podršku HDZ-u BiH i HDZ-u 1990, a koji su bili preglasani od strane bošnjačkih političkih stranaka koje su uspostavile Vladu FBiH. U dubokoj političkoj krizi došlo je do neslaganja

⁹⁷ Veselinović, Velimir 2017., *Hrvatska stranka prava u BiH*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Neumu 16. i 17. ožujka 2017.godine, Ured hrvatskog člana Predsjedništva BiH, Neum, str. 233-246.

unutar HSP-a BiH, što je ishodilo masovnim napuštanjem članova stranke na svim nivoima vlasti. Danas je HSP BiH relativno minorna politička stranka koju karakterizira politički ekstremizam.

Hrvatska čista stranka prava - dr. Ante Starčević (HČSP-AS) politička je stranka pravaškog usmjerenja. Stranka je osnovana 1996. godine, kao pandan Hrvatske čiste stranke prava u Hrvatskoj, ali je uskoro nakon toga ugašena. Deset godina nakon prvog osnutka, ponovno je registrirana pod nazivom Hrvatska čista stranka prava - dr. Ante Starčević. HČSP-AS je politička udruga, kako sama navodi, polazeći od učenja Ante Starčevića, Eugena Kvaternika, Stjepana Sarkotića, Džafer-bega Kulenovića, Hamida Ekrema Sahinovića, Nikole Mandića i njihovih sljedbenika, te žrtava Domovinskog rata, u kojemu je sadržano tisućljetno povjesno iskustvo hrvatskog naroda i njegova težnja za pravdom i slobodom, a nadahnuta socijalno - političkom mišlju Stjepana Radića i suvremenim demokratskim i socijalnim težnjama, bori za slobodu, socijalnu pravdu, blagostanje i napredak hrvatskog naroda i svih građana u BiH.⁹⁸

Hrvatska stranka prava Herceg - Bosne (HSP H-B) politička je stranka pravaškog usmjerenja, koja BiH vidi kao decentraliziranu državu, s neupitnim suverenitetom, kao pravnu, socijalnu i sekularnu državu, sastavljenu od tri teritorijalne jedinice (entiteti) i distrikтом Sarajevo (četvrti entitet). BiH nadalje vide kao uređenu državu, sa srednjom razinom vlasti, koja se uspostavlja na temelju etničkih, zemljopisnih, gospodarskih, prometnih i drugih kriterija, koji omogućuju diskontinuitet teritorija.

Hrvatska seljačka stranka (HSS) je stranka koja se zalagala za kontinuitet i legalitet države BiH. Po svom obliku organiziranja stranka je teritorijalno ustrojena od mjesne, odnosno, općinske, do nivoa republičke organizacije.⁹⁹ HSS je hrvatska politička stranka u BiH koja se pozivala i poziva na tradiciju Radićeva HSS-a. Stranka je osnovana 18. travnja 1993. godine. U listopadu 2007. godine, HSS se ujedinio s Novom hrvatskom inicijativom (NHI). Nakon ujedinjenja, u kojem nije došlo do ideološkog približavanja dviju stranaka, stranke su napustili brojni članovi, a lokalni izbori 2008. godine su pokazali da neprincipijelno ujedinjenje nije donijelo dobre rezultate. Nakon izbora 2010. godine, HSS se odvojio od NHI-ja i ponovo je djelovao kao samostalna stranka, pod nazivom Hrvatska seljačka stranka. Po programskim načelima i ciljevima, HSS je duboko privržen osnovnim načelima demokracije, poštivanju ljudskih sloboda, vladavini prava i slobodnoga tržišta. HSS je narodna, konzervativna i socijalna stranka koja okuplja sve slojeve hrvatskoga naroda, drugih

⁹⁸Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske čiste stranke prava – dr. Ante Starčević: <http://www.hcspbih.com>, datum pristupa, 01.12. 2018. godine.

⁹⁹ Arnautović, Suad 1996., *Izbori u BiH '90 : analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, str. 169.

naroda, nacionalnih manjina i građana BiH. HSS se zalaže, zalaže se i zalagat će se za ravnopravnost svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina na cijelom teritoriju BiH i poštivanje dostojanstva hrvatskih branitelja. HSS odlučno se suprotstavlja pokušajima krivotvorena istine i uloge HVO-a tijekom protekloga rata. HSS je otvorena za dobromjernu suradnju sa svim drugim strankama i organizacijama, a u svrhu općeg boljštika.¹⁰⁰

Nova hrvatska inicijativa (NHI) bila je hrvatska i bosanskohercegovačka politička stranka osnovana 27. lipnja. 1998. godine pod imenom Bosanskohercegovačka hrvatska demokratska zajednica (BHHDZ). Ubrzo nakon osnutka promjenila je ime u Nova hrvatska inicijativa. Stranku je osnovao Krešimir Zubak, nakon razlaza s vodstvom HDZ-a BiH. Krešimir Zubak je nakon što se u početku rata priključio HDZ-u BiH, postao ministar pravosuđa u vladu HR H-B. Nakon ostavke Mate Bobana, postao je 4. travnja 1994. godine predsjednik predsjedničkog vijeća HR H-B. Sudjelovao je kao pregovarač u Daytonu, ali je odbio potpisati Daytonske mirovne sporazume, te ga je u ime bosanskohercegovačkih Hrvata potpisao Jadranko Prlić. Zubak je Sporazum ipak potpisao 14. prosinca 1995. godine u Parizu kada je Sporazum i službeno potpisano. Zubak je bio prvi predsjednik FBiH i prvi hrvatski član Predsjedništva BiH. Nakon općih izbora održanih u listopadu 2010. godine, Zubak je podržao stvaranje tzv. platformaške Vlade FBiH bez prisustva hrvatskih legitimnih predstavnika. Kasnije je njegova stranka, Hrvatski narodni savez BiH, pripojen HDZ-u 1990, a vodstvo stranke kooptirano je u vodstvo HDZ-a 1990, dok se sam Zubak povukao iz političkog života.¹⁰¹ Nakon ujedinjenja s HSS-om 2007. godine, stranka HSS-NHI je preimenovana u Hrvatski narodni savez BiH, ali nije uspjela napraviti važan politički uspjeh. Hrvatska demokratska zajednica 1990 (HDZ 1990) je bosanskohercegovačka narodna, socijalna i demokršćanska stranka federalističke i konzervativne orijentacije. Stranka je osnovana 2006. godine, nakon izdvajanja pojedinih članova iz HDZ-a BiH. Osnivač stranke je Božo Ljubić i skupina nezadovoljnih članova politikom HDZ-u BiH. HDZ 1990 slijedi osnovnu ideju i načela na kojima je utemeljen, a to su: demokracija, suverenost i jednakopravnost konstitutivnih naroda Hrvata, Srba i Bošnjaka na cijeloj teritoriji BiH. Kao suvremena narodna stranka političkoga centra demokršćanske orijentacije, prvenstveno je okrenuta predstavljanju i zaštiti prava hrvatskoga naroda u BiH, ali uvažavajući multietnički karakter BiH, zalažući se za jednakopravnost svih naroda, nacionalnih manjina i svih građana na cijelom teritoriju BiH i kao takva otvorena je za sve građane BiH koji prihvataju njezin

¹⁰⁰ Podaci preuzeti s zvanične web stranice Hrvatske seljačke stranke BiH: <http://hss-bih.ba/>, datum pristupa, 01.12. 2018. godine.

¹⁰¹ Podaci preuzeti s službene stranice Večernjeg lista: <https://www.vecernji.hr>, datum pristupa, 5.11. 2018. godine.

program.¹⁰² Nakon što je Martin Raguž izabran za predsjednika stranke 2013. godine, te „približavanja” bošnjačkim političarima u Sarajevu i sukoba sa HDZ BiH, brojno članstvo je napustilo stranku.

Hrvatska demokratska unija BiH (HDU) je narodna stranka Hrvata i drugih građana BiH, čije je djelovanje usmjereni na zaštitu interesa hrvatskog naroda unutar BiH na demokratskim načelima, u skladu s zapadnoeuropskim standardima. Stranka je dio koalicije HDZ 1990 - Hrvatsko zajedništvo.

Hrvatska kršćanska demokratska unija BiH (HKDUBiH) je demokršćanska politička stranka, koja nastoji javni i politički život demokratski oblikovati u službi hrvatskog naroda u BiH iz kršćanske odgovornosti i prema kršćanskom svjetonazoru, te na temelju osobne slobode i socijalne i pravne države.

Stranka hrvatskog prava je pravaška politička stranka Hrvata u BiH koja je utemeljena 19. prosinca 2004. godine u Livnu zbog nejedinstva i napuštanja izvorne pravaške ideje od strane mnogih postojećih pravaških stranaka. Stranka hrvatskog prava je utemeljena kako bi promicala nauk Ante Starčevića, Eugena Kvaternika, kao i drugih povijesnih nacionalnih vođa hrvatskog naroda čije je djelovanje utemeljeno na pravaštvu, te najnovija znanstvena postignuća na svim poljima ljudskog djelovanja koja su u interesu istinskog napretka cijelog naroda i svakog pojedinca te domovine hrvatskog naroda.

Hrvatska republikanska stranka (HRS) je hrvatska demokršćanska i federalistička politička stranka osnovana 2014. godine kojoj je primarno djelovanje na lokalnom nivou. Glavni program stranke je rješavanje ustavno - pravnog statusa bosanskohercegovačkih Hrvata i zalaganje za BiH uređenu po konsocijacijskim i federalističkim načelima i za administrativno-upravnu jedinicu s relativnom hrvatskom većinom (treći entitet). Istiće ulazak u Europsku uniju kao prioritet budućnosti BiH, te ekologiju i dizanje razine ekološke svijesti u narodu.¹⁰³

Narodna stranka „Radom za boljite“ je bosanskohercegovačka politička stranka čiji je osnivač obitelj Lijanović. Stranka je definirana kao građanska, odnosno višenacionalna stranka. Djeluje u FBiH. Bila je dio Vlade FBiH od 2001. godine do 2003. godine i dio Platformaške vlasti 2010. godine. Programska načela stranke su: Ukinuti županije i ojačati lokalnu samoupravu, ukinuti doprinose na plaće u proizvodnom sektoru, osigurati proizvodnju dovoljne količine hrane za potrebe vlastitog stanovništva, maksimalno iskoristiti domaće potencijale za proizvodnju energije, osigurati završetak izgradnje prometne infrastrukture i staviti je u funkciju za potrebe privrede i građana, osigurati računare svoj djeci

¹⁰² Podaci preuzeti s zvanične web stranice Hrvatske demokratske zajednice 1990 <https://www.hdz1990.org/>, datum pristupa, 04.12. 2018. godine.

¹⁰³ Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske republikanske stranke: <http://www.hrsbih.org>, datum pristupa, 02.12. 2018. godine.

u procesu obrazovanja, osigurati svim građanima zdravstveno osiguranje, smanjiti korupciju uvođenjem e-uprave, osigurati dječji doplatak za svako dijete, radnim ljudima vratiti vjeru i dostojanstvo da rade i žive od svoga rada.¹⁰⁴

Hrvatsko zajedništvo Herceg – Bosne je demokršćanska politička stranka nastala spajanjem stranke Hrvatski demokršćani i dijela HKDUBiH-a. Program stranke se temelji se „na kršćanskoj slici čovjeka i slobodarskoj državotvornoj misli i praksi”.

Hrvatska koalicija (2002.) je naziv za koaliciju hrvatskih stranaka HDZ-a BiH, Hrvatskih demokršćana i Hrvatske narodne zajednice za izbore u BiH održane 2002. godine. Koalicija je osvojila najveći broj glasova od stranaka i koalicija sa hrvatskim predznakom. Nakon izbora došlo je do razilaženja među strankama u koaliciji, nakon čega su Demokršćani osnovali Hrvatsku koaliciju za promjene, nasuprot HDZ-u BiH i na izbore 2006. godine su nastupali u koaliciji Hrvatsko zajedništvo, zajedno s HDZ-om 1990.

Hrvatska koalicija za promjene bila je koalicija hrvatskih političkih stranka u BiH sastavljena 2005. godine, a činili su je: HD, HSS BiH, HKDU BiH i HDU. Nastala je kao oporba HDZ-u BiH.

Od 2006. godine i raskola u HDZ BiH i nastankom HDZ-a 1990, sve koalicije stranaka sa hrvatskim predznakom su bile okupljenje oko jednog odnosno drugog HDZ-a, s tim da je HDZ BiH I stranke okupljene oko istog su imale mnogo više uspjeha kako na općim, tako i na lokalnim izborima.

Temeljem trenutnog Ustava, kojim je Predsjedništvo BiH definirano kao najviša državna institucija, u kojoj dužnost kolektivnog šefa države vrše ravnopravno tri člana iz reda konstitutivnih naroda BiH: bošnjačkog, srpskog i hrvatskog naroda, za članove Predsjedništva BiH, iz reda hrvatskog naroda od prvih poslijeratnih izbora izabrani su: U prvi saziv Predsjedništva BiH je u rujnu 1996. godine, za člana Predsjedništva izabran Krešimir Zubak, koji je obnašao dužnost do listopada 1998. godine, kada su implementirani rezultati izbora iz rujna iste godine i kada je konstituiran drugi saziv Predsjedništva BiH. Krešimir Zubak je nakon isteka dvogodišnjeg mandata izabran za predsjednika FBiH. Drugi saziv Predsjedništva BiH konstituiran je u listopadu 1998. godine, te godine na općim izborima, za člana Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda izabran je Ante Jelavić. Visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH Wolfgang Petrisch u ožujku 2001. godine, smijenio je s funkcije Antu Jelavića, uz obrazloženje da je Jelavić predvodio donošenje političkih odluka s ciljem osnivanja hrvatske federalne jedinice u BiH, kojim je ugrožen ustavni poredak FBiH i BiH. Umjesto Ante Jelavića na mjesto člana Predsjedništva iz reda hrvatskog naroda,

¹⁰⁴ Podaci preuzeti s službene stranice stranice Narodne stranke Radom za boljšak: <http://www.zaboljšak.ba>, datum pristupa 2.12.2018. godine.

Parlamentarna skupština BiH imenovala je Jozu Križanovića iz SDP BiH. Nakon općih izbora u listopadu 2002. godine izabran je treći saziv Predsjedništva BiH, Dragan Čović je izabran kao član Predsjedništva iz reda hrvatskog naroda, kojeg je u ožujku 2005. godine visoki predstavnik za BiH Paddy Ashdown smijenio s funkcije člana Predsjedništva BiH, nakon što je Sud BiH potvrdio optužnicu protiv njega za zlouporabu položaja. Nakon odluke visokog predstavnika za BiH Paddyja Ashdowna o smjeni Dragana Čovića, Parlamentarna skupština BiH je donijela odluku o izboru Ive Mire Jovića za člana Predsjedništva iz reda hrvatskoga naroda. Nakon Općih izbora u listopadu 2006. godine izabran je četvrti saziv Predsjedništva BiH u kojem je Željko Komšić izabran kao član Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda. Nakon općih izbora u BiH održanih u listopadu 2010. godine izabran je peti saziv Predsjedništva BiH gdje je opet Željko Komšić izabran kao član Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda. Šesti saziv Predsjedništva BiH izabran je nakon Općih izbora održanih u listopadu 2014. godine za člana Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda izabran je Dragan Čović. Nakon općih izbora u BiH održanih u listopadu 2018. godine izabran je sedmi saziv Predsjedništva BiH, a Željko Komšić je po treći put izabran kao član Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda.

Također, može se naglasiti da i u pojedinim strankama koje (ne)nose hrvatski predznak nalaze pojedinci, a isti se izjašnjavaju kao Hrvati i nisu birani od strane hrvatskih birača i ne predstavljaju interes hrvatskog naroda, a nalaze se na mjestima koje pripadaju Hrvatima. To su najočitija tri slučaja izbora Željka Komšića za hrvatskog člana Predsjedništva BiH.

Uoči parlamentarnih izbora 2000. godine, kao odgovor na proces majorizacije hrvatskog naroda u BiH koji je kulminirao nametanjem amandmana Ureda visokog predstavnika (OHR) na Izborna pravila i propise u BiH, političko vodstvo bosanskohercegovačkih Hrvata, je utemeljilo Hrvatski narodni sabor i proglašilo Hrvatsku samoupravu u BiH.¹⁰⁵

Hrvatski narodni sabor BiH (HNS) je utemeljen 28. listopada 2000.godine u Novom Travniku kao krovna politička institucija Hrvata u BiH. Na utemeljiteljskom zasjedanju HNS-a donešena je Deklaracija o pravima i položaju hrvatskog naroda u BiH, koja je u najkraćem, zahtjevala drukčiji teritorijalni ustroj države BiH. Na trećem zasjedanju HNS-a održanog 3.ožujka 2001.godine donešena je odluka o uspostavi Međuzupanijskog - međuopćinskog vijeća kao privremeni oblik Hrvatske samouprave u BiH i Platformu o demokratskoj i samodrživoj BiH navodeći kao dva izvora svoje legitimnosti rezultate referendumu, održanog 11. studenog 2000. godine i neustavnu prirodu izmjena Izbornih pravila i propisa.

¹⁰⁵ Grupa autora, 2016, *BiH - federalizam, ravnopravnost, održivost - Studija preustroja BiH u cilju osiguravanja institucionalne jednakopravnosti konstitutivnih naroda*, Institut za društveno - politička istraživanja (IDPI), Mostar, str. 46-48.

Akcije međunarodne zajednice, visokog predstavnika i Vlade FBiH koje su ekonomski paralizirale institucije koje su vodile Samoupravu su dovele do kraja njenog postojanja 6. listopada 2001. godine, označivši novu eru za Hrvate u BiH, eru u kojoj su Hrvati izgubili najveći dio političke moći i političku jednakost s Bošnjacima u FBiH, koja je najočitija u primjeni Izbornog zakona u BiH, pri izboru člana Predsjedništva BiH i izbora delegata u Dom naroda FBiH. Hrvatska samouprava imala je samo dobre želje o jednakopravnosti, a objektivno nije bila utemeljena na realnim pretpostavkama. Lider HDZ-a i Samouprave, Ante Jelavić, koji je bio i hrvatski član Predsjedništva BiH, i kojeg je Odlukom od 7. ožujka 2001. godine („Odluka iz 2001. godine”), Wolfgang Petritsch, Visoki predstavnik za BiH je smijenio Antu Jelavića s položaja člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Ante Jelavić je također prestao biti predsjednik političke stranke HDZ BiH. Navedenom Odlukom također je zabranjeno Anti Jelaviću obnašanje bilo koje zvanične, izborne ili imenovane javne dužnosti i kandidiranje na izborima te dužnosti unutar političkih stranaka¹⁰⁶, bez obzira na to što je bio demokratski izabran i što je dobio nadmoćnu većinu hrvatskih glasova na prethodnim izborima. Umjesto Jelavića kao član predsjedništva BiH u Parlamentarnoj skupštini BiH je izabran Jozo Križanović, član SDP-a, većinski bošnjačke stranke koja je dobila veoma malo hrvatskih glasova. Hrvati su društveno i politički marginalizirani odlukama i amandmanima visokih predstavnika, koje su često politički zloupotrebljavane od strane političkih predstavnika Bošnjaka u FBiH.

Sudac Ustavnog suda BiH Mato Tadić je 3. listopadu 2014. godine, na predstavljanju svoje knjige „*Ustavnopravni položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini od Washingtonskog sporazuma do danas*”, potvrdio navode o majoriziranju Hrvata kroz izmjene Daytonu naglasivši da: „Od dana potpisivanja, pa sve do danas, Washingtonski sporazum je doživio takvu eroziju da je neprepoznatljiv. Do sada je na Ustav Federacije doneseno 109 amandmana, od toga je 73 nametnuo visoki predstavnik, a u preko 90% njih došlo je do umanjenja prava Hrvata u odnosu na izvorna prava garantirana Ustavom Federacije iz 1994. godine. Navodim primjer da je u prvom sazivu Vrhovni sud Federacije imao 17 sudaca, od toga 7 Hrvata, 7 Bošnjaka i 3 iz reda ostalih, a 2012. godine u Vrhovnom sudu bilo je 34 suca, od toga samo 4 Hrvata. Međunarodna zajednica pokazala se nevjerodostojnom, iznevjerila je Washingtonski sporazum, a to znači Hrvate, pa i Bošnjake. Visoki predstavnik nametnuo je 354 zakona i to je posljedica našeg protektorata međunarodne zajednice, pa u knjizi postavljam veliko pitanje bili Hrvati, ne znam i za Bošnjake, uopće pristali potpisati Washingtonski sporazum da su znali što će se dogoditi Daytonskim sporazumom”.

¹⁰⁶ <http://www.ohr.int/>, zvanična web stranica Ureda visokog predstavnika u BiH

HNS kao vrhovno tijelo Hrvata u BiH obnovljen je, 19. travnja 2011. godine u cilju usklađivanja politike i zaštite interesa hrvatskoga naroda u BiH, poradi koordiniranja aktivnosti od zajedničkog interesa u općinama, županijama, entitetima i cijeloj BiH, s ciljem učinkovitijeg i kvalitetnijeg funkcioniranja i djelovanja, svih dužnosnika i institucija hrvatskoga naroda u BiH.¹⁰⁷ HNS je utemeljen Odlukom o utemeljenju kao dragovoljna, nevladina i neprofitna udruga, organizirana sukladno Zakonu o udrušama i zakladama BiH. HNS je utemeljen u vrijeme političke krize u BiH s ciljem da se spriječi majorizacija Hrvata u BiH. Na četvrtom zasjedanju Hrvatskog narodnog sabora BiH odlučeno je da hrvatske političke stranke okupljene oko HNS-a krenu s dugotrajnom političkom borbotom za ravnopravnost Hrvata u BiH što podrazumijeva promjenu Ustava BiH i Izbornog zakona. Ciljevi i djelatnosti HNS-a su: okupljanje članova HNS-a u svrhu potpore izgradnji skladne demokratske i napredne višenacionalne BiH; doprinos razvitku društvene zajednice; rad na punom uvažavanju individualnih, građanskih prava i sloboda u BiH; promicanje demokracije i tolerancije među ljudima; ustajan rad na jednakopravnosti bosanskohercegovačkih konstitutivnih naroda kao temeljne reference cjelokupnog društvenog razvijanja uz uvažavanje postojećih etnonacionalnih identiteta; poticanje temeljnih reformi propisa kojima bi se osigurala potpuna institucionalna i svaka druga jednakopravnost hrvatskog naroda sa druga dva naroda i svim građanima u BiH; poticanje i razvitak građanskih sloboda kao osnove modernog društva; pomoć i potpora jačanju vladavine prava; puno uvažavanje građanskih prava i sloboda sukladno međunarodnim principima i načelima; potpora razvijanju slobodne misli u svrhu demokratizacije društvenih odnosa u BiH; potpora cjelokupnom razvijanju društvene zajednice, uključujući prije svega integraciju u EU i NATO; potpora gospodarskom razvijanju društvene zajednice; rad na podsticanju svijesti i jasnog strateškog opredjeljenja u društvenim zajednicama; rad na strateškom planiranju, promicanju ideja, promoviranju jasnih stavova potrebnih za razvitak zajednice; promicanje kulturnih, tradicijskih i narodnih vrednota hrvatskog naroda; rad na afirmaciji znanja i naobrazbe; izdavanje publikacija u svrhu ostvarivanja djelatnosti HNS-a, sukladno posebnom Zakonu; suradnja sa istim i sličnim organizacijama u zemlji i inozemstvu.¹⁰⁸

Hrvatsko narodno vijeće (HNV) predstavlja vanstranačko političko tijelo koje je sastavljeno od političkih stranaka, kulturnih institucija, vjerskih institucija, kao i uglednih pojedinaca koji su nešto značili u raznim oblicima društvenog života. Ideja o osnivanju HNV je pokrenuta krajem 1993. godine, a utemeljivački sabor je održan 6.veljače.1994. godine. Temeljni cilj

¹⁰⁷ Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatskog narodnog sabora: <http://www.hnsbih.ba/>, datum pristupa, 04.12. 2018. godine.

¹⁰⁸ Statut Hrvatskog narodnog sabora u Bosni i Hercegovini.

HNV je definirati i zastupati hrvatske narodne interese u BiH (posebice u Sarajevu), koji ne smiju biti inkompatibilni ni Hrvatima, ni drugim narodima u BiH, ali ni suverenoj bosanskohercegovačkoj državi.¹⁰⁹ Prema Statutu, HNV je udruga civilnog društva i pravni sljedbenik udruge Hrvatsko narodno vijeće BiH, koje proizlazi iz odluke Sabora Hrvata BiH, održanog u Sarajevu, 6.veljače 1994. godine. Udruga je bila odgovor na neodgovornu politiku koju je u to vrijeme vodila HDZ BiH prema BiH, a time i prema hrvatskomu narodu u njoj.¹¹⁰ U povijesti bosanskohercegovačkih Hrvata, Katolička crkva je uvijek imala velik utjecaj, pa tako i u ovom razdoblju istaknuti članovi Katolička crkve u BiH koji su imali određeni utjecaj na politička događanja su: kardinal Vinko Puljić, biskupi Franjo Komarica, Ratko Perić, Marko Semren, Tomo Vukšić i Pero Sudar kao i drugi manje rangirani crkveni dužnosnici. Nakon što su Hrvati zahvaljujući svojem samoorganiziranju izborili svoj opstanak u BiH, danas postoji želja za napuštanje postojećeg dvoentitetskog ustroja BiH, te decentraliziranu država sa državnom, srednjom i lokalnom razinom vlasti, što su i najvažniji dijelovi Deklaracije¹¹¹ o načelima Ustava BiH koju su 21. rujna 2007. godine, u Kreševu potpisali lideri šest bosanskohercegovačkih stranaka sa hrvatskim predznakom. U Deklaraciji se naglašava potreba uspostave novog funkcionalnijeg i pravednijeg ustroja BiH prema kome ni jedan od konstitutivnih naroda neće biti privilegiran ni diskrimiran. Potpisivanje i provedba Daytonskoga sporazuma prekinuli su ratne sukobe. Međutim, umjesto mandata međunarodne zajednice u BiH od jedne godine koliko je trebao trajati, on je nakon isteka obnovljen, i to na neograničeno vrijeme i ovlasti Visokoga predstavnika su povećane i time su postali upravitelji BiH s neograničenim ovlastima, koje su iskoristili za nametanje ustavnih promjena, zakona, smjenu političara, a država je, umjesto demokratskoga razvjeta i osamostaljivanja, pretvorena u protektorat s neograničenom vlašću jedne osobe. Nametnuti zakoni i reforme pokazuju da u vanjskim snagama koje kroje budućnost BiH unatoč međunarodnim konvencijama i ustavnoj odredbi o podjednakoj zaštiti nacionalnih interesa svih triju naroda postoje posve drukčije nakane. Većina poznavatelja bosanskohercegovačkih političkih prilika drži da je državnopravni ustroj BiH bio i ostao središnje pitanje oko kojega se sukobljuju različite koncepcije, interesi, ideje i stajališta. Ta unutarnja suprotstavljenost bila je u povijesti BiH uzrokom mnogih kriza i sukoba. Nametanje

¹⁰⁹ Arnautović, Suad 1996., *Izbori u BiH '90 : analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, str. 171-172.

¹¹⁰ Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatskog narodnog vijeća: <http://www.hnv.ba>, datum pristupa, 3. 12. 2018. godine.

¹¹¹ Deklaracija (lat. *declaratio*: izjava, proglašenje), proglašenje političke, pravne ili druge naravi u obliku svečane izjave koja sadrži temeljna načela ili stajališta o nekom važnom problemu. U međunarodnim odnosima deklaracija je izjava koju dvije ili više država zajednički daju o postignutom sporazumu ili o nekome načelnom pitanju. Političke stranke i pokreti obraćaju se javnosti putem deklaracija.

Podaci preuzeti s zvanične web stranica Hrvatske enciklopedije: <http://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa, 24. 10. 2018. godine.

odluka o ustavnim promjenama, preko odluka o himni, zastavi i valuti, pa sve do niza vitalnih reformskih zakonskih akata nije pomoglo razvitku BiH. Nakon što su u predratnim, ratnim i poratnim raspravama i pregovorima pod okriljem međunarodne zajednice raspravljeni, a najvećim dijelom i iskušani, različiti modeli ustroja BiH, u praksi se ništa bitno nije promijenilo. Kombinaciju rata, samo drugim sredstvima i pregovora naslijedio je današnji Daytonski ustroj koji je izvoriste nezadovoljstva i frustracija svih triju konstitutivnih naroda. Današnje stanje, ne ide na ruku Hrvatima kao najmalobrojnijemu narodu. Procesi koji se zbivaju zadnjih nekoliko godina doveli su do toga da Hrvatski narod na području FBiH danas majoriziraju brojniji Bošnjaci, a broj Hrvata koji danas žive u Republici Srpskoj neznatan je i posve zanemariv. Ako se takvi procesi nastave, očito je da će hrvatski narod u BiH ući u razdoblje još teže od ovoga kroz koje sada prolazi. Održavanje do trenutnoga odnosa snaga na političkoj pozornici i nastavak započetih političkih procesa hrvatski će narod uskoro dovesti do pretvaranja u nacionalnu manjinu. Zbog različitih povijesnih iskustava i različitih političkih ciljeva, dodatno izoštrenih ratnim sukobima, tri konstitutivna naroda i njihovi politički predstavnici danas zagovaraju tri različita koncepata ustavnopravnoga ustroja BiH. U BiH je danas stanje nedovršenog rata, krhkoga mira, velike obespravljenosti i nemogućnosti građana da se vrate u svoje posjede i imanja, u svoja mjesta prijeratnog boravka. Apsurdna je činjenica da građani BiH imaju veća prava u egzilu nego u osobnoj državi. Time se ne izjednačavaju krivci za ratove ili rat koji su danas jasni i nama i međunarodnoj zajednici, i o njima je bespredmetno voditi sporove.¹¹² Hrvatska politika je najveći zagovornik ustavnih promjena, iako nema jasan definiran koncept budućeg državnog uređenja. I pored unutarnjih podjela, najvećim dijelom se zalaže za ukidanje entetskog i uspostavu županijskog državnog uređenja, uključujući i kantonizaciju drugog entiteta.¹¹³ Ali u isto vrijeme, stoji i činjenica koju je naveo Ivo Lučić u časopisu „Status“ 2005. godine po kojoj se: „Politika predstavnika hrvatskog naroda u BiH svodi na držanje dostignutih pozicija po svaku cijenu i eventualno zauzimanje boljih, te čekanje mesije, koji će se pojavit i riješiti probleme. Njihov odgovor na složene društvene probleme, složna je kuknjava, traženje i označavanje svih „neprijatelja hrvatskog naroda“, koji su krivi što nam „nikad nije bilo teže“.¹¹⁴

¹¹² Fočo, Salih 2004., „Akteri, sistem, promjene, stanje i zablude”, *Status*, br. 2, Udruga građana Dijalog, Mostar, str. 87.

¹¹³ Žepić, Božo 2004., „Nesuglasja o ustavnim promjenama i postdaytonskoj BiH”, *Status*, br.5, Udruga građana Dijalog, Mostar, str. 119.

¹¹⁴ Lučić, Ivo 2005., „Osobni osvrt na razvoj i stanje elita u BiH”, *Status*, br.7, Udruga građana Dijalog, Mostar, str. 84.

3.7.1 BiH kao dva entiteta i jedan distrikt

Članci I. 1 i I. 3 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ili Daytonskog mirovnog sporazuma, koji je parafiran u Daytonu (SAD) na kraju mirovne konferencije održane od 1. do 21. studenog 1995. godine, a službeno je potписан u Parizu, 14. prosinca iste godine glase: „Republika Bosna i Hercegovina, čije će službeno ime od sada biti „Bosna i Hercegovina”, nastavlja svoje pravno postojanje sukladno međunarodnom pravu kao država, uz prilagodbu njezina unutarnjega ustroja prema ovdje sadržanim odredbama te unutra njezinih međunarodno priznatih granica. Ona ostaje članicom Ujedinjenih naroda te kao Bosna i Hercegovina može zadržati ili zahtijevati članstvo u organizacijama u sklopu sustava Ujedinjenih naroda i drugim međunarodnim organizacijama”.¹¹⁵ „Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske”.¹¹⁶ Na oštru suprotstavljenost stavova legitimnih zastupnika u povodu desetogodišnjice potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma u časopisu „Status“, Božo Žepić, profesor sa Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru je konstatirao da u BiH, po svemu sudeći, sve ostaje po starom, ništa nije definitivno riješeno, niti ima suglasja najvažnijih političkih aktera o krucijalnim pitanjima njezine budućnosti. Međunarodna uprava zaustavila je rat, ali nije uspostavila toliko poželjan i dugoročno stabilan mir. Nije došlo do važnijeg pomaka u razvitku gospodarstva, stvaranja zajedničkog tržišta, socijalnog razvoja, ni afirmacije pravne države. Dvojnost međunarodne i domaće vlasti, koja nema nikakve odgovornosti prema narodima i građanima BiH, nikoga ne zadovoljava. I pored izvjesnog približavanja u ocjeni potrebe za racionalizacijom države, i nadalje su na javnoj sceni goleme razlike kako urediti postdaytonsku BiH koja je u krizi i svojevrsnoj pat poziciji. Sama ne može funkcionirati bez međunarodne uprave, a ni s njom nema u izgledu naprednu budućnost. Posvuda su nezaposlenost i siromaštvo. Svi se ipak nadaju da će integracijom u Europu temeljni problemi biti riješeni i da ima nade za optimistično promišljanje budućnosti. Ostaje nam se nadati, doživjeti i vidjeti”.¹¹⁷ Sve okolnosti koje je Žepić navodio u povodu desetogodišnjice, mogu se prepoznati i danas kada je prošlo više od dvadeset godina od Daytonskog mirovnog sporazuma.

¹¹⁵ Članak I.1. Aneksa IV - Opći okvirni sporazum za mir u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 25/09).

¹¹⁶ Članak I.3. Aneksa IV - Opći okvirni sporazum za mir u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 25/09).

¹¹⁷ Žepić, Božo 2004., „Nesuglasja o ustavnim promjenama i postdaytonskoj BiH”, *Status*, br.5, Udruga građana Dijalog, Mostar, str. 106.

3.7.2 Političko jedinstvo hrvatskog naroda u BiH

Po pitanju jedinstva, Hrvati u BiH se većinom slažu da je BiH država koja može imati (europsku) budućnost, ali njezin nefunkcionalni i nedorečeni Daytonski politički ustroj trebalo bi što prije zamijeniti novim, samoodrživim sustavom, koji može biti postavljen i na načelima ZAVNOBiH-a, po kojima je to država sva tri njezina naroda. Na načelima, a ne na dijelovima tih načela, koji eventualno nekome odgovaraju, uz obvezu da se ta načela i poštuju. Valjalo bi uspostaviti odnose pune nacionalne ravnopravnosti, jer tek puna afirmacija nacionalnih težnji može dovesti do slabljenja nacionalizama i omogućiti liberalizaciju i demokratizaciju društva. U BiH je neophodno procese modernizacije privesti kraju. Pri tome je nužno napustiti dosadašnje obrasce nadidentiteta, koji su se višestruko pokazali neuspješnima i nedemokratskim. Dvije Jugoslavije su propale, praveći nadidentitet, pa bi bilo nerazumno pokušati ga oživjeti, ili nadomjestiti nekim sličnim. Ostaje činjenica da je Jugoslavija za neke nekada, bila ostvarenje idealja južnoslavenskih naroda, puni izraz njihove slobode, krajnji civilizacijski doseg i slično. Za druge ona je bila tamnica naroda, imperijalistička tvorevina, koja se nužno morala raspasti, ili koju se moralo po svaku cijenu razbiti. Pokušati ponovo s afirmacijom bilo kojeg oblika jugoslavenstva značilo bi u velikoj mjeri potaknuti otpore integracijama, kao civilizacijskom procesu, a to bi značilo daljnje nazadovanje cijelog prostora jugoistočne Europe. Umjesto nametanja „komunističkih“ paradigma nadidentita bolje bi bilo preuzeti stav koji su oni iznosili pri formiranju BiH, tvrdeći kako je ona: „rezultat današnjih osobnosti i potreba“. Možda bi tako prestali licitirati čija je BiH, tko u njoj ima veća prava, tko je stariji i slično, a počeli bi s izgradnjom pravne države, zasnovane na ljudskim pravima u skladu s europskim standardima.¹¹⁸ Između ostalog, jedinstvo Hrvata u BiH je vezano za jednakost, ravnopravnost i osiguranje pune ustavne i stvarne jednakosti sva tri konstitutivna naroda u BiH, slobodu i demokraciju, vladavinu prava, poštivanje hrvatskih branitelja i Domovinskog rata, jačanju ovlasti jedinica lokalne uprave i samouprave, pristupanje BiH Europskoj uniji, NATO-u i drugim euroatlantskim integracijama, pravu povratka svih prognanih i izbjeglih, oporavku demografske slike hrvatskog pučanstva u BiH i očuvanju nacionalnoga, duhovnoga i kulturnog identiteta.

¹¹⁸ Lučić, Ivo 2004., "Jeli BiH Jugoslavija u malom" *Status*, br. 2, str. 113-114.

4 NACIONALNA SVIEST I IDENTITET BOSANSKOHERCEGOVAČKIH HRVATA

4.1 Nacionalna svijest

Kroz povijest nacionalna svijest Hrvata u BiH nastajala je, prilagođavala se i zadržala razne elemente u specifičnim povijesnim i društvenim vremenima i u državi s političkom i kulturnom poviješću različitom od bilo koje druge države u Europi. Unatoč snažnim diskontinuitetima, nastalim uslijed naglih promjena državnopravnih uređenja, Hrvati su zadržali kontinuitet svojoj dosljednosti. To se može vidjeti na primjeru Matice hrvatske koja je utemeljena 1842. godine sa svrhom promicanja nacionalnog i kulturnog identiteta u područjima umjetničkog, znanstvenog i duhovnog stvaralaštva, gospodarstva i javnoga života te skrbi za društveni razvitak hrvatskog naroda i kulture. U BiH je ogrank Matice hrvatske osnovan 1879. godine. Matica hrvatska je prestala sa radom završetkom Drugog svjetskog rata, kada su pojedni članovi ubijeni ili osuđeni na zatvorske kazne, a obnoviteljska skupština je održana 13. svibnja 1996. godine. Hrvati u BiH su autohtona etnička nacija. Na temelju svoje autohtonosti i suverenosti je konstitutivni i državotvorni subjekat u BiH. Matična država za Hrvate u BiH je BiH, jer su oni u njoj autohtoni i suvereni. Ako bi prihvatali tezu da je Hrvatska matična država Hrvata, tada bi Hrvati sami sebe sveli na status nacionalne manjine i izgubili bi državotvornost, jer status autohtonosti i suverenosti u jednoj državi uz istovremeni status matičnosti u drugoj državi je neodrživ, jer jedno drugo isključuje.

BiH je Daytonskim sporazumom dobila novu ustavnu strukturu. Država je formirana od dva nesimetrična entiteta, jedan entitet je centraliziran i jednonacionalan, drugi je decentraliziran kao federacija kantona i dvonacionalan entitet. Međutim, u izgradnji te ustavne strukture BiH, koja je sama po sebi i kao idejni projekt nesavršena i nedovršena, vladajuće stranke vrše opstrukciju i onemogućavaju cijelovito provođenje Daytonskog sporazuma. Građani BiH, kao pripadnici naroda koji su po Daytonском Ustavu BiH konstitutivni, postali su neravnopravni i svedeni na nacionalne manjine u takvim entitetima. Kao građani, pak, oni su obespravljeni jer su entiteti etnički utemeljeni i praktično se tako provodi izgradnja državnih struktura u kojima pojedini ljudi, nacionalne manjine i konstitutivni narodi ne mogu ostvarivati ono što trebaju biti, živeći u istini, pravdi, slobodi i miru. Na taj način je nemoguće ostvarivati vlastiti identitet života, koji po svojoj definiciji znači: Da se vanjsko vođenje života poistovjećuje s unutarnjom biti čovjeka. Kako je još davno starogrčki pjesnik Pindar kazao, identitet znači: Postani što jesi! Našim današnjim jezikom reklo bi se: ostvarenje sebe i odbacivanje svih samootuđenja. U kršćanskom pak smislu znači: ostvarenje vlastitog individualiteta kao

originalne ideje Božjeg stvaranja svakog čovjeka kao osobe s vlastitim dostojanstvom i prirodnim ljudskim pravima, koji mu pripadaju već po tome što je čovjek Božje stvorene. Kako, međutim, živjeti svoj identitet i ostvarivati svoja prirodna ili bogomdana ljudska prava u takvom društvenom sustavu što ga nameće Daytonski sporazum i ustav!?¹¹⁹

4.2 Identitet bosanskohercegovačkih Hrvata

Nacionalni identitet bosanskohercegovačkih Hrvata je vezan za BiH i Hrvati su po svojoj državnoj i građanskoj pripadnosti pripadaju BiH, a po nacionalnoj pripadnosti grupi koja se zove Hrvati. U političkom pogledu oni jesu bosanskohercegovački građani, a u nacionalnom i kulturnom pogledu su Hrvati. Hrvati su većinom rimokatolici i svoj etnički identitet su gradili na vjerskoj pripadnosti. Kada se govori o religioznosti Hrvata u BiH u cjelokupnom životu, pa i u stvaranju i očuvanju identiteta, mora se istaknuti da je hrvatska tradicijska kultura sva prožeta i obilježena kršćanskim vjerskim praksama i svjetonazorom. Kroz povijest tradicijska kultura Hrvata u BiH nastajala je, prilagođavala se i zadržala razne elemente u specifičnom povijesno - društvenom kontekstu u državi. Unatoč snažnim diskontinuitetima, nastalim uslijed naglih promjena državno - pravnih uređenja, tradicijska kultura, unatoč promjenjivosti, zadržala je kontinuitet u velikom broju kulturnih fenomena. Hrvati, kao konstitutivni dio BiH, kroz povijest su bili na rubu u odlučivanju o sudbini i važnim političkim procesima, i to sve do danas. Kod Hrvata BiH postoji razlikovati zavičajni i etnički identitet, po zavičajnom mogu biti bosanci ili hercegovci, a po etničkom Hrvati. Osobni identitet je dugotrajan - i mukotrpan - proces koji se dostiže u vrijeme najjačih intelektualnih sposobnosti, ali također koincidira s početkom malaksavanja fizičkih snaga. Nacionalni identitet je također plod postupnoga rasta i akumuliranog povijesnog iskustva.

Okosnica nacionalnog identiteta je zajedništvo jezika, gajenje osjećaja pripadnosti na podlozi o predaji zajedničkih „velikih djela“ te zajedničko raspoloženje da se nastavi raditi na ostvarivanju također „velikih djela“ u budućnosti. Veličina tih „velikih djela“ određena je povijesnim okolnostima te ona u usporedbi s velikim djelima drugih ne moraju biti velika. Zapravo je svojstvo nacionalnog identiteta da oblikuje svoj povijesni narativ u kojem će mjesto naći događaji i njihova interpretacija koji ne moraju naći odjeka kod susjeda ili još manje kod udaljenih nacionalnih skupina. Štoviše, nerijetko su ti, osobito susjedni, narativi potpuno različiti. I upravo je zadaća dobrosusjedstva i stvaranja međunarodne zajednice pokušaj modificiranja nacionalnih narativa tako što će se čuti i suprotstavljeni narativ. BiH

¹¹⁹ Markešić, Luka 2010., „Politička i moralna tragedija hrvatskog naroda BiH“, *Status*, br. 14, str. 138-139.

tijekom povijesti nije, zbog različitih razloga, uspjela izgraditi osjećaj zajedništva niti glede jezika niti glede sjećanja na zajednička „velika djela”. Najnoviji rat samo je potvrdio razjedinjenost njezina tri naroda glede zajedničke nacionalne identifikacije. Očito je, dakle, da će se državno zajedništvo morati zasnovati na nekim drugim temeljima i na tragu nekih drugih modela.¹²⁰

¹²⁰ Krišto, Jure 2008., Status br.13, Udruga građana Dijalog, Mostar, str.234

5 POLITIČKA BUDUĆNOST HRVATA U BIH

5.1 Utjecaj prošlosti na političku sadašnjost

Opisujući političku situaciju do 1920. godine, Ivo Banac je u svojoj knjizi „*Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*“ napisao „Nacionalno pitanje Jugoslavije bilo je izraz sukobljenih nacionalnih ideologija koje su se razvile u svakoj od njezinih brojnih nacionalnih i vjerskih zajednica, odražavajući njihova povijesna iskustva. Te su ideologije poprimile svoje gotovo konačne obrise znatno prije ujedinjenja i nisu se mogle znatnije mijenjati ni milom ni silom. Podjele koje su bile svojstvene nacionalnim pokretima Srba, Hrvata i Slovenaca – kao triju glavnih nacionalnosti Jugoslavije nisu međutim bile same po sebi dovoljne da zapriječe nastanak jedinstvene južnoslavenske države. Zasluga za taj čin mora se pripisati ideologiji unitarističkog jugoslavenske inteligencije u Austrougarskoj, a srpska ga je elita mogla prihvati bez ikakvih znatnijih odstupanja od svih tradicija i oznaka srpske državnosti. Osporavanje nacionalne individualnosti svake južnoslavenske nacije poslije ujedinjenja – što je bilo stajalište svojstveno shvaćanjima unitarističkog jugoslavenstva – uvelike je olakšalo uvođenje centralizma. U okolnostima koje su prevladale, a u kojima su sve nekadašnje srpske ustanove ostale skoro nedirnute, centralizam je bio onaj sustav koji je najmanje mogao unaprijediti nacionalnu ravnopravnost. Dapaće, on je promicao ciljeve srpske prevlasti, što se odražavalo u vladajućem položaju Srba u svim oblastima javnih poslova. Zbog toga je, nasuprot željama nekih dobronamjernih unitarista, integralni unitarizam doživljen kao ostvarenje srpske hegemonije, te je zato i postao ozloglašen“.¹²¹ Na složenu strukturu današnje BiH veliki utjecaj ima povijest, koja ju je više dijelila nego ujedinjavala, a dijelom i okolnosti koje nisu stvorile dominantni narod, da može formirati svoju državu – naciju kao i njezin strateški položaj na Balkanu. Današnji problemi u BiH samo u nešto drugčijoj formi postojali su i u prošlosti. Čak su i činitelji uglavnom isti. U prošlosti kao i danas Ruska Federacija ima vrlo sličan odnos prema BiH kakav je imalo i Rusko Carstvo, Turska svojom politikom nastoji ostvariti što veći utjecaj na BiH, a Austrougarsku Monarhiju na neki je način zamijenila Europska unija s dominantnim njemačko - austrijskim utjecajem, samo za razliku od Austrougarske, Europska unija ima bolji status među svim narodima u BiH. Na europskom Zapadu i u SAD obično se smatra kako je BiH živjela stoljećima u idealnoj multietničkoj, multireligijskoj i multikulturalnoj zajednici. Međutim, prošlost BiH

¹²¹ Banac, Ivo 1995., *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Globus, Zagreb, str. 377-378.

koja je tek 1992. godine prvi put u novijoj povijesti postala samostalnom državom govori suprotno. Naime, u doba Osmanlija postojala je jaka središnja vlast u kojoj su samo muslimani bili u položaju slobodnog puka, a druge dvije vjere, poglavito katolička zajednica, bile su u položaju bespravnog življa. Od 1878. do 1918. godine kada je BiH bila u sastavu Austrougarske Monarhije koja se oslanjala na katoličko i djelomice muslimansko pučanstvo, Srbi su bili nezadovoljni i tražili da se BiH sjedini sa Srbijom. U vrijeme prve jugoslavenske države (1918.-1941.) povlašteno je bilo srpsko pučanstvo, dakle ono pravoslavne vjere. U doba Drugog svjetskog rata, za postojanja NDH (1941.-1945.) favorizirano je pučanstvo katoličke i islamske vjeroispovijedi. U Jugoslaviji (1945.-1990.) indirektno se davala prednost Srbima i Muslimana koji su bili sudionici partizanskog rata, članovi Komunističke partije, odnosno projugoslavenski ili prosrpski orijentirani. Hrvati su tada tretirani najnepovoljnije od sve tri etničke zajednice u BiH, rijetki su postigli najviše položaje, a nametan im je kompleks kolektivne krivnje zbog NDH-a. Poslije sloma komunizma i raspada Jugoslavije, kada više nije bilo jake središnje vlasti kao u tursko, austrijsko ili jugoslavensko doba, na površinu su izbile sve kulurološke, civilizacijske, konfesionalne i etničke suprotnosti. Sve je to pokrenula srpsko - crnogorska agresija na Hrvatsku pa zatim na Hrvate i Muslimane u BiH, a iza svega je stajala stoljetna težnja Srba da prisvoje BiH kao svoju zemlju. Otpor najprije Hrvata a zatim i Muslimana, pa sukob ta dva naroda, doveo je kao i u doba Drugog svjetskog rata do međusobnog sukoba triju naroda, samo ovaj put nije bilo četvrte, kompromisne, partizanske politike koja je na bazi oslobođanja od neprijatelja i obećanog federalizma vodila ka pomirbi svih strana, a preko nje, zapravo, uspjehu svoje komunističke revolucije. Mir u BIH, zapravo prestanak otvorenog rata, mogle su opet donijeti samo jake vanjske sile. Kad tu ulogu nisu mogli odigrati europski politički savezi, nastupile su Ujedinjeni Narodi, odnosno SAD s mirovnim sporazumima. Dogodilo se opet ono što se već na neki način zbivalo i u doba velike istočne krize (1875.-1878.) kada su u Berlinu velesile dale mandat Austrougarskoj da održava red u BiH. Danas se u BiH događa kao i prije više od sto godina kada je hrvatski ideolog i političar Ante Starčević rekao, na prijedlog da se BiH daju vanjski čuvari (protektori) on se upitao „A tko će čuvati te čuvare?“. Odnosno, dokad će ti čuvari moći i htjeti o svom trošku održavati red i sprječavati novi rat? Naime, u BiH u kojoj su dva entiteta, tri etniciteta (naroda), dva pisma, tri jezika, gdje su na uskom prostoru pomiješane tri ponajveće svjetske religije, mnogo toga se teško usklađuje, usprkos (ne)nastojanjima koja dolaze uglavnom sa strane, iz Europske zajednice, SAD-a i UN-a.

5.2 Politička budućnost

Svakom čovjeku je danas jasno da je BiH kao država neoboriva činjenica, ali i to da je njen društvo duboko podijeljeno. Upravo na toj podijeli društva argumentirat će snage etničkog bloka nastojeći pojačati teritorijalizaciju etniciteta uspostavom tri etnička entiteta. Ako je rješenje sa tri entiteta propalo u ratu, a jeste u liku nudenog i neusvojenog mirovnog plana o uniji triju nacionalnih republika, nema razloga da se ponovo uspostavi u miru. Rješenje nisu ni dva entiteta, od kojih je jedan država u punom nacionalnom kapacitetu, a drugi prostor za majorizaciju i nepovjerenje.¹²² Kako u prošlosti tako i danas, hrvatska ideologija je uvijek bila izražena protiv centralizma, jer kakav je bio slučaj od prije sto godina, kada svi Južni Slaveni nisu bili jedna nacija, tako i danas se nemože ustrajati u težnji da različite nacije steknu jedinstvene unitarne važnosti, pogotovo na stupnju razvijenosti i demokracije koja trenutno vlada u BiH. U idealnom društvu je primjenjiv građanski politički princip, koji se zagovara u BiH, ali kako BiH u ovom trenutku nije idealno društvo, to bi značilo za BiH vladavinu jednog naroda i to onoga najbrojnijeg, bez obzira na kvalitet ponuđenih političkih predstavnika.¹²³ Politička budućnost BiH, a tako i Hrvata u BiH kao konstitutivnog naroda trenutno nije u vidu građanske države, kao neke druge europske države, jer još uvijek vladaju nacionalne i/ili nacionalističke stranke, koje uglavnom gledaju svoje interese prije interesa zajedničke države. Da nije bilo rata u BiH, vjerojatno bi se BiH kao država izgradila bitno drugačije, ali u ovakvom slučaju BiH je podijeljena, prije svega oko svoje prošlosti, a nerijetko i oko budućnosti. U situaciji, kada narodi u BiH imaju ovakve lidere i sa svojim ograničenim liderskim sposobnostima i težnjama, daleko je BiH od stabilnosti da joj ne bi trebala nova „međunarodna intervencija”. Iako su nam međunarodne intervencije češće donosile više štete nego koristi. Međunarodna intervencija u vidu Daytonskog mirovnog sporazuma je dovela do prestanka ratnih aktivnosti i stvorila državu dva entiteta za tri konstitutivna naroda, koja najčešće ne funkcioniра, što i sami tvorci priznaju. Dok god BiH ne dostigne političku kulturu i stupanj demokracije na kojem će doći do ukidanja entiteta, stvaranja građanske države, gdje će joj njena etnička raznolikost biti bogatstvo, do tada BiH će morati funkcionirati onako kako je ustavno dizajnirana, kao neka vrsta eksperimentalne države u kojoj je međusobni rat nastavljen samo drugim sredstvima. Po pitanju predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata i onih koje su oni izabrali, a tako i onih koje nisu, a isti ih

¹²² Filandra, Šaćir 2004., „Dayton ili Bosna”, *Status*, br.5, str. 61.

¹²³ Kasapović, Mirjana 2007., „Metodološki problemi kritike konsoncijacijske demokracije u BiH”, *Status*, br. 7, str. 142.

(ne)predstavljaju, može se reći da za sve ove godine sudjelovanja u vlasti nisu napravili ništa revolucionarno, niti u političkom, niti u ekonomskom smislu, naravno, uvijek prvdajući se složenim sustavom upravljanja, gdje su uvijek oni „drugi” kočničari svih pozitivnih procesa. Što može vrijediti za političke predstavnike svih konstitutivnih naroda, pa i građana u BiH. Za budućnost kako BiH, tako i Hrvata u BiH, kako je naglasio mons. Tomo Vukšić na Petom međudekanskom susretu u BiH, održanom u Travniku, 26. travnja 2018. godine u traženju mogućega rješenja problema katolika i Hrvata u BiH najbitnije je: „Voditi brigu za one koji su ovdje, zaustavljanju njihova iseljavanja, podizanje nataliteta, povratak raseljenih, stvaranje ozračja sigurnosti svake vrste u BiH, izgradnja međusobnoga povjerenja i društvene slike, podizanje političke i pravne sigurnosti cijelog društva, postizanje ustavno pravne jednakosti svih, koja će pogodovati gospodarskom razvitu, a u svom budućem političkom i gospodarskom organiziranju Hrvati iz BiH morali bi također ubrzano učiti npr. od židovskog iskustva i modela organizirane solidarnosti, provjereno i dokazanoga na raznim stranama po svijetu u obrani interesa svoga naroda, posebice u krajevima gdje pripadnici toga naroda žive u stanju društvene manjine. Neprekidno treba tražiti pravedan teritorijalni i upravni preustroj cijele države. Ta promjena Daytonskoga teritorijalnog ustroja trebala bi ići u pravcu konfederalne reorganizacije cijele BiH na način, kako je to nekada učinjeno u Švicarskoj ili Belgiji. Naime tada se, upravo zbog vrlo sličnih problema i radi njihova rješavanja, pri organizaciji Švicarske poštovalo i istovremeno primijenilo više kriterija: narodni, jezični, teritorijalni, vjerski, gospodarski, povijesni, koji su i danas na snazi i čak se povremeno nadograđuju. Sve u službi konkrenoga čovjeka, naroda, njihovih potreba i identiteta, jer su tamošnji ljudi svjesni, da ni jedan oblik državnog ustroja ne može biti skup, ako je u službi pravde, pravednoga mira, društvene slike, ljudskih prava i dostojanstva pojedinaca i naroda. Uza sve to, u BiH može biti trajnoga mira samo ako se, uz poštovanje i primjenu kriterija ravnoteže pravde, ugradi i mehanizam ravnoteže straha. Jer ovdje, nažalost, drugomu i drukčijemu se obično ne garantira nešto zato što ima pravo na to, nego zato je primorano, da se poštuje prava drugoga. Na lokalnoj razini Hrvati stalno trebaju osnaživati i njegovati svoje ustanove nacionalne kulture i znanosti: sveučilište, škole, jezik, kulturološka društva, akademiju znanosti, kazalište, medije itd. Od velike koristi bilo bi također: definiranje osnovnih interesa naroda koje će svi promovirati i zastupati; demokratizacija političkog aktivnosti stranaka kroz čuvanje zajedništva naroda; jačanje kredibiliteta Crkve kroz utvrđivanje njezina unutrarnjega jedinstva; a na široj razini održavanje dobrih odnosa s Hrvatskom i svjetskim centrima moći. Sve nabrojano predstavlja osnovne elemente društvene

pravde.”¹²⁴ BiH je multinacionalna i multikulturalna država koja se mora ustrojiti na zadovoljstvo svih koji u njoj žive. Borba hrvatskog naroda za ravnopravnost mora biti u skladu sa zajedničkim vrijednostima Europske unije, a da bi se ostvarila ta borba, mora postojati jedinstvo hrvatskog naroda u BiH. BiH jedino je moguća kao državna zajednica triju suverenih, konstitutivnih i ravnopravnih naroda: Hrvata, Srba i Bošnjaka, odnosno kako naroda tako i građana, gdje jedno drugo ne isključuje. To se jedino može ostvariti novim ustavnim i administrativnim i teritorijalnim preustrojem BiH. BiH mora pristupiti euroatlantskim integracijama jer je jamstvo dugoročne političke stabilnosti BiH, te gospodarskog i društvenog razvijanja ove države uz neovisne institucije pravne države koje su glavni temelj svake demokratske države i pravnog poretku, jamac slobode i prava svakoga čovjeka, jednakosti svih građana pred zakonom, te jedini put k vraćanju vjerodostojnosti i jačanju povjerenja građana u institucije vlasti u BiH. Opstojnost BiH kao države i njezin ulazak u krug samoodrživih subjekata međunarodnoga prava osigurat će samo potpuna ravnopravnost Bošnjaka, Srba i Hrvata. Takvi uvjeti jamče dugotrajnu političku stabilnost našega prostora, a bez političke stabilnosti nema ni sigurna opstanka, a kamoli dostoјna suživota i gospodarskoga, kulturnoga i svakoga drugog napretka. Zbog spleta različitih povijesnih okolnosti BiH kao država, nastala je relativno kasno. To nikako ne znači da se u razgovorima o njezinu budućemu ustroju iz rasprave mogu isključiti ona načela na kojima je uspostavljena većina današnjih europskih država. Iskustva moderne civilizacije pokazala su da je upravo savezni ustroj države najprihvatljiviji oblik za sve složene, višenacionalne države, kakva je, uostalom, i BiH. Unatoč tomu i danas se mnogi zanose idejom o stvaranju nekakve državne nacije, što dodatno komplikira ionako složeno stanje. Raspad SSSR-a, i Jugoslavije zorno pokazuje da je svaki pokušaj iskoraka u tom pravcu, najblaže rečeno, gubljenje vremena. Polazeći od činjenice da je prostor današnje BiH u posljednjih stotinu godina bio poprištem ratnih sukoba, smatramo da u pregovorima o budućemu ustroju ove države može i mora naći rješenje problema koji u vrlo velikoj mjeri sputava njezin razvoj. To je kvalitetno rješenje nacionalnoga pitanja triju konstitutivnih naroda i svih građana BiH. Bez pravična rješenja toga pitanja BiH ne može postati samoodrživom državnom zajednicom. Bošnjački, srpski i hrvatski narod tri su konstitutivna, odnosno ustavotvorna, državotvorna i jednakopravna naroda u BiH. To mora biti temeljno načelo budućega državnog ustroja. Kako bi ostvario svoja suverena i neotuđiva prava, svaki od triju konstitutivnih naroda, dakle i

¹²⁴ Vukšić, Tomo 2018, „Demografska prisutnost katolika u BiH od 1996. godine do 2017. godine”, Podaci preuzeti s službene stranice Biskupske konferencije u BiH: <http://www.bkbih.ba/>, datum pristupa, 20.12. 2018. godine.

hrvatski, mora imati svoje političke, znanstvene, obrazovne, informativne, kulturne i druge ustanove na cijelom području BiH. Preko tih ustanova on će čuvati i njegovati svoju baštinu i razvijati svoje nacionalne posebnosti. U prijedlogu novoga ustavnog rješenja za BiH potrebno je polaziti od neotuđivoga i neprenosivoga prava hrvatskoga naroda na jednako upravljanje BiH, odnosno od jednakosti zastupljenosti političkih predstavnika svih triju naroda u tijelima izvršne vlasti, pravične raspodjele vodećih mjeseta u državi i konsenzusa u odlučivanju, uključujući pravo veta na odluke koje bi se nekomu narodu, voljom predstavnika ostalih dvaju naroda, pokušale nametnuti. Posebice se naglašava da nacionalne posebnosti svakoga naroda treba uvažavati i poštovati. BiH je država triju konstitutivnih i jednakopravnih naroda. Stoga se u njezina ustavnopravna rješenja moraju ugraditi i ona koja tu konstitutivnost i jednakopravnost jamče. I jedna i druga vrijednost, mora biti zajamčena na svim nivoima vlasti i života bosanskohercegovačkog društva. BiH je i država građanskih i ljudskih prava. Tim pravima se u današnjem svijetu pridaje posebna važnost. Ona moraju biti jedno od središnjih mjeseta i u budućem ustavnopravnom ustroju BiH. Evropska iskustva mogu poslužiti kao ideja vodilja u njihovom uređivanju. Sukladno tome, poželjna organizacija BiH podrazumijeva i uređivanje obrazovanja, kulturnog organiziranja, medija itd., koji ta i takva prava i omogućuju. To, dakako, ne znači zagovaranje parcelizacije bilo koje od tih oblasti. Naprotiv, moguće je izgraditi svaku od njih na način da se njima omogući isticanje i onoga što je zajedničko, ali i njegovanje onoga što je posebno. Na kraju, BiH je država koja graniči sa dvije države jednom na istoku, drugom na zapadu. U njima, što je još bitnije, žive narodi, dijelovi kojih su konstitutivni i suvereni i u BiH. Zbog te činjenice gotovo je nemoguće zamisliti međudržavne odnose BiH sa njezinim susjedima po matrici koja karakterizira susjedske odnose drugih zemalja. Zbog te činjenice, drugim riječima, BiH se htjela ili ne, nalazi u nekoj vrsti premosnice od karaktera koje ovisi stabilnost čitave regije, ali i nje same. Ona može biti jamac i stabilnosti i potresa, ovisno o tome kakvu logiku odnosa sa susjedima izgradi. Ako je to logika klasične međudržavne uvjetovanosti, ona će, i kratkoročno i dugoročno, proizvoditi potrese i prijetiti novim sukobima. Ako je, pak, u pitanju logika međuetničkog, gospodarskog, kulturnog, političkog, ljudskog prožimanja, ona će amortizirati napetosti i omogućavati povjerenje. Stoga smatramo da bi interes BiH bio zagovaranje svojevrsnog nordijskog modela u odnosima s njezinim istočnim i zapadnim susjedima, modela koji štiti identitete, ali i relativizira granice i omogućuje slobodan protok i ljudi i roba.¹²⁵

¹²⁵ Kukić, Slavo 2004., „Između jugoslavenskog scenarija i evropske budućnosti”, *Status*, br. 2, str. 96-97.

6 ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina, od vremena austrougarske uprave do danas, je prošla kroz nekoliko različitih faza svoje državnosti. Hrvati kao narod koji žive stoljećima na teritoriju koji danas pokriva BiH, su uvijek imali utjecaj na njena politička događanja. Kroz čitavu povijest po pitanju bosanskohercegovačkih Hrvata je uvijek bilo aktualno „hrvatsko pitanje”, koje su politički predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata pokušavali rješavati na razne načine. To pitanje je uvijek bilo i nastavlja biti jedan od problema koji opterećuje bosanskohercegovački politički život, kako nikad nije riješeno na adekvatan način, pa tako i danas ne dopušta državi da funkcionira kao moderna demokracija. Politička volja Hrvata kroz povijest je često ignorirana, a Hrvati u dosta slučajeva nisu imali političku moć da zaštite svoje interese. BiH kao država, a u njoj i bosanskohercegovački Hrvati kao konstitutivan narod, zbog svoje složene prirode, može opstati samo ako svi konstitutivni narodi imaju jednak prava, kao u razvijenim višenacionalnim demokracijama. Samo razumjevanjem, tolerancijom i pravednom reformom političkog sustava, Hrvati mogu opstati u BiH kao svojoj domovini i državi svojih predaka, a BiH se može razviti u moderno demokratsko društvo. Povjesna iskustva nas uče da su neriješena nacionalna pitanja na području BiH u prošlosti, na izravan ili neizravan način, prouzročila nekoliko ratnih sukoba. Neriješena nacionalna pitanja u Austrougarskoj Monarhiji na području BiH bila su povod za izbjijanje Prvoga svjetskog rata. Slična zbivanja obilježila su i razdoblje prije i za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Uz vanjsku agresiju i sudar međusobno oprečnih ideologija, karakterističnih za razdoblje Drugoga svjetskog rata, izbio je u BiH i vrlo brutalan međunacionalni sukob čije se posljedice osjećaju i danas. Uzroke tih događanja treba tražiti u povjesnim okolnostima u kojima su se oni zbivali. No, pri tomu nikako ne treba smetnuti s uma da su upravo neuređeni međunacionalni odnosi najviše pridonijeli izbjijanju i rasplamsavanju sukoba, kako 1914. godine tako i 1941. godine. Druga Jugoslavija stvorena je revolucionarnim metodama. Za postojanja te državne zajednice vladajuća je struktura, predvođena Komunističkom partijom, pod geslom „bratstva i jedinstva” provodila politiku koja se temeljila isključivo na ideoškim i klasnim načelima, gdje nacionalno pitanje, unatoč stalnomu propagiranju „bratstva i jedinstva” nije bilo riješeno. Nacionalna pitanja su dovela do ponovno raspada Jugoslavije i izbijanja rata na području BiH. Četverogodišnji rat, koji je obilježen s nekoliko međunarodnih mirovnih konferencija i cijelim nizom bilateralnih i multilateralnih sastanaka, završio je mirovnim sporazumom u Daytonu, potpisanim potkraj 1995. godine. Sporazum je zaustavio ratni sukob, ali većinom nije dao odgovor na dosta drugih pitanja. Stoljetne međunacionalne razmirice nastavljene su sofisticiranjim metodama, koje se vode i danas primjenom različitih oblika „specijalnoga”

rata. Takvom stanju silno pogoduje i međunarodni faktor u BiH koji svojim postupcima često koci razvoj demokracije i onemogućuje preobrazbu BiH u samoodrživu državnu zajednicu. Sama činjenica da je BiH država koja ima tri konstitutivna naroda, tri jezika, dva entiteta, trinaest skupština, trinaest vlada, više od stotinu ministarstava - dovoljno govori o složenosti situacije. Danas je BiH višenacionalna država u kojoj opet na odgovarajući način nisu riješena nacionalna pitanja. Za prosperitetnu budućnost BiH neophodan je preustroj složenoga državnog mehanizma, kojim unatoč postojanju domaćih institucija upravljuju međunarodni upravitelji. Tri konstitutivna naroda i građane BiH očekuje vrijeme kada će njihovi izabrani politički predstavnici morati sjesti za stol i pokušati postići dogovor o samoodrživom ustroju države. Mnogo je pitanja o kojima će se u tim pregovorima morati voditi računa. Središnje pitanje bit će pravedno osiguravanje legitimnih nacionalnih interesa triju naroda. Tek kada se ono riješi po standardima kakvi vrijede u ostalim europskim višenacionalnim državama, moći će se rješavati druga pitanja o kojima ovisi kvaliteta života svakoga pojedinca. Interes Hrvata je sudjelovati u stvaranju i izgradnji multietničke države koja će održavati tjesne i prijateljske veze s Republikom Hrvatskom. Također, kao najmanja nacionalna zajednica Hrvati i njihovo političko vodstvo nisu bili u stanju bitno utjecati na politička gibanja, a pogotovo ne usmjeravati ih prema svojim interesima i željama i nisu bili u situaciji poduzimati bilo kakve političke, a pogotovo ne vojne inicijative. Hrvatsko vodstvo je u određenoj mjeri pokušavalo surađivati s onima koji su bili spremni jamčiti ostvarenje minimuma onoga što je samo vidjelo kao hrvatsko pravo na BiH, gdje politička pozicija nije bila jaka, ali je s druge strane bila racionalna i konzistentna. Hrvati u BiH su autohton narod BiH i u povijesno - političkom smislu nacija koja tvori BiH zajedno s druga dva naroda i ostalim njezinim žiteljima. Političke vrijednosti federalizma, decentralizacije, supsidijarnosti i legitimnog predstavljanja najprikladnije su za trajno poredak odnosa između zajednica i održivu organizaciju pluralnih društava kao što je BiH, a temeljene na uzajamnom priznanju, poštivanju i suradnji vođenom načelima kompromisa, dijaloga i konsenzusa. Konstitutivnost, kao neupitna povijesno - tradicijska odrednica države BiH, potvrđena i njezinim Ustavom, nije u suprotnosti s političkim vrijednostima suvremene Europe. Naprotiv, ona je temeljna odrednica višenacionalnih država Europe, svijeta i višenacionalnog karaktera BiH kao države triju nacija, koje uz etničke imaju i jasno određene političke identitete, te jasan putokaz na kojim principima je nužno organizirati europsku BiH. Specifičnost BiH je u tome što je njena sadašnjost „uklještena“ između prošlosti i budućnosti. Ogromna društvena energija troši se na rasprave o prošlosti i na mogući razvoj države i društva u budućnosti, a za sadašnjost nema dovoljno ni vremena ni energije. Između vrijednosti povijesnog naslijeđa i izazova budućih euroatlanskih integracija, racionalnost sadašnjosti teško dolazi do izražaja. Nedostatak

racionalne politike u BiH utiče na širenje iracionalnog političkog prostora u kome se vladajuće stranačke elite snalaze kao „riba u vodi”. Povijesno naslijede prepuno nesuglasica, sukoba i protivrječnosti ne poima se kao problem koji treba razriješiti, nego se koristi kao neiscrpna „riznica” za argumente političkih sukobljavanja i dobijanja vlasti. Izazovi budućnosti, s druge strane, služe kao izgovor da će se svi postojeći problemi razriješiti u budućem vremenu „kada uđemo u Europsku uniju”. Vladajuće stranačke oligarhije uzroke svih bitnih problema izvode iz prošlosti, rješenje problema delegiraju u budućnost i pomoću javnih medija stvaraju virtualnu sadašnjost.¹²⁶ Kroz stoljeća samo su se mijenjali protagonisti autoritarnih režima, sprečavajući hrvatski narod da razvije osjećaj političkog subjektiviteta u državi rođenja, odnosno da naciju realizira u osobnoj državi. Odvojen od glavnih društvenih procesa koji su, osobito u XIX. i XX. stoljeću, iz temelja preobrazili lice najrazvijenijeg dijela svijeta, rodivši državom zasnovanom na autoritetu institucija, ostao je bosanski i hercegovački Hrvat taocem stoljetnih europskih kontradikcija i topovskim mesom u obračunima velikih sila ili se iseljavao diljem svijeta noseći istovremeno gorčinu zbog odlaska, ali i žudnju za zavičajem kojemu nije bilo lijeka. Mogućnost međunarodnog priznanja BiH taj narod je ipak prepoznao na pravi način, jer se na referendumu za međunarodno priznati državu BiH, u predvečerje rata 1992. godine, izjasnio pozitivno više od 95 %, da bi već sljedeće godine postao žrtvom političke opcije zasnovane na njegovu tjelesnom i mentalnom iseljenju iz te iste države. O posljedicama je izlišno govoriti jer smo svjedoci ovoga tragičnog preokreta, ponovno u ime fiktivnih i nedostižnih etničkih homogenizacija i obećane „sreće” u etno-konfesionalnome raju. Opet se očitovalo – opet kao 1941. i 1945. godine u vidu krvave lakrdije – da koncept integralnog odnosno unitarnog hrvatstva nije u stanju razriješiti dihotomiju između države, nacije i kulture i da to u krajnjem slučaju uspješno može apsolvirati jedino iznova osmišljen kulturološki koncept. Pojednostavljeno: biti nacionalni Hrvat i katolik, ali s razvijenom sviješću o pripadnosti jednoj zemlji gusto posijanom znakovima identiteta sada smišljeno gurnutih ili u anonimnost ili razumljivih i prijemučivih tek zanemarljivo malom broju sposobnih da prepoznaju trajne vrijednosti i otrgnu se od stereotipa. Unitarizacija kulture kao i državno - politička unitarizacija prisutni kao vladajući trend zadnjih deset godina sasvim sigurno vode u daljnju degradaciju i propadanje. Hrvati imaju dvije države, i već bi bilo krajnje vrijeme da počnu razvijati dobrosusjedske odnose na bazi međusobnog uvažavanja. Proglašavanje ovdašnjih Hrvata dijasporom neslana je šala, o čijim štetnim efektima je suvišno govoriti. Možda bi odgovor mogao biti i u tome da ovdašnji Hrvati one iz Hrvatske proglose vlastitom dijasporom. Tako bi paradoks marginaliziranja

¹²⁶ Nešković, Radomir 2017., *Nedovršena država : politički sistem BiH*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, str. 419.

postao vidljiviji. Kao najsvježiji problem kod Hrvata ostaje ratna trauma poistovjećivanja države i domovine, tj. zavičaja. Država za koju su Hrvati dali svoje glasove, a protiv koje su se okrenuli zahvaljujući manipulaciji, izjednačena je sa domovinom kojoj alternative nema. Vratiti ovaj slijepi rukavac povijesti u njegov prirodni tok primarni je zadatak novog osmišljavanja vlastite pozicije u svijetu u kojem u krevet liježemo u jednoj, a budimo se u drugoj epohi.¹²⁷ Hrvati su u BiH kroz otvoreno nacionalno pitanje opravdano zabrinuti oko pitanja svoje opstojnosti. Odgovor na „hrvatsko pitanje” u BiH može se naći u okvirima slobode i humanizma, poštivanja ljudskih vrijednosti i vrlina te povjesnog, duhovnog, političkog i ekonomskog narodnog integriteta. Nužno je nastaviti suprotstavljanje diskriminaciji i asimilaciji, negiranju i ranijih povijesnih pokušaja ostvarenja hrvatske narodne slobode. Bavljenje hrvatskim pitanjem u BiH ne treba biti motivirano nacionalnom ideologijom, šovinizmom ili revanšizmom, nego razlogom narodne egzistencije i opstanka u BiH što je nemoguće bez slobode i jednakosti s druga dva naroda u BiH.

¹²⁷ Lovrenović, Dubravko 2004., „Središte bez središta”, *Status*, br. 3, , str. 96-97.

7 SPISAK LITERATURE

1. Abazović, Mirsad, 1999, *Kadrovska rat za BiH*, Savez logoraša BiH, Sarajevo
2. Arnautović, Suad 1996., *Izbori u BiH '90 : analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo
3. Banac, Ivo 1995., *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Globus, Zagreb
4. Bilandžić , Dušan, 1999., *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb
5. Cipek, Tihomir i Vrandečić, Josip, ur. 2007., *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povjesnoj tradiciji*, zbornik radova, Alinea, Zagreb
6. Cvitković, Ivan 2004., *Konfesija u ratu*, Svjetlo riječi, Sarajevo
7. Cvitković, Ivan 2006., *Hrvatski identitet u BiH : Hrvati između nacionalnog i građanskoga*, Synopsis, Zagreb
8. Džaja, Srećko M. 2004., *Politička realnost jugoslovenstva*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb
9. Đaković, Luka 1985., *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb
10. Enciklopedija Jugoslavije 1983, *Socijalistička republika BiH*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
11. Gellner, Ernest 1998., *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb
12. Goluža, Božo 1997, *Pregled života i rada Katoličke crkve u pokrajinama BiH 1918.-1990.*, Mostar
13. Grbavac, Valentino 2016, *Neravnopravna demokracija: Politički položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Institut za društveno-politička istraživanja (IDPI), Mostar
14. Hobsbawm, Eric 1993., *Nacije i nacionalizam: program, mit, stvarnost*, Novi Liber, Zagreb
15. Holbrooke, Richard 1998., *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo
16. Horvat, Josip 1989., *Politička povijest Hrvatske (drugi dio)*, August Cesarec, Zagreb
17. Ibrahimagić, Omer 1998., *Državno – pravni razvitak BiH*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo
18. Išek, Tomislav 1991., *Hrvatska seljačka stranka u BiH 1929 – 1941*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo
19. Filandra, Šaćir, 1998., *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo
20. Korsky, Ivo 1991., *Hrvatski nacionalizam*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
21. Krišto, Jure 2001., *Uloga Ive Pilara u hrvatskom organiziranju u BiH*, Godišnjak Ivo Pilar br.1, Zagreb
22. Krišto, Jure 2008., *Riječ je o Bosni*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb
23. Mahmutćehajić, Rusmir 1998., *Kriva politika, Čitanje historije i povjerenje u Bosni*, Radio Kameleon, Tuzla, DID Sarajevo, Durieux, Zagreb
24. Matković, Hrvoje 2002., *Povijest Nezavisne države Hrvatske – drugo dopunjeno izdanje*, PIP Pavičić, Zagreb
25. Matković, Hrvoje 2003., *Povijest Jugoslavije 1918.-1991.-2003.*, Pavličić, Zagreb
26. Matković, Hrvoje 1997., *Tko je tko u NDH*, Minevra, Zagreb
27. Mužić, Ivan 1969., *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Osobna naklada autora, Split
28. Nešković, Radomir 2017., *Nedovršena država : politički sistem BiH*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo
29. Noel, Malcolm 2011., *Bosna kratka povijest*, Buybook, Sarajevo
30. Perić, Ivan 1984., *Suvremeni hrvatski nacionalizam*, August Cesarec, Zagreb
31. Skoko, Božo 2009., *Država kao brand*, Matica Hrvatska, Zagreb
32. Stančić, Nikša 2002., *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb

33. Sučeska, Avdo 1978., *Istorija države i prava naroda SFRJ (treće izdanje)*, Svjetlost, Sarajevo
34. Šišić, Ferdo 2001., *Povijest Hrvata : pregled povijesti hrvatskog naroda 1526. – 1918.*, Marjan tisak, Split
35. Tadić, Mato 2013., *Ustavnopravni položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini od Washingtonskog sporazuma do danas*, Matica hrvatska, Mostar
36. Zgodić, Esad 2003., *Bosanska politička misao – Austrougarsko doba*, DES, Sarajevo
37. Zgodić, Esad 2008., *Ideja bosanske nacije i druge teme*, Zalihica, Sarajevo
38. Zgodić, Esad 2015., *O državama – knjiga 1*, FPN, Sarajevo
39. Zgodić, Esad 2015., *O državama – knjiga 2*, FPN, Sarajevo
40. Zovko, Ljubomir 2007., *Studije iz pravne povijesti BiH 1878 – 1941.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar

Stručni radovi:

1. Grupa autora 2010., „Stabilizacija međuetničkih i međureligijskih odnosa na zapadnom Balkanu I Tom”, zbornik radova, u Aganović, Arijana, „*Političke stranke i religija u BiH*” BOŠ, Beograd, str. 309-319.
2. Grupa autora 2011., „Identitet BiH kroz historiju 1”, zbornik radova, u Leček, Suzana, „*Autohtono ili moderno oblikovanje kulturnog identiteta bosanskohercegovačkih Hrvata prema zamislima seljačke sloge 1935-1941*”, Institut za istoriju, Sarajevo, str. 53-83.
3. Grupa autora, 2016, *BiH - federalizam, ravnopravnost, održivost - Studija preustroja BiH u cilju osiguravanja institucionalne jednakopravnosti konstitutivnih naroda*, Institut za društveno - politička istraživanja (IDPI), Mostar
4. Grupa autora, 2012., *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 24. i 25. travnja 2012.godine, Glas koncila, Zagreb
5. Grupa autora, 2017, *Hrvati Bosne i Hercegovine - nositelji europskih vrijednosti?*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Neumu 16. i 17. ožujka 2017.godine, Ured hrvatskog člana Predsjedništva BiH, Neum

Normativni akti:

1. Opći okvirni sporazum za mir u BiH („Službeni glasnik BiH”, broj 25/09)
2. Ustav Federacije BiH sa amandmanima („Službene novine Federacije BiH”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08)
3. Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna („Narodni list Hrvatske zajednice Herceg – Bosna”, br.1/1992)
4. Odluka o formiranju Hrvatskog vijeća obrane („Narodni list Hrvatske zajednice Herceg – Bosna”, br.1/1992)
5. Statut Hrvatskog narodnog sabora u Bosni i Hercegovini
6. Federalno ministarstvo pravde, Rješenje broj:03-054-1241/97 od 06.08.1997.godine

Časopisi:

1. *Društvena istraživanja*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
2. *National Security and the Future*, 2018, Volume 19, br.3, Udruga sv. Jurja, Zagreb
3. *Status*, 2004, br.2, Udruga građana Dijalog, Mostar
4. *Status*, 2004, br.3, Udruga građana Dijalog, Mostar
5. *Status*, 2004, br.5, Udruga građana Dijalog, Mostar
6. *Status*, 2005, br.7, Udruga građana Dijalog, Mostar
7. *Status*, 2006, br.9, Udruga građana Dijalog, Mostar
8. *Status*, 2008, br.13, Udruga građana Dijalog, Mostar
9. *Status*, 2008, br.14, Udruga građana Dijalog, Mostar

Internet izvori:

1. <http://www.idpi.ba/>, zvanična web stranica Instituta za društveno-politička istraživanja (IDPI)
2. <http://ivanlovrenovic.com>, zvanična web stranica Ivana Lovrenovića
3. <https://www.bkbih.ba.>, zvanična web stranica Biskupske konferencije BiH
4. <http://www.enciklopedija.hr/>, zvanična web stranica Hrvatske enciklopedije
5. <http://www.hcsp-bih.com>, zvanična stranica Hrvatska čiste stranke prava – dr. Ante Starčević
6. <https://www.hdz1990.org/>, zvanična web stranica Hrvatske demokratske zajednice 1990
7. <http://www.hdzbih.org>, zvanična web stranica Hrvatske demokratske zajednice BiH
8. <http://www.hnsbih.ba/>, zvanična web stranica Hrvatskog narodnog sabora u BiH
9. <http://www.hnv.ba>, zvanična web stranica Hrvatskog narodnog vijeća
10. <http://www.hss-bih.ba/>, zvanična stranica Hrvatske seljačke stranke BiH
11. <http://www.hrsbih.org>, zvanična web stranica Hrvatske republikanske stranke
12. <http://www.ohr.int/>, zvanična web stranica Ureda visokog predstavnika u BiH
13. <https://www.parlament.ba>, zvanična web stranica Parlamentarne skupštine BiH
14. <http://www.pilar.hr/>, zvanična web stranica Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar
15. <http://www.predsjednistvobih.ba>, zvanična web stranica Predsjedništva BiH
16. <https://www.vecernji.hr>, zvanična web stranica Večernjeg lista
17. <http://www.zaboljitat.ba>, zvanična web stranica Narodne stranke Radom za boljšak

8 SKRAĆENICE

AVNOJ	- Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja BiH
BHHDZ	- Bosanskohercegovačka hrvatska demokratska zajednica
BiH	- Bosna i Hercegovina
CKSKJ	- Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije
EU	- Evropska unija
FBI	- Američki savezni istraživački ured
FBiH	- Federacija Bosne i Hercegovinež
FNRJ	- Federativna narodna republika Jugoslavija
IPTF	- Međunarodne policijske snage UN-a u BiH
JPS	- Jugoslavenska pučka stranka
HČSP-AS	- Hrvatska čista stranka prava - dr. Ante Starčević
HDU	- Hrvatska demokratska unija
HDZ BiH	- Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine
HDZ 1990	- Hrvatska demokratska zajednica 1990
HKDUBiH	- Hrvatska kršćanska demokratska unija Bosne i Hercegovine
HKP	- Hrvatski katolički pokret
HNS	- Hrvatski narodni sabor
HNV	- Hrvatsko narodno vijeće
HOS	- Hrvatske oružane snage
HRS	- Hrvatska republikanska stranka
HSP	- Hrvatska stranka prava
HSP BiH	- Hrvatska stranka prava Bosne i Hercegovine
HSP H-B	- Hrvatska stranka prava Herceg - Bosne
HSS	- Hrvatska seljačka stranka
HTS	- Hrvatska težačka stranka
HPS	- Hrvatska pučka stranka
HRB	- Hrvatsko revolucionarno bratstvo
HRHB	- Hrvatska republika Herceg – Bosna
HZHB	- Hrvatska zajednica Herceg – Bosna
HRSS	- Hrvatska republikanska seljačka stranka
HVO	- Hrvatsko vijeće obrane
SHS	- Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
MASPOK	- Masovni pokret ili Hrvatsko proljeće
NATO	- Sjevernoatlanski vojni savez
NHI	- Nova hrvatska inicijativa
OHR	- Ured visokog predstavnika
PS BiH	- Parlamentarna skupšrina Bosne i Hercegovine
SAD	- Sjedinjene američke države
SLS	- Slovenska ljudska stranka
SDA	- Stranka demokratske akcije
SDP	- Stranka demokratske partije
SDS	- Srpska demokratska stranka
SKBiH	- Savez komunista Bosne i Hercegovine
SKH	- Savez komunista Hrvatske
SFRJ	- Socijalistička federativna republika Jugoslavija
SRBiH	- Socijalistička republika Bosna i Hercegovin
SSSR	- Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
UN	- Ujedinjeni narodi
ZAVNOBiH	- Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja BiH

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Suglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Sarajevo, 24.05.2019.godine

Potpis _____